

Q. Mirahmedov, B. Karimov, I. Nurullayev

SÚWRETLEW ÓNERI

6-klass ushin sabaqlıq

*Ózbekistan Respublikası Xalıq bilimlendiriw ministrılgı
tárepinen baspaǵa usınǵan*

Ğafur Ğulam atındaǵı baspa-dóretiwshilik úyi
Tashkent — 2017

UO‘K 741(075)

KBK 74.268.51

M 53

Respublikaliq maqsetli kitap qori qarjilari esabidan basip shıgarıldı.

M. Tolipova — Respublikaliq bilim beriw orayı Muzıka, kórkem óner, miynet tálimi, fizikalıq kamalat hám salamatlıq bas metodisti;

Z. Hashimova — Almazar rayonu 16-sanlı mektep súwretlew óneri hám sıziw páni muğallimi;

G. Nazrullaeva — Yunusabad rayonu 150-sanlı mekteptiń súwretlew óneri hám sıziw páni muğallimi.

Mirahmedov Q.

Tasviriy san’at. 6-sinf uchun darslik / Q. Mirahmedov. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017, – 120 b.

UO‘K 741(075)

KBK 74.268.51

ISBN 978-9943-5007-2-3

© Qudrat Mirahmedov hám b.
© Gafur Gulom atındaǵı baspa
poligrafiyalıq dóretiwshilik úyi, 2017.
Qaraqalpaqsha awdarma
© «Bilim» baspası, 2017

SÓZ BASÍ

Bul sabaqlıq ulıwma bilim beriw mektepleriniń 6-klasları ushın Ózbekistan Respublikası Xalıq bilimlendiriwi ministrligi tastıyıqlaǵan Mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlaması tiykarında jazıldı. Búgingi kúnge shekem 6-klaslar ushın ulıwma bilim beriw mekteplerinde Mámleketlik bilimlendiriw standartı tiykarında súwretlew óneri sabaqlıǵınıń bolmaǵanlıǵı, oqıwshılarga birqansha qıyınshılıq tuwdırıp, boslıq payda etip keldi. Súwretlew óneri pání muǵallimleri kóp jıllar dawamında oqıw reje tiykarındaǵı sabaq temaların qosımsha ádebiyatlardan paydalanıp alıp bardı.

Jańa sabaqlıqtıń jaratılǵanı pándi oqıtıwda tómendegi birneshe mashqalalardı sheshiwge járdem beredi.

1. Uzaq jıllar dawamında súwretlew óneri pánin ózlestiriwde júzege kelgen boslıq toltırıladı.

2. Pán muǵallimleri ushın bunnan bılay 6-klastıń tórt sheregine arnalǵan temalardı puqta hám tereń úyretiw imkanı jaratıladı.

3. Súwretlew óneri pánin oqıtıwda sabaq mazmunın sapa jaǵınan jańa basqıshqa alıp shıǵıwǵa erisiledi. Sabaqlıqtıń metodikalıq qollanbasında, muǵallimler ushın 45 minutlıq sabaqtı nátiyjeli bólistiriw, sabaq bólimlerinen ónimli paydalanıw sıyaqlı zárúr metodlar hám usınıslar berilgen. Sonday-aq, toparlarda islew, hár túrli interaktiv sabaq texnologiyalarınan paydalanıw usılları usınıs etilgen. Muǵallim sabaqtı geyde dástúrlık emes oyınlı tárizde

shólkemlestirip, dóretiwshilik penen tayarlawı múmkin. Biraq, MBS da belgilengen, oqıwshılar iyelewi kerek bolğan BKM lardı itibardan shette qaldırmaw kerek.

4. Sabaqlıqtağı temalar oqıwshılarga ulıwma hám puqta bilim beriwge qaratılğan bolıp, hár sherektiń basında oqıwshılar tiykarınan teoriyalıq bilimlerin aladı. Sherek dawamında bolsa hár túrli temalar boyınsha ámeliy islew kónlikpeleri hám nızam-qaqıydaları, dóretiwshilik islew usılların, hár túrli atama hám sózler túsiniklerin bilip baradı. Sabaqlıqtıń jáne bir abzallığı, oqıwshılar basqa pánlerde bolğanı sıyaqlı sabaqlıqtan oqıp úyrenedi, sonday-aq, sabaqlıqtan nusqa (úlgı) kóshiriw ámeliy jumısın orınlaydı.

Qádirli oqıwshılar! Sizler 6-klass «Súwretlew óneri» sabaqlıgınan 5-klasta alğan bilim hám kónlikpelerinızdı jáne de bayıtıp, insan qáddi-qáwmetin salıwda klassik hám zamangóy jáhán xudojnikleri tájiriybesi haqqında maǵlıwmat alıp:

- insan qáddi-qáwmetiniń óz ara qatnas ólshemlerin;
- insannıń hárekettegi hár túrli jaǵdayın ılay hám plastilin menen normada islewdi;
- shıǵıs kórkem óneri, shıǵıs miniatyura kórkem óneri tariyxı hám mektepleri haqqındaǵı maǵlıwmatların;
- súwretlew óneriniń úskeneli reńli súwreti haqqındaǵı túsiniklerin;
- súwretlew óneriniń portret janrı haqqında teoriyalıq hám ámeliy bólimlerinızdı asırıp barasız.

I SHEREK

Qádirli oqıwshılar, siz bul sherekte:

- insan qáddi-qáwmetiniń óz ara qatnas ólshemleri;
- insan qáddi-qáwmetiniń hárekettegi hár túrli jaǵdayın ılay hám plastilin menen normada islewdi;
- haywanlar súwretin kólemli islew hám kólemli kompoziciya dúziwdi úyrenesiz; qálem menen súwret salıwda texnikalıq kónlikpe hám bilimlerińizdi rawajlandırasız. Sonday-aq, Ózbekistan, jáhán, shıǵıs músinshiligi arxitekturası hám súwret salıw kórkem óneri shıǵarmaları reprodukcıyaların kórip zawiqlanasız. Qıtay hám Yaponiyanıń xudojnikleriniń iǵal qaǵazǵa islew texnologiyasında salıw, kórkem bezew grafikası boyınsha kompoziciya jaratıwdı úyrenesiz.

ORTA ÁSIRLER KÓRKEM ÓNERINDE USÍL HÁM BAǴDARLAR

Orta ásirler kórkem óneri hár túrli mámleketlerde hár túrli dáwirlerde baslanǵan hám dawam etken. Evropada IV ásirden baslanıp, XIII—XIV ásirlerde Italiya qalası mámleketleriniń payda bolıwına shekem dawam etti. Evropadaǵı basqa Áyyemgi Rus, Vizantiya mámleketlerinde VII—VIII ásirlerde baslanıp, XVII ásirdeń aqırına shekem dawam etti. Shıǵıs mámleketlerinen Qıtay, Hindstan orta ásirler kórkem óneri birqansha erte baslanıp, XIX ásirde de dawam etti. Orta Aziyada Orta ásirler kórkem óneri VII ásirden baslanıp XVII ásirge shekem dawam etti. Orta ásirler kórkem óneri jáhán xalıqları milliy mádeniyatınıń gúllep rawajlanıwında tiykarǵı basqısh bolıp esaplanadı. Usı

dáwirden baslap milliy ózine tán kórkem óner qáliplesip, júdá kóp jergilikli mektepler payda bola basladı. Orta ásirler kórkem óneri shıǵarmalarında ómir gózzalıǵı táriyiplenip, tábiyat sulıwlıǵı sáwlelendirildi.

Jaratılǵan súwretlew óneri shıǵarmalarında xalıqtıń insanıylıq, ruwxıy páklik haqqındaǵı arızıw-niyetleri óz kórinisin taptı. Xudojnik ushın tek shınlıqtı «ózine uqsatıw emes», al salǵan súwreti arqalı bir pikirdi bayan etiw, sezim-tuyǵını kórsetiw zárúr edi. Orta ásirler kórkem ónerin úyrenen ekenbiz, arxitektorlıq kórkem óneri tiykarǵı orındı iyelewin kóremiz. Evropadaǵı (ibadatxanalar), shirkewler, musılman shıǵısında kórkem meshitler, buddizm estelikleri házirgi dáwirge shekem adamlardı tán qaldıradı. Orta

1-súwret. «Vladimir Biybi Maryami» ikonası. Tretyakov Mámleketlik galereyası. Moskva.

ásir kórkem ónerinde áhmiyetli mádeniyat oshaqlarınan biri Vizantiya kórkem óneri. Bul kórkem óner IV ásirden baslanıp, VI — VII ásirlerde güllep rawajlandı. Konstantinopoldegi Sofiya shirkewi ózine tán konstruktiv dúziliske iye bolıp, Vizantiya, Grek hám Rim arxitekturası dástúrleriniń jergilikli dástúrler menen sáykeslesiwinen júzege keldi. Vizantiya arxitekturasında bólme keń bolıwına ayrıqsha itibar berilgen. Bólme ishiniń keńligi, ıqshamlılıǵı adamdı tán qaldırıwǵa qaratılǵan edi. Vizantiya súwretlew ónerinde reńli súwret jetekshi orındı iyeleydi. Isa obrazi, apostollar, Biybi Maryam hám áwliyeler súwreti ikonografiyası jaratılıp, basqa orınlardı tarqatıldı. Vizantiya

reñli súwretiniñ siyrek ushırasatuğın úlgisi XII ásirdeñ birinshi yarımında konstantinopilli usta islegen «Vladimir Biybi Maryami» ikonası bolıp esaplanadı. Vizantiya kórkem óneri jáhán xalıqları kórkem óneri hám mádeniyatı rawajlanıwına úlken tásir kórsetti.

X—XII ásirlerde kórkem óner rawajlanıwı jaña basqıshqa kóterile basladı. Bul rawajlanıw basqıshı roman ásiri kórkem óneri dep ataladı. Roman sózi latinsha «rimniki» degen sózden alınğan. *Roman usılında qurılğan imaratlar birqansha päs, kórinisi ayırıqsha hám awır, diywalları qalıñ hám bekkem, esik, dárwaza hám terezeleri ensiz. Imarat bóreneleri gedir-budur hám juwan. Ishki diywallarında tegis betleriniñ kópligi sawlatlı reñli súwret salıwğa imkaniyat jarattı. Arxitekturalıq kórkem óneri vitraj hám müsinshilik penen baylanışlı türde rawajlandı. Roman arxitektorlıǵınıñ jáne bir tárepi tóbesiniñ gümbez formasında jabılıp, sañlaqlarınıñ jaylastırılǵanlıǵı bolıp tabıladı.*

XI ásirde bul arxitekturalıq kórkem óneriniñ eñ güllengen dáwiri bolıp esaplanadı.

Franciyada roman usılında qurılğan imaratlar óziniñ dekorativ oyma naǵıs, oyılı-dónli, qırlı súwretleri menen kóringen bolsa, Germaniyada qurılğan imaratlar ullılıǵı, kub tárizli anıq túrleri, awır minaralarınıñ kópligi menen ajıralıp turadı.

2-a súwret. Pizani sobori. Roman usılındaǵı imaratlar eñ jaqsı arxitekturalıq kompleks esaplanadı.

2-b súwret. Roman usılındaǵı arxitekturalıq kompleks.

Italiya arxitekturasında usıl hár qıylılığında bóliniw bolıp, Vizantiya roman kórkem óneri tásiri, basqa jerlerde roman kórkem óneri, jáne basqa bir jerde ájayıp dástúrler tásiri sezilip turatugın edi. Roman arxitekturasında diywal súwreti, vitrajlar, sawlatlı dekorativ músinshilik XII ásirge shekem rawajlanıp bardı. Roman súwretlew ónerinde bolsa diywal hám shiplerin qaplağan reñli súwretler tiykarınan diniy temağa bağıshlanganlıǵı menen ajıralıp turadı. Franciyadaǵı San-Saven shirkewine islengen «Mixaildiń aydarha menen alısıwı» súwreti francuz roman kórkem ónerine tán tárepleri menen xarakterli bolıp tabıladı. Roman músinshiliginiń rawajlangan dáwiri XII ásirge tuwrı keledi. Músinshilik teması «Isa hám onıń shákirtlerine» ónerment, diyqan, aktyorlar turmısına bağıshlangan bolıp, tiykarınan relief tárizinde islengen.

Evropa XII — XV ásirler kórkem óneri «**gotika kórkem óneri**» dep ataladı. Gotika — italyansha «**gotlardiki**» degen mánisti bildiredi. Gotlar german qáwimlerinden biri bolıp, olar kórkem óneriniń tásiri, kórkem ónerdiń rawajlanıwında kúshli bolǵanlıǵın ańlatadı. Gotika kórkem óneri XII ásirdiń ekinshi yarımında Franciyada payda bolǵan. XII ásirden XV ásirge shekem dawam etken gotika kórkem óneri ózine tán usılı menen ajıralıp rawajlandı. *Gotika usılında qurılǵan imaratlar roman usılında qurılǵan imaratlardan úlken hám ullıǵı, jıltırawı, joqarıǵa umtılwshılıǵı menen ajıralıp*

3-súwret. Milan qalasındaǵı gotika usılındaǵı sobor

turadı. Gotika soborlarının minaraları zárür áhmiyetke iye bolıp, qalanı baqlap turıw hám ört óshiriwshiler ushın arnalğan edi. Minaranıń ushı qoraz súwreti menen tamamlanğan bolıp, bul ziyreklik mazmunın ańlatadı. Gotika arxitekturasında nayza tárizli arka áhmiyetli orın iyeleydi. Arkalardıń ushlı bolıp kóriniwi hámme nárse joqarıǵa, aspańǵa umtılıp atırǵanday túyiledi. Müsinshilik hám arxitektorlıqtıń dekorativ elementleri imarattıń aldınǵı tárepin jáne de sulıw hám kórkem bolıwına xızmet etti. Imarat ishki diywallarında tegis betlerdiń azlıǵı sebepli sawlatlı reńli súwret rawajlanbadı. Imarat terezeleri vitraj kompoziciyaları menen bezeldi. Gotika arxitektorlıǵı müsinshilik penen tıǵız baylanıshı jaǵdayda rawajlandı.

Roman arxitektorlıǵında müsinshilik kóbirek oyılı-qırlı (oyma) kóriniside islengen bolsa, Gotika arxitektorlıǵında müsinshilik kóbinese domalaq müsin kóriniside islendi.

Gotika arxitektorlıǵınının watanı Parijdegı «Biybi Maryam soborı» 1163 — 1314-jılları, shama menen bir yarım ásir dawamında

4-súwret. Reyms sobori. Franciya.

5-súwret. Vitraj.

qurilgan birinshi gotika usilidagi imarat bolip esaplanadi. Misali, Reymsdagi soborda 2000 nan artiq domalaq haykel islengen edi.

Reymsdagi sobor qurilisi XIII asirde baslanip, XIV asirde tamamlangan. Imarat uzunligi 150 metr, minaralarining biyikligi 80 metr bolip, gotika kirkem onerinin en rawajlangan dawirinde korindi.

Gotika suwretlew onerinde terezelerining ulkenligi vitraj kirkem oneri rawajlanishiga alip keldi. Xudojniklik bolsa miniatyura kirkem-oneri sifatida XIII asirden baslap XV asirge shekem dawam etti. Gotika miniatyuralarida baylar ham diyqanlar turmisi, tabiyat korinishlari, jil mawsimlerine bagishlangan shigarmalar doretildi. Gotika musinshiligi jetekshi kirkem oner bolip, arxitektura menen baylanisli jagdayda, domalaq musin sifatida korindi.

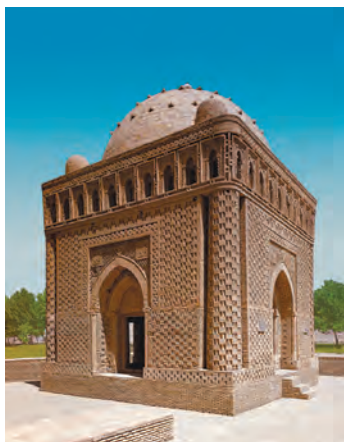
VII—VIII asirlerde islengen Orta Aziya kirkem onerine baylanisli Samarqand, Buxara, Surxandaryadan tabilgan diywaldaqi suwretler, ganch oymashiligi adam ham haywan oyma suwretlari Orta Aziyada joqari madeniyat bolganligidan aytadi.

IX—X asirlerge kelip Orta Aziya arxitektorliq kirkem oneri janlandi, juda siyrek ushirasatugin estelikler juzege kele basladi. Imarat qurish texnikasi jetilisti. Pisken gerbish keñ qollanildi. Iymek gumbezli tobeleri, gumbezli imaratlar qurilisi jolga qoyildi. Arka, yarim arkalar, esik, portoshka, tekshe ham diywalga zat qoyatugin etip islengen ulken teksheler islenip baslandi. IX asirde qurilgan Orta Aziya arxitekturasining en ajayip esteligi Samoniyler maqbarasi bolip, ol jahon arxitektorliq kirkem onerinin esteligi bolip esaplanadi. Maqbara tiykari kvadrat bolip, tort tarepinde nayza tarizli arkali esigi bar. Maqbara sirtqi tarepinen tobege qisqarip barip, onin ustine orenatilgan gumbez yarim shehber formasidagi qazandi esletedi. Imaratning sirtqi diywal betinde pisken gerbish kirkemlestirilip sonday etip taqlangan, ol ajayip korinishli ham takirarlanbaytugin ozine tartatugin koriniske iye. XI—XII asirlerde Orta Aziyada tiykari kvadrat formadaqi portal (jaydin ulken esigi) gumbezli maqbaralar

qurılısı rawajlandı. Imarat úlken esikleri oymashılıq óneri menen bezetildi. Arxitekturanıń minara qurılısı keń rawajlandı. Orta Aziyada qurılǵan eń biyik minara biyikligi 50 metrlik Buxaradaǵı Kalan meshiti minarası, sonday-aq, Surxandáriyadaǵı Jarqorǵan minarası dıqqatqa ılayıq boldı. Bul estelikler betindegi naǵıslar gerbish teriw járdeminde sheberlik penen payda bolǵan. Amir Temur hám Temuriyler dáwirinde orta ásir kórkem óneri hám mádeniyatı gúllengen dáwirdi basınan ótkerdi. Bul dáwirde kórkem hám sulıw imaratlar qurıldı. Arxitekturalıq, xudojniklik hám ámeliy bezew óneri, sulıw jazıw menen (koligrafiyalıq) bayıtılıp joqarı kórkem estetikalıq áhmiyetke iye. Orta Aziya arxitektorlıǵınıń dúrdanası Temuriyler maqbarası bolıp, imarat segiz qırılı tiykar, cilindrik baraban hám qırılı aspan kók gúmbezden quralǵan. Imarat ishi oyma hám reńli naǵıslar menen bezetilgen. Diywalları mramor menen bezetilgen. Temur hám temuriyler dáwiri arxitektorlıǵın «Shohizinda» arxitekturalıq kompleksisiz kóz aldımızǵa keltirip bolmaydı. «Shahizinda» (tiri shah mánisin ańlatadı). XIV — XV ásirlerdiń birinshi yarımında qurılǵan esteliklerden payda bolǵan. «Shohizinda» 1434 — 1435-jılları Mırza Ulugbek tárepinen qurdırılǵan. Ansambldegi maqbaralar hár túrli dáwirlerde qurılǵan bolsa-da, birden-bir arxitekturalıq kompoziciyası sıpatında túsiniledi. Ansamblge kiriwge jaqın jerde XV ásir qos maqbarası jaylasqan. Bir-birine jaqın qurılǵan bir qatar maqbaralar Amir Temur tárepinen XIV ásirde 70 — 80-jılları qurdırılǵan. Ansambl sońında Temuriylerge shekem qurılǵan maqbaralar hám de «Qusam ibn Abbos» maqbarası jaylasqan. «Shahizinda» ansamblin XIV ásir ortalarında qurılǵan «Xoja Ahmed» maqbarası tamamlaydı. Orta Aziyada X ásirge shekem kitaptı kórkemlep bezew, betlerine miniatyuralar bolǵanlıǵın jazba derekler tastıyıqlaydı.

Orta Aziya súwretlew óneri XIII ásir aqırınan XV ásirlerge kelip rawajlandı. Házirge shekem diywaldaǵı súwret qaldıqları, miniatyralar, tiykarǵı qoljazba shıǵarmaları jetip kelgen. Sol dáwir jazba derekleri Temur hám Temuriyler dáwirinde súwret salıw rawajlanǵanlıǵın tastıyıqlaydı. Amir Temur qurdırǵan Samarqand

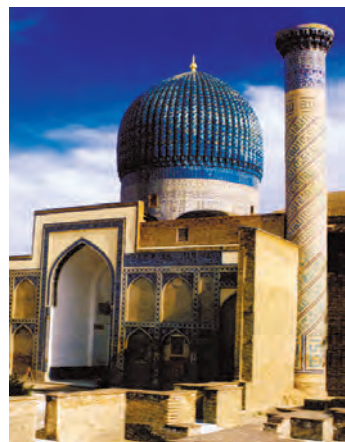
janındağı saray diwallarına sahipqıran erligin batırlıgın sáwle-
lendiriwshi batal janrındağı kompoziciyalar islengenligi, Ulıgbek
qurdırğan observatoriya diwalları tábiyat kórinisleri menen
bezetilgenligi haqqında jazba maǵlıwmatlar bar.

6-súwret. Buxaradağı
«Samoniylar maqbarası»
IX ásirde qurılğan.

7-súwret.
Surxandaryadağı
«Jarqo'rg'on minarasi».

8-súwret.
Samarqandtağı «Gur
Amir» maqbarasi

9-súwret. Samarqandtağı «Shahizinda» arxitekturalıq kompleksi.

Orta Aziya súwretlew ónerinde kitaptı bezew, sulıw etip jazıw (kolligrafiyalıq), miniatyura óneri ózine tán kórkemligi menen ajıralıp turadı.

1-ámeliy jumıs

Ámeliy jumıs procesinde xudojnik shıǵarmaların kórkemlik jaqtan túsindirín.

Tákirlaw ushın sorawlar:

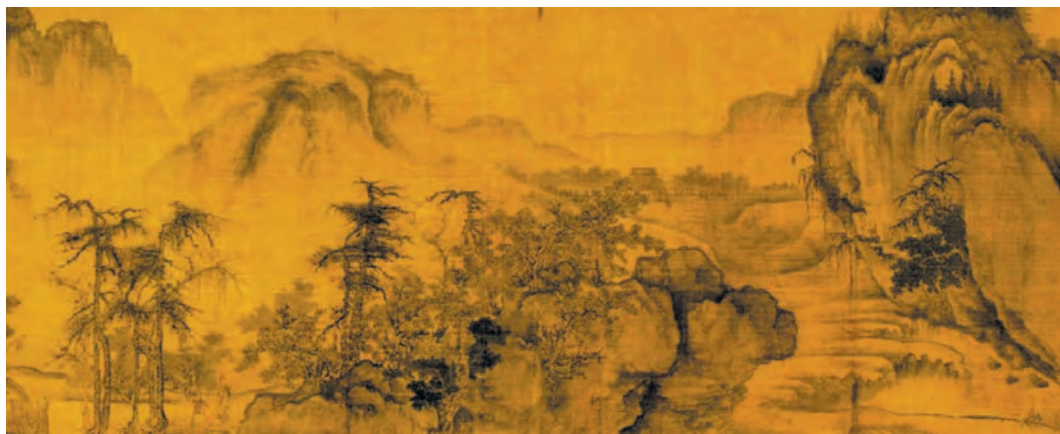
1. Orta ásirler kórkem óneri Evropada qaysı ásirlerdi óz ishine aladı?
2. Roman óneri neshinshi ásirde rawajlandı? Roman sóziniń mánisin bilesiz be?
3. Roman usılında qurılǵan imaratlar kórinisine táriyip bere alasızba?
4. Gotika óneri qashan, qayerde payda boldı hám qaysı ásirge shekem dawam etti?
5. Gotika sóziniń mánisin bilesiz be?
6. Gotika usılında qurılǵan imaratlar kórinisine táriyip berín.
7. IX ásirde qurılǵan Orta Aziyanıń eń ájayıp esteligi qalay ataladı? Onıń kórinisine táriyip bere alasız ba?
8. «Shahizinda» arxitektorlıq ansambli haqqında nelerdi bilesiz?

Úyge tapsırma:

Sáwbetlesiw sabaǵı dápterine sabaqlıqtan roman, gotika, Orta Aziya arxitektorlıǵınıń ózine tán usılların jazıp qoyıw.

QÍTAY HÁM YAPONIYA XUDOJNIKLERINIŇ TEXNOLOGIYALÍQ USÍLÍ. ÍĖAL QAĖAZĖA KOMPOZICIYA KÓRINIS (PEYZAJ) TEREKTIŇ SHAQASÍ, GÚL HÁM BASQA ISLEW

VII ásirde XIII ásirge shekem Qıtayda orta ásirdeń eń úlken mámleketleri Tan hám Sun imperiyası payda boldı. Bul dáwirde qalalar rawajlanıp, ónermentshilik hám mádeniyat oraylarına aylandı. Qıtay kórkem óneri kóterilip, úskeneli (stanoklı) súwretshiligi jetekshi orındı iyeledi.

10-súwret. Go Si «Shıǵıs dárya oypatlıǵında gúz». XI ásir.
Frir galereyası, Vashington.

11-súwret. Czuan Shilun.
Dala gúlleri. Akvarel.

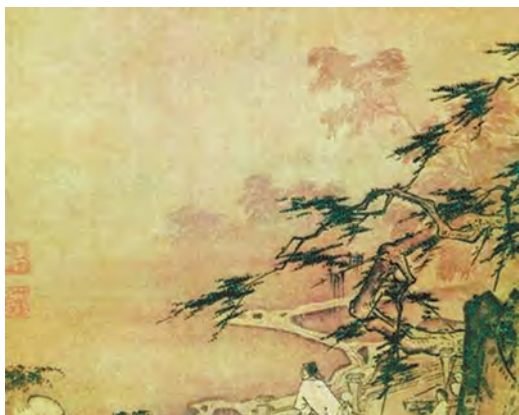
Tan hám Sun ásiri xudojnikligi kórkem-ónerinde insandı tábiyat gózzallıǵına bolǵan sheksiz muhabbatı óz kórinisin taptı. Qıtay kórkem ónerinde «Gúl hám quslar» janrı perde, jelpigish hám basqa buyımlarǵa súwretler salındı. Tan ásirinde diywal súwretlerin salıw rawajlandı. Budda monastırları, sarayları diywal súwretleri menen bezetildi. Bul dáwir xudojnikleri peyzaj janrında islep, dóretpelerinde biyik taw shoqqıları, tınıshlıq húkim súrgen

toʻgʻaylardi sūwretledi. Bul peyzaj kórkem óneri Sun ásirinde jáne de bayitildi. Sun dáwiri peyzaj janri xudojniklerinen Go Si (1020—1090-j) óziniń traktatında tábiyattı tereń úyreniw tiykarında dóretpe islewdi, ótmish dástúrlerin jaqsı bilse ǵana xudojnik óziniń usılın jaratıwdı kórsetedi.

Go Si «Gúz dumanı» dóret-pesinde hawa perspektivasınan paydalanıp, duman ishindegi sheksiz ullı tábiyat obrazın jarattı. Xudojnik dóretpedegi birinshi rejeni toyǵın boyawlarda anıq etip

12-sūwret. Go Si «Shıǵıs dárya oypatlıǵında gúz». XI ásir. Frir galereyası, Vashington

13-sūwret. Ma Yuan «Taw janbawırında alım shákrı menen» XIII ásir

14-sūwret. Ma Yuan «Úyrekler, jar taslar hám myeyxua» XIII ásir

islep (terek hám ılashıqlar), keyingi rejedegi zatlardı jeńil islep, tábiyat sheksizligi hám ullılıǵın kórsetip berdi.

Sun ásiriniń belgili xudojniklerinen Ma Yuan (1190—1279-j.) óziniń peyzajlarında sanawlı obraz hám predmetlerden paydalanadı.

15-súwret. Fudzivara Takonobu (1142—1205). «Kamakura hákimi Minamoto Yoritoma» portreti.

Xudojniktiń «Taw janbawırlarında alım shákirti menen» dóretpesi alım hám shákirtin keńlikte óz aldına súwretleydi. Kóldiń jaǵaları jeńil duman ishinde terek hám kól kórinbeydi. Xudojnik sıızqlar járdeminde usı háreketti kórsetedi.

Yaponiya kórkem óneri

Yaponiya xudojnikler mektebi «Yamato-ye»niń qalıplesiwi X ásirlerge tuwra keledi. Yamato-ye-«Yaponiya xudojnigi» mánisin bildiredi. Yamato-ye xudojnikleri jıl máwsimleri kórinislerin, kitap ushın illyustraciyalardı saldı. Úy diywalların bezep, perdeler ushın súwretler saldı. XIII—XIV ásirlerde portret kórkem óneri rawajlandı. Portretshi xudojniklerden Fudzivara Takonobu (1142—1205) salǵan. «Ka-

16-súwret. Katsusika Hokusai «Kanagaveda úlken tolqın» Ukiyo-ye mektebi. Xagi Uragami muzeyi.

makura hákimi Minamoto Yoritoma» portreti júdá belgili. Keyinnen Yaponiya kórkem ónerinde peyzaj janrın islew rawajlandı. Ásirese, XV ásirde keyin bul janr keń yayıldı.

Kórinisler gorizontal hám vertikal shayıǵa islengen. Diyal súwretleri ushın toǵın kók yamasa altın fon alınıp, ústinen ashıq boyawlar menen islengen. XVII ásirge kelip, demokratik Ukiyo-ye mektebi qalıplesti. Bul mektep «Kúndelikli turmıs kórkem óneri» mánisin ańlatıp, jetik Yaponiya xudojnikleri óziniń dóretpelerinde ápiwayı xalıq arasındaqı kúndelikli turmıs qaharmanlarınıń miyneti, is-háreketi hám gózzallıǵın súwretledi.

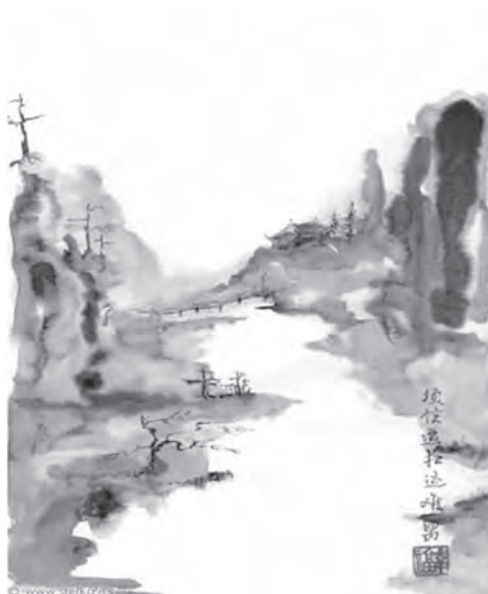
17-súwret. Sudzuki Xarunobu «Osyen shayxanada» Ukiyo-ye mektebi. Tokio Mámleketlik muzeyi.

2-ámeliy jumıs

Ígal qaǵazǵa kompoziciya islew

1. Qaǵazdı suw menen ıǵallap alıń.
2. Salǵan kórinisizdegı ekinshi hám keyingi, rejedegi terek, taw, bult hám basqa zatlardı qaǵaz keppey turıp jeńil ashıq reńdegı boyawlar menen boyañ.
3. Birinshi rejedegi zatlardı qaǵaz biraz kewgennen soń toǵın boyawlarda anıq etip isleń.

Tákirlarlaw ushın sorawlar:

1. Qıtayda Tan hám Sun mámleketleri qaysı ásirlerde payda boldı hám qanday kórkem óneri túrleri rawajlandı?
2. Tan hám Sun ásiri xudojnikleri qaysı janrda dóretiwshilik etip, nelerdi súwretledi?
3. Xudojnik Go Si «Gúz dumanı» shıǵarmasın qalay súwretledi?
4. Ma Yuan óz kórinislerin qalay súwretleydi?
5. Yapon xudojnikler mektebi «Yamato-ye» qaysı ásirde qáliplesken hám ol qanday mánisti bildiredi?
6. Yamato-ye xudojnikleri nelerdiń súwretin islegen?
7. Ukio-ye mektebi qanday baǵdardaǵı mektep?

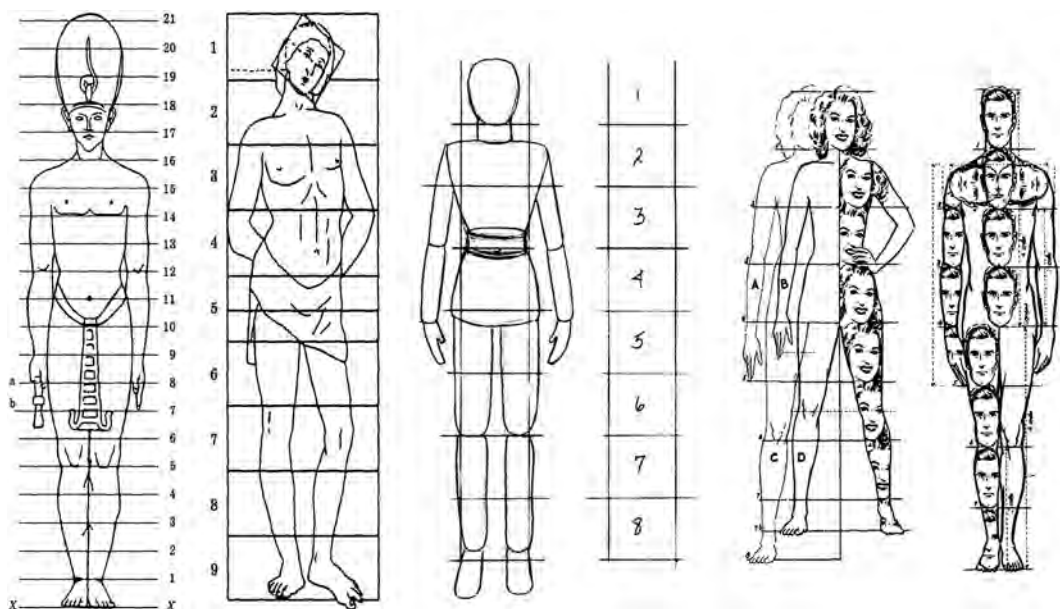
Úyge tapsırma:

Sabaqlıqtan Qıtay hám Yaponiya xudojnikleriniń ózine tán usılların jazıp qoyıw, ıǵal qaǵazda kórinis (peyzaj) islep keliw.

HÁREKETTEGI ADAM, SPORTSHÍ DENESIN GRAFIKALÍQ HÁM MÚSINSHILIK USÍLÍNDÁ SÚWRETLEW

Hárekettegi adam denesin súwretlew ushın insan denesiniń qanday ólshemler tiykarında súwretleniwi haqqındaǵı maǵlıwmatlardı bilip alıwımız hám úyreniwimiz zárúr boladı.

Áyyemgi Mısır xudojnikler mektebi insan denesin boy teńine súwretlewde ólshem sıpatında qoldıń orta barmaǵın 19 márte ólshap alıw usılına tayanǵan. Bunda insan bas uzınlıǵı 3 orta barmaq uzınlıǵına teń bolǵan.

1

2

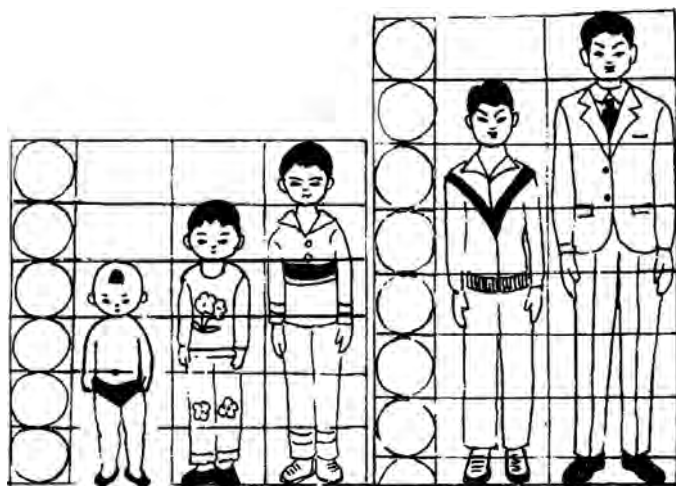
3

4

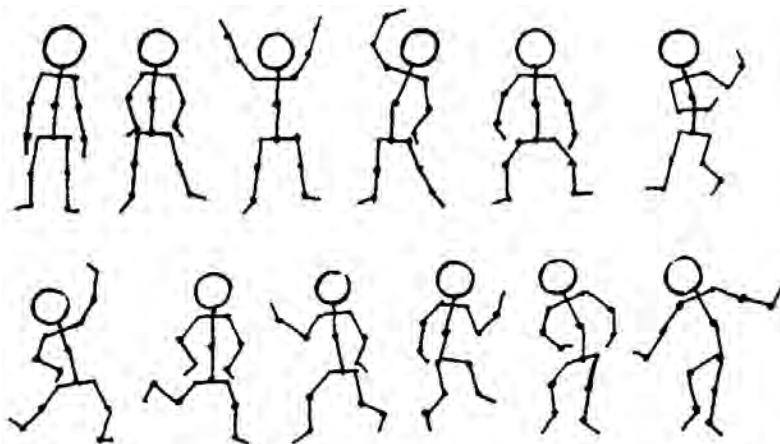
18-súwret. Insan denesin sızw ólshemleri.

1. Áyyemgi Mısırda islengen insan denesiniń ólshemleri súwreti.
2. Greciyada islengen insan denesiniń ólshemleri súwreti.
3. Lee Hammondniń insan denesin sızw súwreti.
4. Rossiya qanıgeleri tárepinen insan denesiniń sızw ólshemleri tómendegishe berilgen.

Eramızdan burıngı V ásirde áyyemgi grek músinshisi Poliklet insan denesin súwretlewde bólistiriw proporciyası sıpatında bas ólsheminen paydalanǵanlıǵı dereklerde keltiriledi. Búgingi kúnde xudojnikler tárepinen úlken adam denesin súwretlegende bas ólshemin 8 márte belgilew kerekligi názerde tutıladı. Amerikada basıp shıǵarılǵan avtor Lee Hammondtıń *Draw Fashion Models* kitabında adam denesin súwretlew ushın bas ólshemi 8 márte alıńǵanı kórsetilgenligi buǵan mısál bola aladı.

19-súwret. Qıtay xudojnikleri tárepinen insan denesin sıızw ólshemleri.

20-súwret. Qıtay zamanagóy súwretlew ónerinde insan denesiniń ólshemlerin sıızw usılları.

Joqarıdağı súwrette bas ólshemi 5 márte alıńan mektep jasındağı balanıń hár túrli hárekettegi jaǵdayları berilgen. Joqarıda berilgen xudojnikler tárepinen insan denesin sıızwdıń ózine tán metodların úyrenip, sonday juwmaq etiw múmkin, eger bizler 6-klass oqıwshısınıń denesin sıızbaqshı bolsaq, bas ólshemin 6 márte, úlken adam denesin sıızbaqshı bolsaq, bas ólshemin 8 márte ólshep alıwımız kerek boladı eken. Joqarıdağı hám tómendegi sıızw nızam-qaqıydalarına tayanǵan halda hárekettegi sportshı denesin grafikalıq usılda sıızıń!

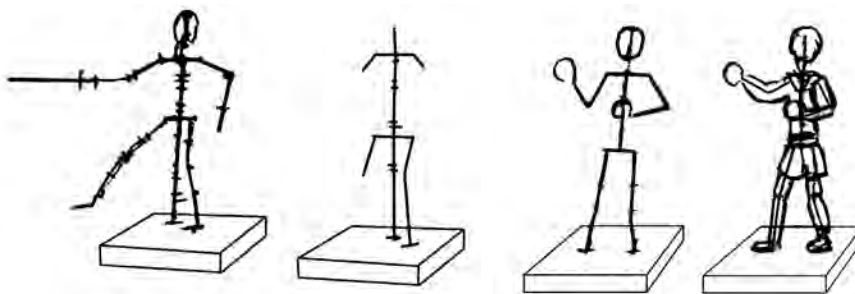
3-ámeliy jumıs

4-ámeliy jumıs

Hárekettegi sportshı músinin islew

Sportshı denesin ılay yamasa plastilinnen islew ushın, dáslep sımnan karkas tayarlap, onı kishi taxtayǵa ornatıp alıwımız kerek boladı. Kishi taxtayshaǵa shege qaqıp, oǵan sım karkas bekkemlenedi. Ílay yamasa plastilinnen sportshı dene aǵzaları bólegin tayarlap, karkas ústine ornatıw procesinde insan denesin súwretlewdiń nızam-qaqıydalarına ámel etken jaǵdayda, sım uzınlıǵı bas ólshemine salıstırǵanda 8 márte alınadı.

Tákírarlaw ushın sorawlar:

1. Áyyemgi Mısr xudojnikler mektebi insan denesin súwretlewde qanday usılğa tayanğan?
2. Áyyemgi grek músinshisi Poliklet insan denesin súwretlewde qanday usıldan paydalangan?
3. Búgingi kúnde úlken adamnıń denesin súwretlew ushın bas ólshemi neshe márte alınadı?
4. 6-klass oqıwshısın hárekettegi denesin sıızıp ushın bas ólshemin neshe mártege bóliw kerek?

Úyge tapsırma:

Hárekettegi sportshı súwretin basqa variantta sıızıp, hárekettegi sportshı músinin islep keliw.

MUGALLIMLER HÁM TÁRBIYASHÍLAR KÚNINE BAĞÍSHLANĞAN QUTLIQLAW ISLEW 1-BAQLAW JUMÍSÍ

Ullı babamız Alisher Nawayınıń

*“Haq jolında kim sizge úyetse bir hârip,
Hâr waqıtta bolmas onnan jüz úgirip”*

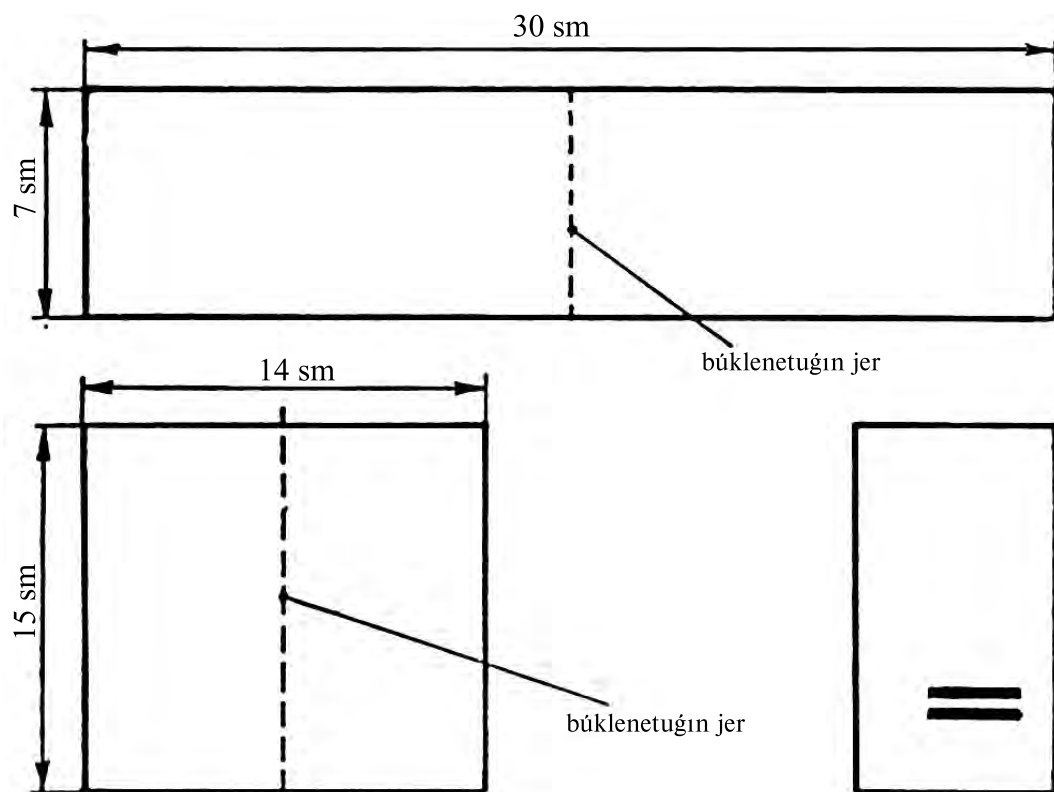
degen qatarlarında tálim-tárbiya beriwshi, durıs joldı kórsetiwshi ustaz názerde tutılğan. Xalqımızda «Ustaz atańday ullı» dep qollanılatuğın naqıl da ustaz hám tárbiyashılardıń miyneti júdâ juwappershilikli hám húrmetli ekenligin ańlatadı.

Respublikamızda muğallim hám tárbiyashılar miyneti qádir-lenip, 1997-jıldan baslap 1-oktyabr «Muğallim hám tárbiyashılar kúni» ulıwma xalıq bayramı sıpatında belgilenetuğın boldı. Búgin mine usı teberik aziz ustazlarımız bayramına bağıshlap qutlıqlaw tayarlaymız. Qutlıqlawlar tap toy ilajlar ushın tayarlanatuğın mirátnamalargá uqsap hár túrli bayramlarga hár túrli forma hám ólshemde tayarlanadı. Mısalı: «Ğárezsizlik bayramı», «Jańa jıl», «Hayal qızlar bayramı», «Nawrız», «Watan qorgawshıları kúni», sonday aq, «Muğallim hám tárbiyashılar kúni»ne bağıshlangan bolıwı múmkin. Ustaz hám tárbiyashılar kúnine bağıshlangan qutlıqlawlardı tayarlaw ushın dáslep, súwret dápter ólshem-indegi aq qağazdı alamız. «Qutlıqlawımız qanday formada bolıwı kerek?» degen soraw menen qálemde eskiz variantların sızamız, izlenemiz. Mısal, qağazdı kvadrat formada alıp, ekige búklew múmkin. Sonday-aq, tuwrımúyeshlik qağazdı alıp, ekige búklew múmkin.

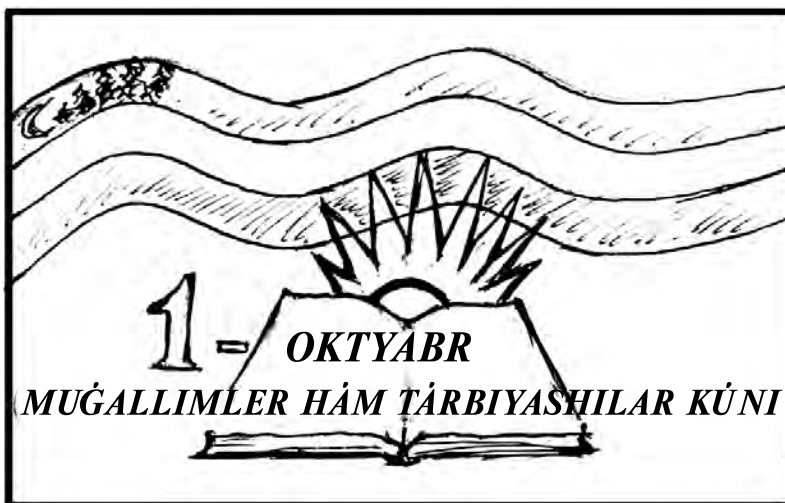
21-súwret. Qutlıqlawlar úlgisi.

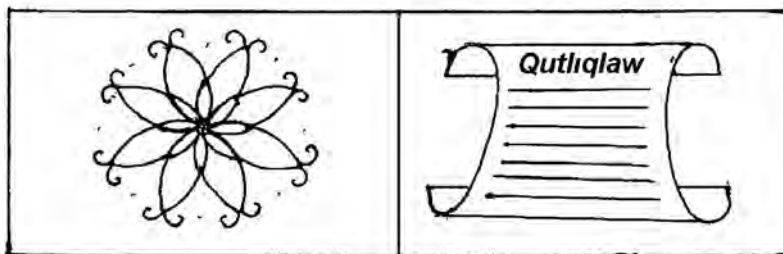
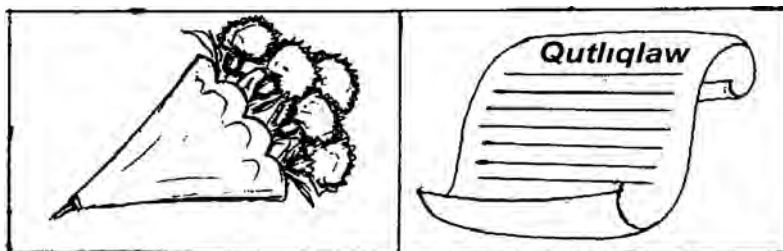

Qutliqlawdı quramalıraq formada tayarlayman desek toy hám basqa jıyınlar mirátnamaları formasın baqlap, dóretiwshilik jaqtan izlenip, ózgeshe forma tayarlaw múmkin. Qağaz ekige büklegennen keyin üstine bayram sánesi hám qaysı bayramğa bağıshlanganlıǵı jazıp qoyıladı. Bunda jazıwdı kórkemlik jaqtan gózzal bolıwına itibar beriw zárúr áhmiyetke iye. Qutliqlaw üstine san, jazıwdan basqa súwret de salıw múmkin. Ustaz hám tárbiyashılar bayramına bağıshlangan qutliqlawda kitap, ruchka, kompyuter, stol sveti, sonday-aq, kitap üstinde quyash nur shashqan bolıwı múmkin. Eń jaqsı qutliqlaw tayarlaw ushın birneshe eskizler sızıw hám izleniw talap etiledi

5-ámeliy jumis Oqıtıwshı hám tárbıyashılar kúnine qutlıqlaw islew

Qutlıqlawdıń ishki betine güller yamasa güldáste salıw múmkin. Qutlıqlaw jazılatuǵın jerdi fon menen boyap alınsa shıraylı kórinis beredi.

REŃLI SÚWRETLEW YAMASA QÁLEM MENEN SÚWRETLEWDE 2 — 3 FIGURALÍ TEMALÍ KOMPOZICIYA ISLEW

Kompoziciya — latınsha sózden alıńǵan bolıp, kórkem shıǵarmanıń qurılısı, ideyası, xarakteri, degen mánisti bildiredi. Kompoziciya sóziniń mánisi — súwret kórinisin dúziw, forma jaratıw, súwretlengen formalardıń óz ara múnásibetlerin saykeslestiriw — ulıwmalıqqa alıp keliw, olarǵa kórkemlik mazmun kórinisin sińdiriw bolıp tabıladı. Kompoziciya — kórkem ónerdiń barlıq túrlerinde, sonıń ishinde, súwretlew ónerinde tiykarǵı orındı iyeleydi. Ol shıǵarma jaratıwdaǵı eń áhmiyetli wazıypa bolıp esaplanadı. Súwretlew ónerinde kompoziciyanıń úsh túri qollanıladı.

1. ReŃli súwretlew kompoziciyası insanda kórkem talǵam, oy-pikirin ósiriwdi, dúnyaǵa kóz qarasın keńeyttiriwshi reŃ gózzalıǵı

22-súwret. ReŃli súwretlew kompoziciyası.

23-súwret. Músinshilik kompoziciyası.

menen súwretlenetugın reńli súwret shıǵarmaların jaratıw qaǵıydaların óz ishine aladı.

2. Músinshilik kompoziciyası oyma hám domalaq músin jaratıw usılların óz ishine aladı.

3. Dekorativ kompoziciya súwretlew, ámeliy hám arxitekturalıq ónerlerde qollanılatusın kórkemlik jaqtan bezew beriw islerin óz ishine aladı.

Súwretlew ónerinde kompoziciyanıń eki baǵdarı bar.

Birinshi baǵdar: frontal kompoziciya bolıp, bunda súwret tegislik betinde islenedi. Bularǵa grafikalıq, reńli súwret hám relefli oyma músinler kiredi.

Ekinshi baǵdar: kólemli kompoziciya bolıp, bunda súwret úsh ólshemge iye boladı hám onı hár tárepten kóriw múmkin. Bularǵa úskeneli hám sawlatlı domalaq músinler kiredi. Kompoziciya dóretpesin jaratıw ushın birneshe basqıshlı procesti ámelge asırıw zárúr boladı:

1. Shıǵarma temasın tańlaw.
2. Tema boyınsha eskiz variantların islew.
3. Eskizler arasınan eń jaqsısın tańlaw.
4. Eń jaqsı eskizdı imkan dárejede basqa eskizler menen sáykeslestirip, temaǵa say haqıyqıy shıǵarmanı dóretiw.

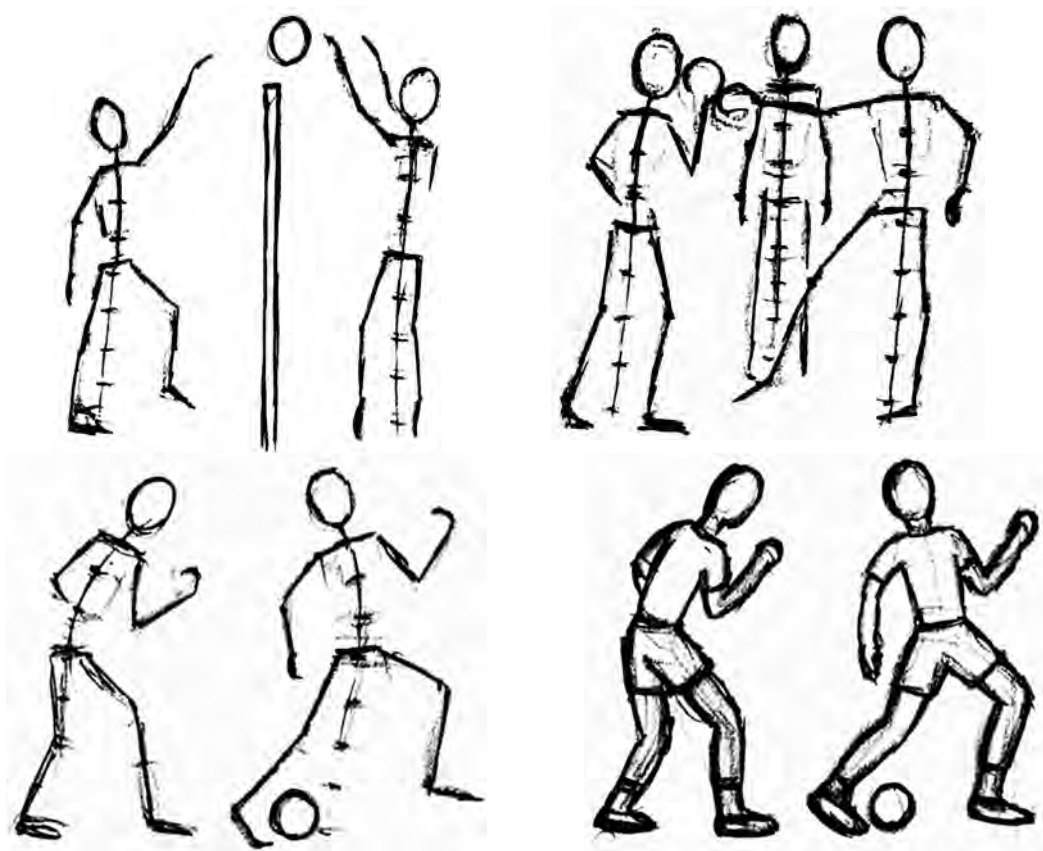

24-súwret. Grafikalıq kompoziciya.

6-ámeliy jumıs

Reńli súwret yamasa qálem menen súwretlewde 2 — 3 figuralı temalı kompoziciya islew (sport)

Kompoziciya ushın kishi eskiz variantların salıń. Shala (pitpegen) eskiz variantları arasınan eń maqul bolǵanın, súwret dápter betine isleń.

Shala pitken eskiz variantlari arasidan tanlangan 2 figurali temali kompoziciya.

Tákirlarlaw ushin sorawlar:

1. Kompoziciya sóziniń túsinigin aytıń.
2. Súwretlew ónerinde kompoziciyanıń neshe túri qollanıladı?
3. Kompoziciyanıń bul túrleri qanday qağıydalardı óz ishine aladı?
4. Súwretlew ónerinde kompoziciyanıń neshe baǵdarı bar?

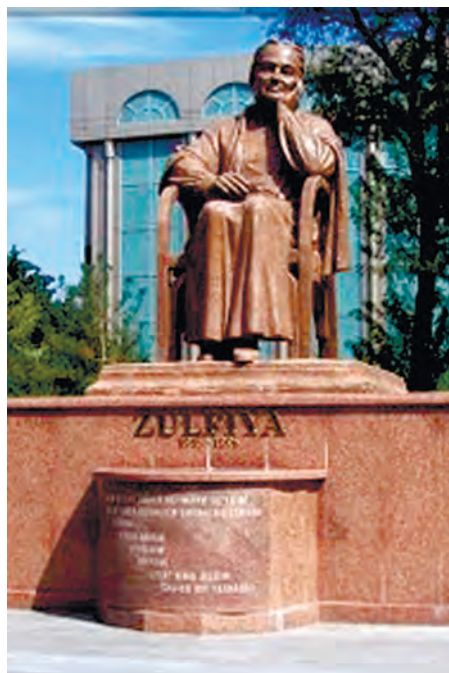
Úyge tapsırma:

2—3 figuralı sportshı kompoziciyası eskiziniń basqa variantın ápiwayı qara qálemde sıızıp keliw

MÚSINSHILIKTE LIRIKA HÁM DRAMATIZM 2—3 FIGURALÍ TEMALÍ KOMPOZICIYA ISLEW (SPORT, KÓRKEM ÓNER)

Súwretlew óneriniń músinshilik túrinde lirika hám dramatizm baǵdarı bolıp, ózine tán tárepleri menen ajıralıp turadı.

Lirika baǵdarında islengen músinshilik shıǵarmaları insannıń ishki keshirmeleri, táshiwishleri, sezim-tuyǵısı, múlayım jaǵdayın sáwlelendiredi. Ózbekistan xalıq shayırları Zulfiyaǵa ornatılǵan sawlatlı músin lirika baǵdarında islengen bolıp, músinshi Ravshan Mirtajiyev tárepinen dóretilgen. Músinshi Ilham Jabbarov tárepinen dóretilgen «Baxtiyar ana» sawlatlı músininde de ananıń múlayım, mehriban, ishki sezimi kórsetilgen.

25-*súwret*. Ravshan Mirtajiyev.
«Zulfiya» músini.

26-*súwret*. Ilham Jabbarov.
«Baxtiyar ana» músini.

27-súwret. Ravshan Mirtajiyev «Watanga ant».

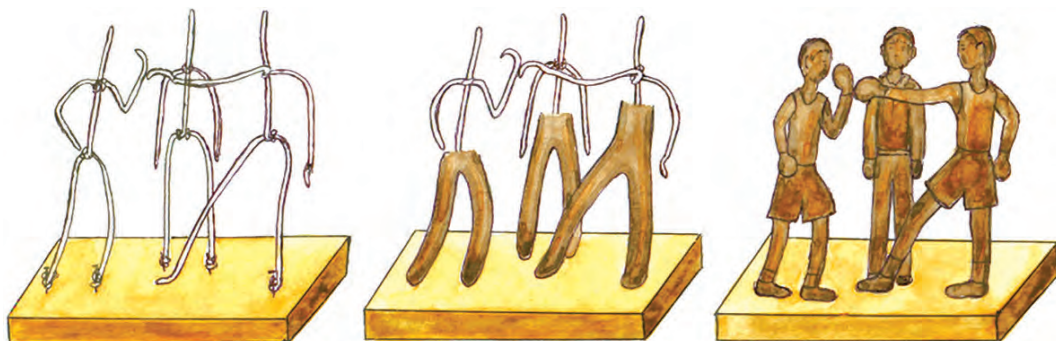
28-súwret. D.B. Ryabichev hám S.Adamov. «Mártlik» monumenti

Músinshi Ravshan Mirtajiyev tárepinen dóretilgen ana-Watan muqáddesligin qádirlewshi «Watanga ant» sawlatlı músini, ant qabıl etip atırǵan ulımızdıń ishki sezim-tuyǵıların súwretleydi. Dramatizm baǵdarında islengen músinshilik shıǵarmaları, tiykarınan, qayǵılı, qorqınıshlı, ashınarlı jaǵdaylardı, sonday-aq, insan mártligin, batırılıǵın sáwlelendiredi.

Músinshi D.B. Ryabichev hám arxitektor S. Adamovlar tárepinen dóretilgen «Mártlik» monumenti 1966-jılı júz bergen jer silkiniw qayǵılı waqıyaların sáwlelendiredi. Qayǵılı jer silkiniw waqtında áke perzenti hám hayalın óziniń denesi menen qorǵawǵa alıp atırǵan jaǵdayı súwretlengen.

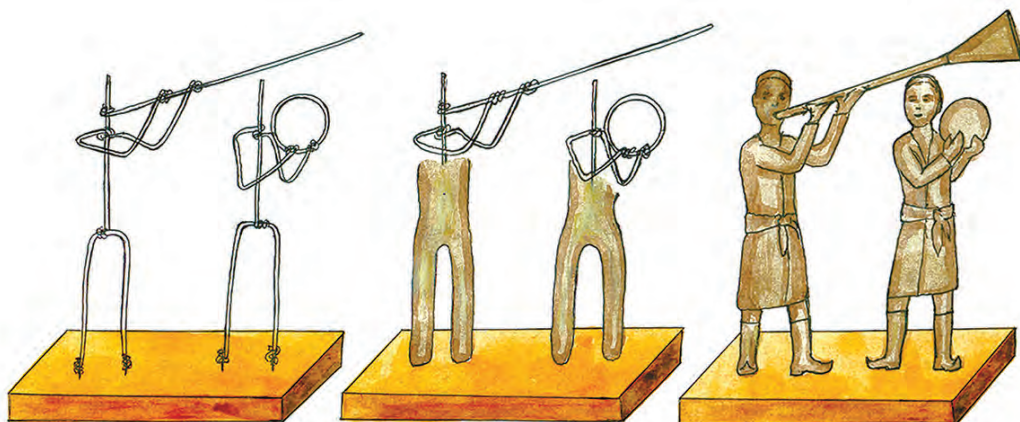
7—8-ámeliy jumıs **2—3 figuralı temalı músinshilik kompoziciyasın** **islew (sport, kórkem óner)**

Kompoziciya qaǵıydalarına muwapıq, 2—3-figuralı músin islew ushın shala pitpegen eskiz variantları sızıp alınadı.

Birneshe kórkem óner hám sportqa baylanıslı eskizler sıızıp alıngannan keyin, eń maqul bolǵanı tańlanıp, kishi aǵash taxtayǵa sım karkas ornatıladı.

Aldıńǵı sabaqlarda úyrengen qaǵıydalarǵa súyenip, 2 yamasa 3 figuralı músin islenedi. Wazıypanıń relıfı oyma músin kórinisinde islew de múmkin.

Oyma músin ushın taxtay aǵash hám sım karkas kerek emes. Karton qaǵazǵa kompoziciya súwreti sıızıp alınıadı hám sıızılǵan súwret ústine ılay yamasa plastilin menen oyma músin súwreti islenedi:

Tákirarlaw ushın sorawlar:

1. Lirika baǵdarındaǵı músinler mazmunına qaray qanday jaǵdaylardı sáwlelendiredi?
2. Dramatizm baǵdarındaǵı músinler mazmunına qaray qanday jaǵdaylardı súwretleydi?
3. «Baxtiyar ana» sawlatlı músininiń avtorı kim?
4. «Watangá ant» sawlatlı músinshilik dóretpesiniń avtorın aytıń.

Úyge tapsırma:

2—3 figuralı músin kompoziciyasın oyma yamasa domalaq músin kórinisinde islep keliw.

MAYDA PLASTIKA MÚSINSHILIGI

29-súwret. Shiysheden islen-gen mayda plastika.

Dekorativ músinshiliktıń bul baǵdarında músinler hám oyma súwretler kishi ólshemde bolıwı menen ajıraladı. Mayda plastika dekorativ músinshiliginde tiykarınan estelik músinleri, imarattıń ishki hám sırtqı oyma bezewleri, ılay farfor yamasa shiysheden basqa zatlardan kishi ólshemdegi oyınshıq músinler islenedi. Insangá zawıq baǵıshlap hayran qaldıratuǵın ılay, shiyshe, metall, ağash, súyekten islengen kishi ólshemdegi sulıw músinler bar, olar shkaflardı, jazıw stolların kórkem estelik tárepi menen bezep turadı.

30-súwret. Abdurahim Muxtarov.
«Túye hám botalaq». Mayda plastika.

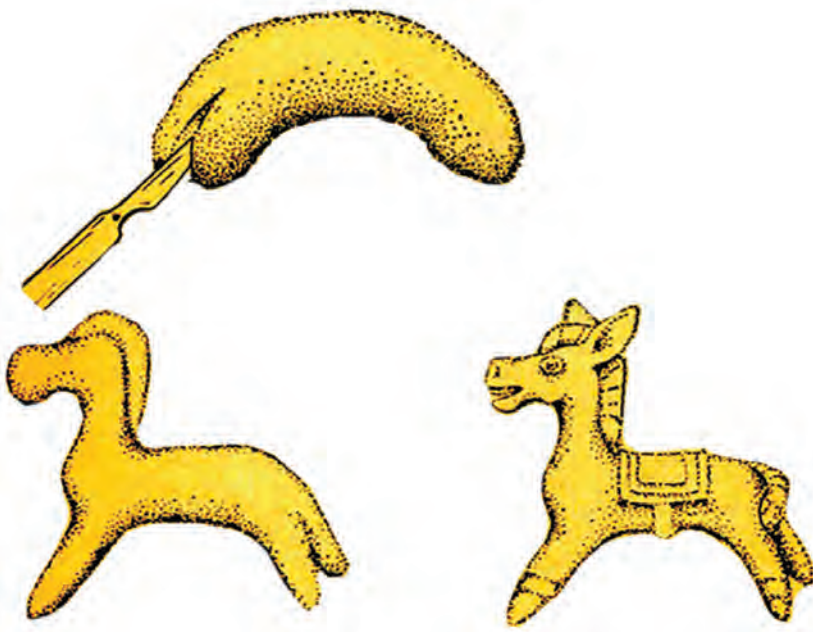

31-súwret. Abdurahim Muxtarov.
«Dekorativ janıwar». Mayda plastika.

9-ámeliy jumıs Mayda plastika dekorativ músinshilikte oyınshıq músinler islew

Súwret dápterinińizge eskizler variantın sızıp alıń. Maqul bolǵan eskiz variantın tańlap, taxtaysha hám sım karkas tayarlań. Oyınshıq músin súwretin ılay yamasa plastilinnen isleń. Oyınshıq músindi sım, karkassız islew múmkinligi úlgede kórsetilgen.

Tákírarlaw ushın sorawlar:

1. Mayda plastika dekorativ músinler basqa músinshilik shıǵarmalarından nesi menen ajıraladı?
2. Mayda plastika dekorativ músinshilikte neler súwretlenedi?
3. Dekorativ músinler islegen qaysı ustalardı bilesiz?

Úyge tapsırma:

Oyınshıq músinniń basqa variantın islep keliw.

II SHEREK

Qádirli oqıwshılar, siz bul sherekte Shıǵıs kórkem óneri, Shıǵıs miniatyura kórkem óneri tariyxı mektepleri haqqındaǵı maǵlıwmatlardı úyreniw menen birge, Shıǵıs miniatyura dó-retpeleri úlgileri elementlerinen nusqa kóshiresiz. Ózbek hám Shıǵıs ertekleri syujetleri tiykarında miniatyura usılında kom-poziciyalıq illyustraciyalar isleysiz. Hár túrli kólem hám kóriniste qollanılatuǵın qutılar islewdi hám onı miniatyura kompoziciyası menen bezewdi úyrenesiz.

SHÍǴÍS MINIATYURA KÓRKEM ÓNERI

32-súwret. Farididun balaları hám Emen shahınıń qızları. Firdawsiydiń «Shaxnama asaridan» 1557-jıl. Muhammed Murad Samarqandiy.

33-*súwret*. Mekteptiń kórinisi. Gerat, XV ásir qairı. Xudojnik Begzad.

34-*súwret*. Hind dáryasın keship ótip atırǵan Sultan Jalaladdin.

Orta ásir Shıǵıs súwretlew ónerinde Oyanıw dáwiri júz berip, miniatyura óneri de keń rawajlandı. Miniatyura, tiykarınan, kitap grafikası baǵdarında gúlledi. Nátiyjede, Orta Aziya, Arabiya, Hindstan, Iran, Túrki miniatyura mektepleri payda boldı.

Arabiya miniatyura mektebi.

Arab miniatyura mektebi X—XI ásirlerde Fatimiylar áwladı, XIII ásirdeń birinshi yarımında Suriya mektepleri tiykarında payda boldı. Qoljazbalar ushın islegen arab miniatyuralarında shınlıq onıń janlı obrazları keń ushırasadı. Shınlıq shártli, geyde belgi formalarında súwretlenedi. Arab miniatyurasına tán bolǵan pazıyet ashıq dekorativliginde bolıp tabıladı. Obrazlardıń jaylasıwı ashıq reńler, sıızıqlardıń názikligi onıń xarakterli tárepin belgilewde áhmiyetli orın iyeleydi. Arab kórkem ónerinde naǵıs ayırıqsha orınǵa iye.

Arab miniatyura mektebiniń ózine tńn tárepi, dóretpede syujetiniń kópligi hám hár túrliligi bolıp tabıladı. Miniatyura mektebiniń eń belgili xudojniklerinen Abdullah Ibn Fadl bolıp, ol Dioskoridtiń «Farmakologiya» kitabına miniatyuralar islegen. *Miniatyuralarda súwretler anıq hám ashıq reńlerde salınıp, tekstler sarı fonda jazılğan.*

Xudojnik Yahyo Ibn Mahmud «Maqom»atlı shıǵarmaǵa bir qatar miniatyura shıǵarmaların islegen. Bulardan «Shayır Abu Sayidtiń waqıyaları», «Alımlar ánjumanı», «Karwannıń jolda dem alıwı», «Bayram máresimi», «Teńizdegi keme» sıyaqlı dóretpeleri bolıp tabıladı. Bul dóretpeler Parijdegi muzeylerdiń birinde saqlanbaqta.

35-súwret. Dioskorid. «Farma-kologiya» kitabınan bet. Belgili miniatyurashı Abdullah ibn Fadl tárepinen kóshirilgen.

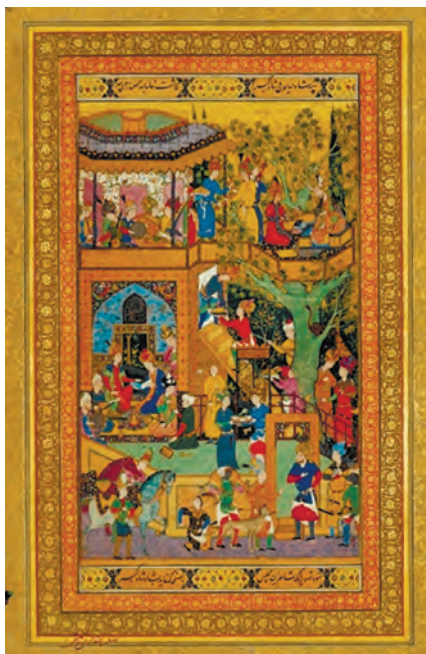
36-súwret. Al-Xariri. «Maqam» atlı dóretpesine islengen miniatyura. Yahyo ibn Mahmud 1237-jıl. Parij. Milliy kitapxana.

Hindstan miniatyura mektebi

37-súwret. Gujarot mektebi.
«Vasanta Vilasa» dóretpesine
islengen miniatyura XV ásir. Frir
kórkem-óner galereyası. Vashington.

Hindstan miniatyura mektebi orta ásirlerde qáliplesken bolıp, ol Gujorotda saqlanıp qalğan. Gujorot mektebi (XIII—XV ásir) miniatyurasınıń ózine tán tárepi *adamnıń súwretin kóp jaǵdayda qaptaldan, kóz aldınǵı tárepke qaratılıp islen-gen*. Hindstan miniatyura mektebiniń rawajlanıwı Baburiyler dáwiri menen baylanıslı.

38-súwret. Akbar óziniń súwretin ákesi Xumayunga kórsetpekte. Abdusamad 1550 — 1556-jıllar. Gúlistan kitapxanası, Tehran.

39-súwret. Saray ámeldarlar Babur qabıllawında. «Boburnama» kitabı. Farruxbek. 1589-jıl. Sakler galereyası. Vashington.

40-súwret. Xudojnik Mir Said Ali. Avtoportret. 1540-jıl. Frir kórkem óner galereyası. Vashington.

41-súwret. Farruxbek. Avtoportret. 1615-jıl. Eva hám Konrada Zic kollkciyası.

Bul dáwirde kóplegen Orta Shıǵıs miniatyurashıları Hindstanǵa keltirildi hám usınıs etildi.

Samarqandtan hám Tabrizden kelgen miniatyura ustaları hind miniatyura óneri rawajlanıwına úlken tásir tiygizdi. *Baburiyler miniatyura óneri dáslep Orta Shıǵıs miniatyura óneri tásirinde qalıplesken bolsa da, onıń ózine tın tárepleri barlıǵın biykar etip bolmaydı. Bul ózgeshelik Hind miniatyuraları súwretinde keńsiliktegi keńlikti kórsetiw, álemdi kólemli etip súwretlewge umtılıwlar seziledi.* Baburiyler dáwiri miniatyura ónerinde áste-aqırın portret kórkem óneri keń en jayıla basladı. Bul Evropa realistlik kórkem óneri tásiri kúsheyip baratırǵanlıǵın ańlatatuǵın edi. Hind miniatyura óneri Jáhángir patshalıq etken dáwirde (1605 — 1627) jáne de rawajlandı.

Miniatyuralarda turmushliq kúndelikli xizmet janrı, muhabbat, tábiyat, qus, shıbın-shirkey hám haywanlar súwreti salına basladı. Baburiyler miniatyura mektebiniń ayqın úlğisi «Baburnama» kitabında óz kórinisin tapqan bolıp, bul kitap Moskvadağı Shıǵıs xalıqları kórkem óneri muzeyinde saqlanbaqta. «Boburnoma» kitabınıń xudojnikleri Kamaladdin Begzad, Shah Muzaffar, Baysunqur Mırza, Haydar Mırza bolǵan. Hindstan xudonikligi rawajlanıwına úlken úles qosqan xudojnikler Mir Said Ali, Abdusamad Sheraziy, Basova, Dost Devona, Disvinta, Farruxbekler edi.

Iran miniatyura mektebi

42-súwret. Riza Abbasiy.
«Shopan» 1634-jıl. Sankt
Peterburg, GPB.

Iran miniatyura mektebiniń tiykarǵı baǵlarınan biri Isfahan mektebi, ol XVIII ásirdeń aqırı XIX ásirdeń baslarında qalıplesken. Isfahan mektebi shıǵarmalarında reńlilik kemdey seziledi, súwret astında bolsa altın reńlerden paydalanılǵan. Formalar úlken, kórinisler anıq súwretlenip, kitaplıq súwretler menen birge portretler, janrlı dóretpeler de jaratılǵan. Iran miniatyura mektebiniń ataqlı xudojniklerinen Riza Abbasiy, Mahammed Qasım, Muhammed Yusup, Muhammed Aliler bolıp tabıladı. *Miniatyura mektebi baǵdarına Evropa súwretlew óneri óziniń tásirin kórsetip, shıǵarmalarında xristian dini mifologiyası tiykarǵı orındı iyelegen.*

Bul Muhammed Zaman, Al Qulibek Jabadar dóretiliwshiliginde kórinedi. Riza Abbasiydiń «Sho-

43-súwret. Rizo Abbosiy. «Jigit portreti» 1625-jıl. Britaniya kitapxanası, London.

44-súwret. «Kese uzatqan jigit». Muhammed Yusuf 1656-jıl. Sankt Peterburg, Ermitaj.

pan», «Jigit portreti» atlı dóretpeleri júdá ataqlı. *XIX ásir xudojnikleri ózleriniń kórkem ónerlerine Evropa rehli súwretiniń kórkemlik hám texnikalıq usılların sińdirip reformaladı. Isfoxanda jasap dóretiwshilik penen shuǵıllanǵan xudojnik Sultan Muhammed tárepinen islengen, «Payǵambardıń joqarı taxtqa shıǵıwı» dep atalǵan dóretpesinde, Nizamiydiń «Xamsa» kitabına islengen miniatyuralarda Evropa kórkem-texnikalıq usılların sińdirilgenin kóriw múmkın.*

Türk miniatyura mektebi

Bul mekteptiń rawajlanıw dáwiri XV—XVI ásirlerge tuwra keledi.

Sol dáwirde Sultan Mahmud II óziniń sarayına xudojnikler hám sulıw jazatuǵınlardı (kolligraflardı) toplaǵan. 1425-jılı saray

ustaxanasında 29 xudojnik hám nağıs oyıwshılar dóretiwshilik etken. *Türk miniatyura ustaları ózleriniń dóretiwshiliginde Shıǵıs kórkem óneri mektepleri jumıs usılınan keń paydalanǵan. «Sultan Sulayman tariyxı»na islengen miniatyuralarda türk miniatyurasına tǵan pazıyletler shınlıqtı asıqpay bayan etiwge, kompoziciyanı birqansha perspektiv planda sheshiwge umtılw seziledi.* Türk miniatyura mektebiniń ataqlı xudojnikleri Usmon, Nigoriy, Shayx Hamidullalar sonday-aq, türk sultanı sarayında Orta Aziya hám Xorasannan kelgen Baba Naqqash, Shayx Mustafa, Tajiddin Girehbandiy, Abdulǵani Oǵa Mirak, Shayx Kamoniy, Shahqulı, Jalalzada Mustafa kibiler nátiyjeli dóretiwshilik etken. Jalalzada Mustafanıń «Sultan hám onıń aq súyekleri», Usmannıń «Xusrav hám Sultan Salim II portreti», Nigoriydiń «Sultan Sulayman I portreti», Nizamiydiń «Xamsa» dóretpesine islengen Baysun Mırza, Amir Temur hám Temuriyler áwladları súwretlengen miniatyuralar, Bahram Mırza, Shah Ismail albomları Türkiyanıń Topqapı sarayı kitapxanasında saqlanbaqta.

45-súwret. Sultan Usman I Ğozi portreti.

46-súwret. Sultan Salim I portreti.

47-súwret. Sultan Sulayman
láshkeri menen 1554-jıl
Naxichevanga júrisi. Stambuldın
Topqapı sarayındaǵı miniatyura.
1561-jıl.

48-súwret. Sultan Mahmud I saray
hámeldarlari menen.

Orta Aziya miniatyura mektebi

Orta Aziya, ulıwma, Orta Shıǵıs mádeniyatında kitaptı bezew, kolligraf, miniatyura óneri uzaq tariyxtan ózine tánligi, ájayıplılıǵı menen óz aldına ajralıp turadı. Bul kórkem ónerdiń rawajlanıwında Orta Aziya, Iran, Azerbaijan, Awǵanstan xudojnikleri úlken úles qostı.

Orta Aziya, Orta Shıǵıs miniatyura mektepleriniń ataqılı xudojnigi Kamaladdin Begzad shama menen (1455 — 1535) Geratta Alisher Nawayı sabagında hám qayırxomlıǵında dóretiwshilik etken bolsa-da, keyin ol kóplegen kolligraf hám xudojnikler menen Buxaraǵa kóship keldi. Begzad Buxarada 1507 — 1522-jılları jasap dóretiwshilik etti. Ol ataqılı shıǵarması Shaybanyxan portretin dóretti. *Begzad óz dóretiwshiligin turmısta kórgen waqıya-detallar menen bayıtıp, dóretpeleriniń realistlik baǵdarın kúsheytti.* Ol Shıǵıs

miniaturashı xudojnikleri arasında kóp qırlı turmıstırń ajayıplılıǵın júdá názik hám shıraylı talqılay aladı. *K.Begzadtıń óziniń kompoziciyalarına real kórinis, arxitekturalıq detallardı kirgiziw, shıǵarma ideyasın ashıwda obraz hâreketlerinen orınlı paydalana alıwı miniaturaya ónerin rawajlanıwında áhmiyetli orın iyeleydi.* Kamaladdin Begzad 1522—1524-jılları Tabrizde jasap, 1524-jılı Geratqa qayıp, ómiriniń aqırına shekem usı jerde dóretiwshilik penen shuǵıllandı. Begzad ullı shayırlardıń shıǵarmalarına urıs, ań kórinislerin súwretlewshi miniaturaya kompoziciyaları, illyustraciyalar, portretler isledi. Ol Sadiydiń «Bostan», «Gulistan», Nizamiydiń «Xamsa», Xisrav Dehlaviydiń «Xamsa», Sharafiddin Ali Yazdiydiń «Temur jeńisi» Alisher Nawayınıń dástanların óziniń miniaturaya kompoziciyaları menen bezegen. Kamaladdin Begzad tárepinen islengen Nawayı, Jomiy, Husayn Bayqara, Shaybaniyxan

49-súwret. Iskender hám jeti danıshpan. Great, XV ásir 90-jılları. 1495-jılı kóshirilgen. Xudojnik Begzad Britaniya muzeyi, London.

50-súwret. Havarnaq sarayınıń qurılısı. Great, XV ásir 90-jılları. 1495-jıl kóshirilgen. Xudojnik Begzad. Britaniya muzeyi, London

portretleri xudojniktiń usı ónerde jetiskenlikke eriskenin ańlatıp turadı. Orta Aziya miniatyura mektebiniń ataqly xudojniklerinen Mahmud Muzahhib, Begzad tásirinde jetisip, óziniń joqarı tájiriybeli sheberligi menen ajıralıp turadı. Onıń kitap bezew sheberligin joqarı bahalap, «Muzahhib-altın suwı júrgiziwshi» laqabı menen atadı. Alisher Nawayınıń hasağa tayanıp turǵan jaǵdayındaǵı portreti Muzahhibtiń dáslepki dóretpesi bolıp esaplanadı. Xudojnik dóretpesinde Nawayınıń ishki ruwxıy jaǵdayın ashıwǵa háreket etip, Begzad dástúrlerin dawam ettirgen.

XVII ásirdeń 30—50-jılları Muzahhib dóretiwshiliginiń gúllengen dáwirine tuwra keledi. Onıń belgili shıǵarmalarınan «Sultan Sanjar hám toqıwshı ǵarrı kempir ushırasıwı» miniatyura kompoziciyaları dıqqatqa miyasar boldı. Orta Aziya miniatyura mektebiniń belgili xudojniklerinen biri Muhammed Murad Samarqandiy bolıp esaplanadı. Onıń dóretiwshiliginde shahlardıń qabıl etiw máresimleri, ań kórinisleri, qaharmanlıq temaları tiykarındaǵı miniatyura kompoziciyaları óziniń kórinisin tapqan. Samarqandiy Abdulbosıt Firdawsiydiń «Shahnama» qoljazbasına 115 miniatyura kompoziciyaların islegen. *Xudojnik iri obrazdı birinshi rejede súwretleydi. Samarqandiy dóretiwshiliginiń ózine tǵn ózgesheligi ol obrazlardı kemeytip, olardı ápiwayı súwretleydi. Obrazlar is-háreketi, bet, qol mimikalıq*

51-súwret. Fariddin balaları hám emen shahınıń qızları. Firdawsiydiń «Shahnama shıǵarmasınan» 1557-jıl. Muhammed Murad Samarqandiy

özgerisleri ideyalıq maqsetti kórsetiwge xızmet etedi. XVII ásir basları Orta Aziya miniatyura óneriniń joqarılaw dáwiri boldı. Samarqand miniatyura mektebi xudojnikleri tárepinen Sharafiddin Ali Yazdiydiń «Jeńis» shıǵarmasına islengen miniatyuralar ayırıqsha orındı iyeleydi. Sonday-aq, bul dáwirde xan hám shayırlar portretleri islendi.

10-ámeliy jumıs

Ámeliy jumıs procesinde xudojnik shıǵarmaların kórkemlik jaqtan túsindirıń.

Tákırlaw ushın sorawlar:

1. Arab miniatyura mektebi qaysı ásirlerde dúzilgen?
2. Hind Gıjorof mektebi qaysı ásirlerdi óz ishine aladı?
3. «Baburnama» kitabınıń xudojniklerin aytıń.
4. Iran miniatyura mektebi qaysı ásirlerde qalıplesken?
5. Tırk miniatyura mektebiniń rawajlanıwı qaysı ásirlerge tuwra keledi?
6. Kamaladdin Begzad qashan hám qayerde tuwılǵan?
7. Muzahhib laqabı qanday mánisti bildiredi?
8. Muhammed Murad Samarqandıy «Shahnama» qol jazbasına neshe miniatyura kompoziciyası islengen?

Úyge tapsırma:

Sabaqlıqtaǵı 10-sabaqtı oqıp tákırlaw.

SHÍǴÍS MINIATYURA KÓRKEM ÓNER SHÍǴARMALARÍ ÚLGILERINIŇ ELEMENTLERINEN NUSQA KÓSHIRIW

Qádirli oqıwshılar! Sizler aldınıǵı sabaqta Shıǵıs miniatyura mektepleri, olardıń rawajlanıwındaǵı ózine tán ózgeshelikleri hám úlgileri haqqında bilip aldınıız. Búgingi sabaqta sabaqlıqta berilgen miniatyura shıǵarmalarındaǵı terek, suw, taw, tas elementleriniń salınıw usılların baqlap, úyrenip, nusqa kóshiresiz.

52-súwret. Dilbar Polatova. «Usta shákirtleri menen». 1999-jıl.

53-súwret. Abrar Tursunov. «Ańshı». 2001-jıl.

54-súwret. Joman hám qamrak terekleri «Baburnama» kitabındaǵı miniatyura.

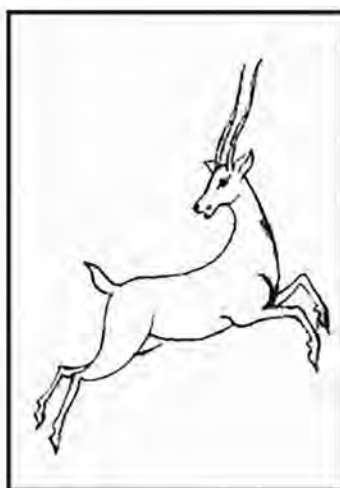
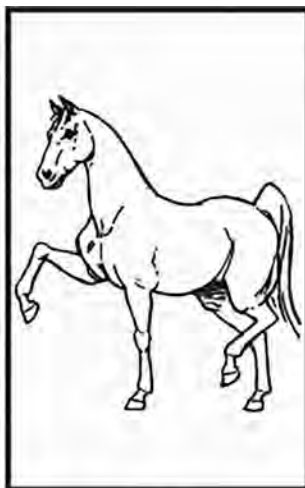
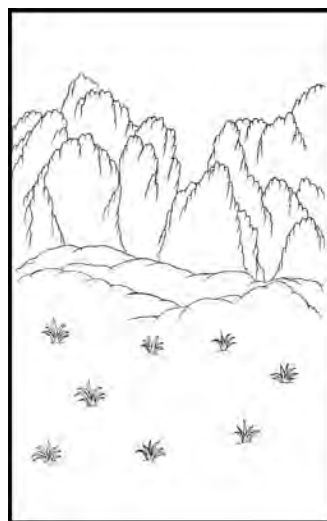
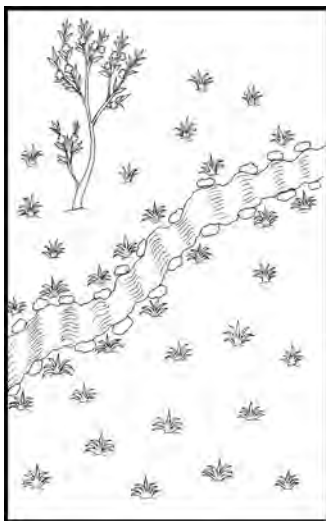
Mine bul miniatyura shıǵarmaların baqlań. Bularda terekler, suwlar, tawlar, taslar qalay salınǵan? Perspektiva, jaqtılıq saya nızamlıqları seziledi me?

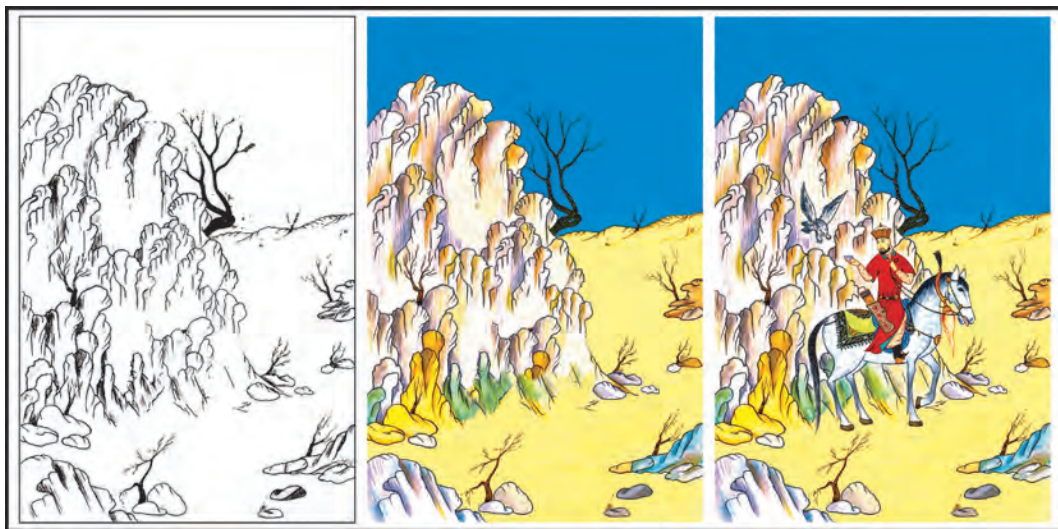
11-12-ámeliy jumis

Sabaqlıqta berilgen miniatyura dóretpelerindegi terek, suw, taw, tas elementlerinen súwret dápterinińizge nusqa kóshiriń hám reń menen boyañ.

Súwret dápterinińizdi altı bólimge ajratıń!

Birinshi bólimine sabaqlıqta berilgen miniatyura dóretpesindegi tawdan nusqa kóshiriń. **Ekinshi bólimine** sabaqlıqtan berilgen

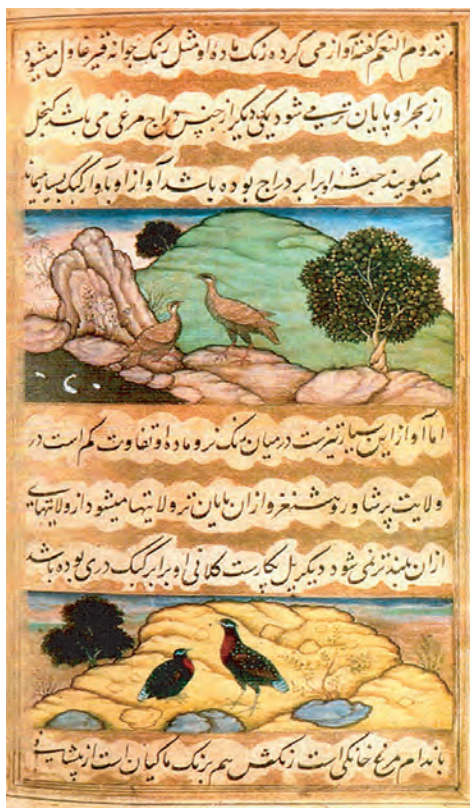
55-súwret. Úlgili illyustraciya, Izzatilla Nurillaev.

miniatyura dóretpesindegi suw hám tasan nusqa kóshiriń. **Úshinshi bólimine** sabaqlıqta berilgen miniatyura shıǵarmasındaǵı terekten nusqa kóshiriń. **Tórtinshi, besinshi, altınshı** bólimine bolsa insan hám janıwarlar súwretinen nusqa kóshiriń.

56-súwret. Shorasul Shoahmedov. «Ań».

Mine bul miniatyura dóretpelerin díqqat penen baqlañ. Dóretpelerde miniatyura kórkem óneriniñ ózine tán ózgesheliklerin kóriw múmkin. At súwreti hám insan obrazí salınıwı hám boyalıwın kóriñ. Súwrette reñler ashıq boyalğan, jaqtılıq — saya qağıydaları qollanılmağan.

57-súwret. Kanjal hám pulpaykar atlı quslar. «Baburnama» kitabındağı miniatyura.

58-súwret. Mırza Ali. Lashın bağıwshı. Miniaturadan kórinis. 1575-jıl. Bostan, Kórkem óner muzeyi.

Súwrette perspektiva qısqarıwları sezilmeydi. «Añ» dep atalğan dóretpe miniatyura usılında súwretlengen bolıp, xudojnik Shorasul Shoahmedov tárepinen islengen. «Lashın bağıwshı» atlı miniatyura kórinis ataqlı miniatyrashı xudojnik Mırza Ali tárepinen salınğan.

Tákírarlaw ushın sorawlar:

1. «Usta shákirtleri menen» dóretpesiniń avtorı kim?
2. Xudojnik Abrar Tursunov dóretpesiniń atın aytıń.
3. «Joman hám qamraq terekleri» miniatyura dóretpesi qaysı kitapqa salınğan?
4. Miniatyura ónerinde jaqtı-saya hám perspektiva qağıydaları qollanıladı ma?
5. «Ań» dep atalğan miniatyura dóretpesi qaysı xudojnik tárepinen islengen?
6. Miniatyurashı xudojnik Mırza Ali óziniń dóretpesin qalay atağan?
7. «Kanjál hám pulpaykar atlı quslar» miniatyura dóretpesi qaysı kitapqa salınğan?

Úyge tapsırma:

Nusqa kóshirilgen miniatyura elementlerin boyap keliw.

ÓZBEK XALÍQ ERTEKLERI SYUJETLERI TIYKARÍNDÁ MINIATYURA USÍLÍNDÁ ILLYUSTRACIYA ISLEW

Qádirli oqıwshılar, sizler jaslıǵıńızdan Ózbek xalıq erteklerin esitip, oqıp úyrengensiz. Bulardan «Zumrad hám Qımbat», «Ur toqpaq», «Ashıl dasturqan» hám basqaları belgili. Ertekler arqalı bizler jaqsı menen jamandı, aq-qaranı ajratıp alamız. Ertekler bizdi jaqsı isler, jaqsılıq, ádillik, jaqsılıq, álbette, jeńiske erisiwine isendiredi hám baǵdarlaydı. Bazı ertekler ata-ana, ustaz hám jası úlkenlerdiń gápine qulaq salıwǵa, olardı húrmet etiwge úyretse, ayırım ertekler bárhama durıs aytıwǵa, ádalatlı mehriban bolıwǵa úyretdi. Jáne sonday ertekler bar, bilimdan, ónerli, miynet súygish, isbilermen bolıwǵa, mashqalalardı aqıl menen oylap, doslar menen másláhátlesip sheshiwge úyretdi. Bizler Ózbek xalıq ertekleri syujetine miniatyura usılında illyustraciya islew ushın ertek tiykarında islengen miniatyura kompoziciyaların talqılawımız, baqlawımız zárúr boladı. Mine bul ertek tiykarında islengen miniatyuralarǵa itibar berıń. 60-súwrettegi Ózbek xalıq

59-súwret. Telman Muhamedov. Ózbek xalıq ertekleri.

ertekleri tiykarında salınğan kompoziciyalardı xudojnik Telman Muhammedov islegen.

Bizler aldınğı sabaqlarda miniatyura dóretpeleri elementlerinen nusqa kóshirgen edik. Mine usı ózlestirgen bilim hám kónlik-pelerimizge, xudojniklertárepinen erteklerge islengen dóretpelerden alğan tásirleniwlerimizge súyenip, Ózbek xalıq ertekleri ushın miniatyura usılında illyustraciya isleybiz.

13-ámeliy jumıs **Ózbek xalıq ertekleri ushın miniatyura usılında** **illyustraciya islew.**

Miniatyura usılında illyustraciya islegenıńizde tómendegi ulıwma qağıydalardı umıtpañ!

1. Jaqındağı zatlar qağaz astına, uzaqtağı zatlar qağazdın joqarı bólimine salınadı.

2. Zat hám adamnıń súwretin salıwda jaqındaǵı hám uzaqtaǵı ólshemleri ózgermeydi.
3. Perspektiva qaǵıydasına ámel etilmeydi.

60-súwret. Izzatilla Nurullaev. Úlgidegi illyustraciya.

Tákirlaw ushın sorawlar:

1. Ertekler bizge neni úyretedi?
2. Ózbek xalıq ertekleri tiykarında salınǵan kompoziciyalar qaysı xudojnik tárepinen islengen?
3. Miniatyura usılında illyustraciya islewdiń qanday ulıwma qaǵıydaları bar?

Úyge tapsırma:

Miniatyura usılında islengen illyustraciyanı tamamlap keliw.

SHÍGÍS KLASSIK ÁDEBIYATÍ SYUJETLERI TIYKARÍDA MINIATYURA USÍLÍDA ÓZBETINSHE KOMPOZICIYA ISLEW 2-BAQLAW JUMÍSÍ

61-súwret. «Iskender tawda dárwish aldında». Great, XV ásir diń 90-jılları 1495-jılı kóshirilgen. Xudojnik Kamaladdin Begzad. Nizamiy, «Xamsa». 1201-jılı. Britaniya muzeyi, London.

Qádirli oqıwshılar, sizler aldınğı sabaqta ertek ushın miniatyura usılında kompoziciya dúziwde miniatyura dóretpeleri úlgilerinen terek, suw, taw, tas, haywanlar, quslar, adamlar kibi elementler nusqasın kóshiriw arqalı toplanğan tájiriyeńizge súyendińiz. Usı úyrengen elementlerden paydalanıp Ózbek xalıq erteklerine miniatyura usılında illyustraciya isledińiz. Búgingi sabaqta berilgen baqlaw jumısın orınlaw ushın, aldınğı sabaqlarda iyelegen bilimlerińizge súyeniń. Miniatyura dóretpelerindegi elementler terek, suw, taw, tas, janıwarlar, adamlar súwretinen paydalanıp, Shıǵıs klassik ádebiyatı syujetleri tiykarında miniatyura usılında kompoziciya dúziń. Kompoziciya dúziwde tómendegi qaǵıydalarǵa ámel etiń.

1. Kompoziciyańız ushın syujet tańlań.
2. Kompoziciyanı tolıq emes sızıqlar tiykarında salıp alıń.
3. Súwrettiń átirapında qosımsha detal hám zatlar (ósimlik, terek, suw, taw, haywanlar) dı salıń.

4. Islengen syujetli kompoziciyañızdı miniatyura dóretpesin boyaw qağıydalarına tiykarlanıp boyañ.

5. Ashıq reñler menen boyap, gelli toyğın reñdegi ruchka járdeminde súwretler shegarasın sızıp shıgıñ. Shıgıs klassik ádebiyatı syujetleri tiykarında xudojnikler tárepinen kóplegen illyustraciyaalar islengen. Bul kompoziciya xudojnik Kamaladdin Begzad tárepinen islengen bolıp, «Iskender tawda dárwish aldında» dep atalgan bul súwret Nizamiydiñ «Xamsa» dóretpesi syujeti tiykarında salınğan.

MINIATYURA ISLEW USHÍN QUTILAR TAYARLAW HÁM KOMPOZICIYA ISLEW

Qádirli oqıwshılar, sizler aldınğı sabaqlarda miniatyura islew usılları hám onıñ ózine tán táreplerin úyrendiñiz. Búgingi sabağımızda lakli miniatyura kórkem óneri hám ustaları haqqında mağlıwmat alıp, hár túrli kólem hám kóriniste jumıs qutılar tayarlawdı úyrenesiz. Ózbek xalqınıñ eñ kórkem óner túrlerinen biri súwret salınğan lakli qutishalar dereklerge qarağanda, XVI ásirde Buxarada tayarlangan. Bul dáwirdegi miniatyura úlğileri bizge shekem jetip kelmegen. 1970-jılları ózbek xudojnigi Shıngız Ahmarov hám jas kórkem óner sheberleri Niyozali Xolmatov, Shomahmud Muhammedjanov, Abduvosit Qambarov, Gayrat Kamalov hám basqalar bul kórkem óner túrin qayta tiklewge bel bayladı. Lakli miniatyuranıñ qayta tiklenip rawajlanıwında eki principke ámel etiledi.

Birinshi princip — miniatyura miyrasına dóretiwshilik penen qatnas jasağan jağdayda zamanagóy shınılıqtı sáwlelendiriw.

Ekinshi princip — klassik miniatyuranıñ kórkemlik jaqtan nızam qağıydalarına qatañ ámel etiwden ibarat boladı.

Lakli miniatyura ustaları tárepinen jumısta qollanılatuğın qutılarga islengen nağıs bezekleri hám miniatyuraların baqlañ.

Tómendegi jumısta qollanılatuğın qutılarına islengen nağıs bezewlerin xudojnik Shoalım Shomansur islegen.

62-súwret. Niyazali Xolmatov. «Farhad hám Shirin». Lakli miniatyura.

63-súwret. «Shahzada Ivan» rus xalıq ertegi tiykarında islengen lakli miniatyura. Xoluy mektebi.

64-súwret. Maslova. «Shortan baliq ámiri menen» rus xalıq ertegi tiykarında islengen lakli miniatyura. Fedoskino mektebi.

65-súwret. Shoalim Shomansur dóretpesi.

Xudojnik Shoilham Shoyaqubov tárepinen jumıs qutılarına islengen lakli miniatyuralar reńi hám kompoziciyası menen ajıralıp turadı.

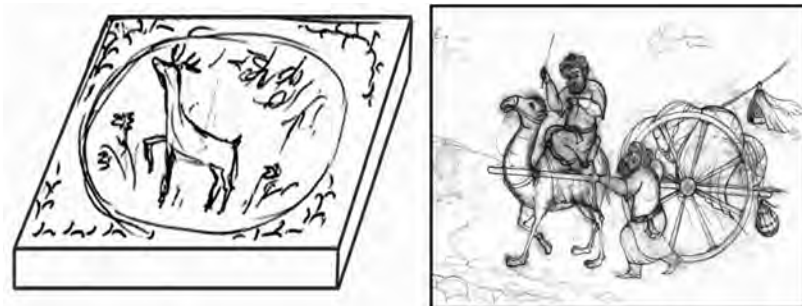
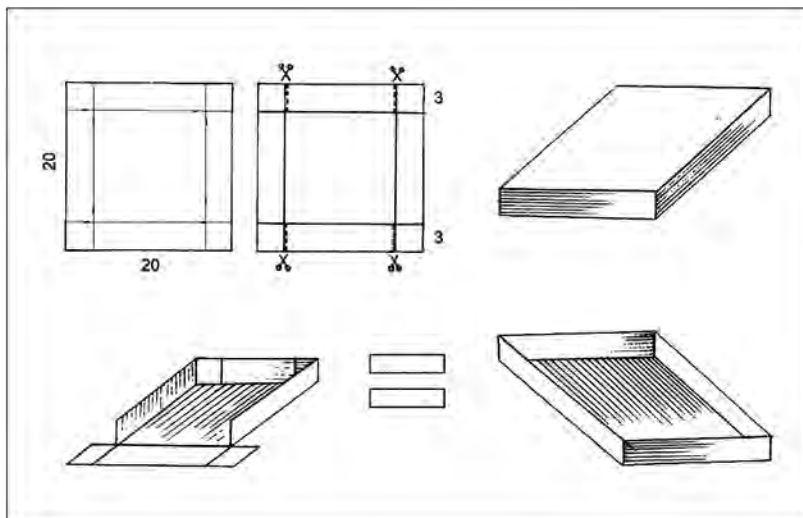

66-súwret. Shoilham Shoyaqubov. «Masqarapaz», 2000-jıl.

15 — 16-ámeliy jumis

Jumis qutisın tayarlaw ushın ápiwayı karton qağazı kerek boladı.

1. 20x20 sm kvadrat formasında karton qıyıp alamız.
2. Kartonnıń barlıq tárepinen 3 sm sıızıq sızamız.
3. 3 sm sıızıqlar ústinen jazbaytuğın ruchka yamasa temir sızgısh járdeminde basıp sıızıp, kartondı múyeshleri qolay sınıwı ushın, kesikler payda etemiz.
4. Kartonnıń múyeshlerin bir tárepinen 3 sm ólshemde qayshıda qıyıp shıǵamız (súwrette punktler sıızıqta kórsetilgen).
5. 3 sm kartondı qıyılǵan bólimlerin joqarıǵa kóterip, qayırıp shıǵamız.

6. Múyeshlerde payda bolgan kvadratshalarga jelim jaǵıp, qutishanıń ishki tárepinen jelimlep qoyamız.

7. Qutishanıń qaqpası ushın jáne sol ólsheimde ekinshisin tayarlaymız.

8. Qutishanıń ashılıp-jabılıwı ushın bir tárepin ishinen eki qaǵaz lenta jelimleymız.

9. Qırqıw, jelimlew jumısları tamam bolǵannan keyin qutishanıń qaqpasına miniatyura kompoziciyasın islew ushın aq qaǵaz jelimleymız.

Qádirli oqıwshılar, bizler sizler menen birinshi sherekte kompoziciya atamasınıń mánisi haqqında bilip alǵan edik.

Kompoziciya dóretiwe, álbette, komponovkaǵa, simmetriya hám assimetriya, ritm, stilizaciya, reń qaǵıydalarına ámel etiw kerek. Ústingi orayın tabıw, súwrettiń erkinligi, kórkemligi, reńler sáykesligine itibar beriw talap etiledi. Kompoziciya dúziwde naǵıs yamasa súwret elementlerinen paydalanıw jolların ózlestiriw hám kompoziciyanı ataw zárúr boladı. Tórt hám kóp múyesh, sonday-aq, sheńber túrine hár túrli naǵıs yamasa miniatyura kompoziciya eskizlerin tayarlaw hám de jumıs qutılarına kóshirip sızıw múmkin. Tuwrımúyesh formasındaǵı qutını bezew, eskizin salıwda bezek sıpatında naǵıs, haywanlar, quslar, sonday-aq, qanday da bir syujetti sáwlelendiriwshi insan súwretinen paydalansa boladı. Bul

67-súwret. Shoalım Shomansur.
«Naǵıs bezekli kompoziciya».

68-súwret. Muzaffar Polatov.
«Bazm» 2001-jıl.

lakli qutishalarga islangen kompoziciyalardi baqlan. Nagis bezekli kompoziciya xudojnik Shoalim Shomansur tarepinen islangen. «Bazm» suwreti Salingan kompoziciya xudojnik Muzaffar Polatov doretivshiligine tiyisli.

Takirlaw ushin sorawlar:

1. Lakli qutishalar qashan ham qay jerde tayarlangan?
2. Lakli miniatyura kirkem onerdi qayta tikleniwine qashan ham kimni basshiliginda tiykar salindi?
3. Xudojnik Shoilham Shoyaqubov tarepinen salingan qutishaqa qanday bezew bezelgen?
4. Miniatyura kompoziciyalari salingan nagis bezekli qutishalar qaysi xudojnik tarepinen islangen?
5. Kompoziciya doretiwde qanday qagiydalarga amel etiledi?
6. Jumis qutilarin bezetiwe neler suwretinen paydalanaw mumkin?
7. Nagis bezekli kompoziciya qaysi xudojnik tarepinen islangen?
8. «Bazm» suwreti salingan kompoziciya qaysi xudojnik doretipesine tiyisli?

Uyge tapsirma:

Kompoziciya islew ushin quti tayarlap jumisti juwmaqlap keliw.

III SHEREK

Qádirli oqıwshılar, sizler bul sherekte súwretlew óneriniń úskenedegi reńli súwreti haqqındaǵı maǵlıwmatların, xudojnikleriniń úskeneli dóretpelerin, ózbek hám jáhán súwretlew óneri ustaları tárepinen tariyxıy shaxslar tulǵaların dóretiw procesinde alıp bargan izleniwleri haqqında bilip alasız. Sonday-aq, syujetli kartina eskizin salıwdı, natyurmort kompoziciyası hám de yadınan natyurmort islewdi, ádebiy dóretpе syujeti tiykarında kompoziciya dúziwdi, tábiyattıń hár túrli jaǵdaydaǵı kórinisi súwretin, grafikalıq usılda emblema islewdi úyrenesiz.

SÚWRETLEW ÓNERINDE ÚSKENELI REÑLI SÚWRET. ÚSKENELI REÑLI SÚWRETI DÓRETPELERIN KÓRKEMLIK JAQTAN TÚSINDIRIW

Súwretlew óneri óziniń baǵdarına qaray úsh túrge bólinedi. Bular grafika, reńli súwret, músinshilik sıyaqlı turlerden payda bolǵan.

Úskene dóretpeleri súwretlew óneriniń barlıq túrinde bolıp, olar úskeneli grafikası, úskeneli músinshiligi hám úskeneli reńli súwreti dep ataladı.

Úskeneli grafikası — erkin xarakterge iye, ózinde tolıq pikir hám jańa ideyalardı aldığa súretuǵın grafika shıǵarması bolıp tabıladı. Úskeneli grafikası dóretpelerinde qanday da bir mazmun, adamlar is-háreketi, tábiyat kórinisi kórsetiledi.

Ўскенели grafikasi dóretpelerinen úlgiler.

69-súwret. Rudolf Yaxnin.
«Parusa nad volnami»
dóretpesine illyustraciya.
Linogravvyura.

70-súwret. V.A. Favorskiy. «Júzim
japıraǵın jep atırǵan kiyik»

Ўскенели músinshiligi — insan psixologiyasındaǵı názik ózgerislerdi, ruwxıy keshirmelerdi, keypiyatın ashıp beriw imkaniyatına iye. Bunnan tısqarı, ol tábiyattaǵı haywan hám janıwarlardıń tirishiligi, kúshi, xarakterin kórsete aladı. Ўскенели músinshiligi dóretpelerinen biri byust bolıp, ol adam denesin súwretlewshi domalaq músin hám de músinler toparı (kompoziciya) tárizinde boladı.

Ўскенели мўсиншилги дóреtpelerinen ўлгилер

71-*súwret*. Músinshi ўskenede byust islemekte.

72-*súwret*. Músinshi Aleksandr Ryabichev dóretiwhilik izleniwde.

73-*súwret*. Músinshi Leonid Ryabcev. «Brigadir», 1973-jıl.

Ўскенели реңли súwreti — súwretlew ónerinde jetekshi orındı iyelep, arnawlı ўskene molbertler járdeminde onsha úlken

bolmağan ólshemlerde islenedi. Úskeneli reñli súwret shıǵarmaları gezleme, karton, faner sıyaqlı tegis júzli materiallarǵa maylı hám akvarel boyawları menen islenedi. Reñli súwretlew dóretpeleri arnawlı molbertlerde islengenı ushın úskeneli reñli súwret delinedi. Úskeneli shıǵarmalarda jámiyettegi áhmiyetli waqıya hám jaǵdaylardı sáwlelendiriwden tısqarı, shaxstıń individual ózgesheliklerin, sezim-tuyǵıların tolıq súwretlew imkaniyatı bar. Sonday-aq, dóretpelerde tábiyatta bolıp atırǵan ózgerisler óziniń ashıq kórinisin tabadı. Úskeneli reñli súwretlew sawlatlı hám dekorativ reñli súwretlewden ajırılıp óz aldına áhmiyetke iye. Ol basqa kórkem óner menen baylanıspaydı. Muzey kórgizbelerindegi súwretlerdiń tiykargı bólimi úskeneli reñli súwret túrine tiyisli. Úskeneli reñli súwreti birqansha keshirek qalıplesken bolıp, onıń rawajlanıw dáwiri oyanıw dáwirine tuwra keledi. Ózbekistanda reñli súwretlewdiń úskeneli túri XIX ásirdiń ekinshi yarımınan baslap qalıplesedi. Bul dáwirde reñli súwretlew shıǵarmalarınıń birinshi avtorları XIX ásir ortalarınan Orta Aziyaǵa kele baslaǵan shet ellik xudojnikler edi. Olar 40 dan artıq bolıp, ayırımları Ózbekistanda pútkilley qaldı, usı jerde ustazlıq etip, evropa túrindegi kórkem óner dóretpelerin jergilikli jaslarǵa úyretti. Bular arasında

74-*súwret*. Jas xudojnik úskeneli reñli súwretlew túrinde natyurmort islemekte.

rus xudojniklerinen V. V. Vereshchagin, N. N. Karazin, D. Kavkazskiy, R. Zommer, O. Fedchenko, músinshi O. Mikeshin, ukrainalı xudojnik S.S. Svetoslavskiy, gruziyalı xudojnik G.Gabashvili hám basqalar bar edi. Usı orında Ózbekistan úskeneli reñli súwretiniń rawajlanıwına úlken úles qosqan xudojnikler atların keltirip ótiw orınlı. Bulardan usta Mómin (A.Nikolaev), A.Siddiqiy, B.

75-súwret. L.Bure. «Registan»

76-súwret. B.Hamdamiy.
«Avtoportret».

5 — Súwretlew óneri 6

77-súwret. L. Abdullaev. «Molla
Toyshi Tashmuhamedov».

65

Hamdamiy, I. Ikramov, P. Benkov, L. Abdullaev, Y. Elizarov, S. Abdullaev, M. Nabiev, Q. Basharov, T. Muhamedov, V. Burmakin, B. Boboyev, T. Quryazov, A. Ikromjanov, J. Umarbekov, B. Jalalov, A. Mirzayev, Z. Faxriddinov, A. Mominov, A. Nuriddinov, A. Qazaqov, L. Salimjanova, A. Mirsaatov hám basqalar nátiyjeli dóretiwshilik etti. Gárezsizlik jıllarında milliy gárezsizlik ideyalari menen suwgarılğan kóplegen úskeneli reńli súwret dóretpeleri jaratıldı. Bularğa portret janrında jaratılğan Amir Temur, Alisher Nawayı, Zahiriddin Muhammed Babur. Jalaliddin Manguberdi, Kamaladdin Begzad, Nadirabegim, Biybixanım, Spitamen, Abdulla Qadiri, Cholpan hám basqa ata-babalarımızdın portretlerin kirgiziw múmkin.

78-súwret. N. Kashina
«Dápsi qız».

79-súwret. P. Benkov
«Duwtarshi qız».

Úskeneli reńli súwretlew dóretpelerin túsindiriw hám talqlaw

Nikolay Karaxannın «Altın gúz» shıǵarmasın shamalap talqılanıwı: shıǵarma syujeti ápiwayı, altın gúz hawij alǵan máhálde. Kókshil tawlar hám kók aspan fonına altın tárizli sari reńge búrkengen terekler kózge taslanadı. Aldıńǵı planda soqpaq

jol, qara taslar, kókshil úlken taslar, kúnge kúygen shópler, gúzgi sarı, altın sıyaqlı, qızıl, ashıq qızıl shaqalar anıq kórinip turıptı. Arqa tárepte — jumsaq aspan kók dumangá qorshalğan úlken taw dizbeklerinde tereklikler sál alıstan kórinedi. Tawlar ústinde quyash nurları menen jaqtılandırğan aq bultlar kók aspandı bezegen. Quyashtıń nurlarınan kún ótip, gúzdiń túni baslanıp atırğanın seziw múmkin.

Tamashagóylerdiń dıqqatı iyrek-iyrek soqpaq jolğa qaratıladı. Joldıń shetlerinde kúlreń úlken taslar bolıp, olar átirapında sargayğan shópler, biri sarı, basqası qızıl putalar sonday janıp turıptı. Uzaqtağı soqpaq jolda ózbek qızı, tábiyatqa tań qalıp toqtap qalğan. Qız hám barlıq sıyaqlı gózzal, sulıw tábiyattıń ajıralmas bólegi sıpatında bir-birin tolıqtıradı.

80-súwret. Nikolay Karaxan. «Altin gúz».

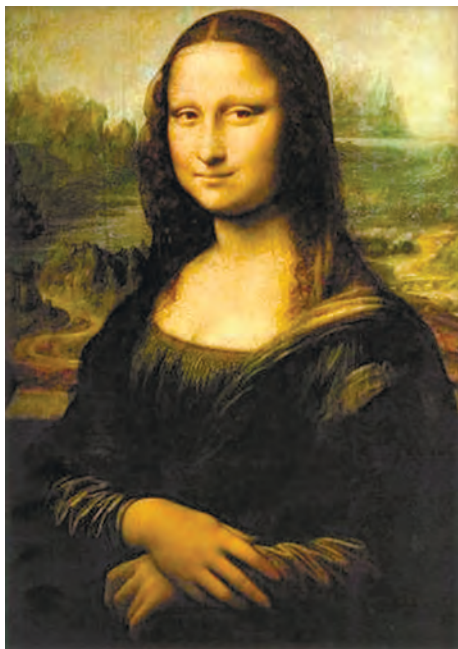
Súwret haqıyqatqa uqsaydı hám tereń lirikalıq shıǵarma. Xudojnik shıǵarmadaǵı barlıq zattı óz ara baylanıstırıp, tábiyatqa bolǵan muhabbatın súwretlew quralları járdeminde ashıp beredi. Shıǵarmada ólshew hám reń perspektivasınan orınlı paydalanılǵan. Ásirese, ishkerige kirip kishireyip baratırǵan terekler sál ǵana kózge taslanatuǵın gúz súwreti keńislikti, keńlikti seziwge járdem beredi. Súwrettiń ózgesheligi reń gamması menen baylanısqa jaǵdayda anıq keypiyattı dóretiwe járdem beredi. Altın sıyaqlı kolorit súwrettiń tiykargı reńi bolsa da, reńler dúzilisi hár qıylı bolıp tabıladı. Súwret Orta Aziya tábiyatına tán kózdi qamastıratuǵın ashıq kontrast reńlerden dúzilgen. Mısalı, kók tawlar altın sıyaqlı sarı tereklerge qarama-qarsı reń tárizinde qoyılǵan. Súwrettegi barlıq elementlerdiń analizi hám pikirini sonday juwmaqlaw múmkin: tábiyattaǵı gózzallıq máńgi, insan onı tolıqtıradı hám bulardıń barlıǵın qorgawı kerek. Xudojnikte tiykargı ideya, tábiyattı súyiw, onıń menen quwanıw hám maqtanıw bolıp tabıladı.

«Altın gúz» shıǵarmasınıń kórkemlep túsindiriw hám talqlaw boyınsha bekkemlewshi sorawlar:

1. Xudojnik haqqında qısqasha maǵlıwmat.
2. Xudojnik biziń dıqqatımızdı nelerge qaratadı?
3. Birinshi planda neler súwretlengen? Arqa planda neni kóremiz?
4. Xudojnik súwretti qalay ataǵan? Bul temanı qalay kórsetip berdi?
5. Kórinis (peyzaj) haqıyqatqa uqsagan ba?
6. Súwretlengen zatlardıń óz ara qatnası qanday?
7. Shıǵarmada ólshew hám reń perspektivası sheshilgen be?
8. Shıǵarma sızıǵı ritm jaratqan ba?
9. Shıǵarma qanday koloritde islengen?
10. Xudojnik shıǵarmasında qoyılǵan maqsetke erisken be?
11. Shıǵarmanıń (jetekshi) baslı ideyası, xudojniktiń dúnyaǵa kóz qarası, pikirleri menen kórsetilgen be?

12. Súwret sizge unadı ma?
13. Kórinistiń qaysı tárepleri sizge unadı?
14. Bul shıǵarma sizge ne berdi?

Portret shıǵarmasın kórkemlep túsindiriw hám talqılaw

81-súwret. Leonardo Da Vinci. «Mona Liza Jokonda»

Úskeneli reńli súwretinde óziniń ataqlı shıǵarmaların jaratqan Oyanıw dáwiri xudojniklerinen biri Leonardo Da Vinchi bolıp tabıladı. Ol 1503 — 1505-jılları óziniń tolıq shıǵarması «Mona Liza» atlı portretin dóretti. Bul shıǵarma dóretilgenine 500 jıldan asqan bolsa da, shıǵarmaǵa qızıǵıw ele toqtaǵan joq, millionlap tamashagóyler Amerika, Yaponiya, Rossiyada shólkemlestirilgen kóshpe-li kórgizbelerde bul shıǵarmanı kóriw ushın kúni-túni náwbet kútip turadı. «Mona Liza» shıǵarması haqqında júz jıldan kóbirek kitaplar jazılǵanlıǵı shıǵarmanıń ataqlılıǵınan derek beredi. Tamashagóydi shıǵarmanıń tań qaldıratuǵın tárepi, portret betindegi ózgeriwsheńligi bolıp tabıladı. Ol geyde názik, geyde

haqıyqıy, geyde ayırıqsha, geyde naz-qaraslı kelbette kórinse, geyde qanday da bir jasırın mánisti júzinde kóriw múmkin. Portrettiń arqa planında quramalı tábiyat kórinisi sáwlelendirilgen. Hayal tábiyatınıń ajıralmas bólegi hám onıń menen baylanısqa. Shashları kiyimlerindegi búkleniw tap tábiyat ritmin qaytarıp atırǵanday tıyiledi. Hayal kelbetindegi jıllı júzlilik hám mehribanlılıq, sulıwlıq hám gózzallıq penen sáykeslesip, ideal gózzal insan kelbetin sáwlelendiredi. Leonardo pútkil ómiri dawamında ózi islegen barlıq shıǵarmaların satqan bolsa da, «Mona Liza»

shıǵarmasın kóp pulǵa da satpaǵan. «Mona Liza» shıǵarmasın bǎrhama ózi menen alıp júrgen.

Portret shıǵarmasın kórkemlep túsindiriw hám talqılaw boyınsha bekkemlewshi sorawlar:

1. Portrette kim súwretlengen?
2. Xudojnik itibarımızdı qanday zatqa qaratadı?
3. Portret tiykarında qanday ideya jatadı?
4. Portret qalay súwretlengen, ádettegideyme yamasa saltanatlı?
5. Reñli portret ideyasın qalay ashadı?
6. Shıǵarmada reñ kólem hám perspektivanı qalay kórsetedi?
7. Portret fonı qanday, onıń roli neden ibarat?
8. Súwretlenip atırǵan obrazdıń xarakteri (quwanışlı, salmaqlı, aqıllı, ziyrek, biyǵam) qanday?
9. Portret sizde qanday tásir yamasa pikirler oyattı?

17-ámeliy jumısı

Sabaqlıqta úlgi ushın berilgen «Mona Liza» portretinen nusqa kóshiriw.

Tákirarlaw ushın sorawlar:

1. Ne ushın úskeneli reñli súwret dep aytamız?
2. Úskeneli reñli súwret shıǵarmalarında neler sáwlelendiriledi?
3. Ózbekistanda reñli súwrettiń úskeneli túri qashannan baslap qalıplesti?
4. Ózbekistanda úskeneli reñli súwret rawajlanıwına úlken úles qosqan xudojniklerden kimlerdi bilesiz?
5. N. Karaxannıń «Altın gúz» shıǵarmasın aldınǵı planında nelerdi kóriw múmkin?
6. Xudojnik shıǵarmasında reñ hám ólshem perspektivasınan qalay paydalanǵan?
7. Leonardo Da Vinchi óziniń belgili «Mona Liza» atlı shıǵarmasın qashan jarattı?

8. «Mona Liza» shıǵarması tamashagóydi nesi menen tań qaldıradı?

Úyge tapsırma:

Sabaqlıqtan 17-sabaq mazmunın oqıp, úyrenip keliw.

ÚSKENELI REŇLI SÚWRET TARAWÍŇDA DÓRETIWSHILIK ETKEN ÓZBEKISTAN HÁM DÚNYA JÚZINIŇ (ATAQLÍ) BELGILI XUDOJNİKLERINIŇ ÓMIRI HÁM DÓRETIWSHILIK XÍZMETI.

Ózbekistan xalıq xudojnigi Oral Tansıqbaev

Úskeneli reŇli súwreti tarawında nátiyjeli dóretiwshilik etken peyzaj janrı xudojniklerinen biri, Ózbekistan xalıq xudojnigi O.Tansıqbaev 1904-jılı Tashkent qalasında tuwılǵan. Ol súwretlew ónerinen dáslepki sabaqtı dógerekke qatnap I.Repinniń shákirti N.Rozanovtan aldı. Xudojniktiń birinshi shıǵarması «Tashkentbaev portreti»n 1927-jılı dóretti. O.Tansıqbaev Rossiyanıń Penza qalasındaǵı kórkem pedagogika bilim jurtına oqıwǵa kirip, I. Repinniń shákirtleri I.Goryushkin, Sorokopulov hám N.Petrovlardan kórkem óner sırların úyrenedi. Jas xudojnik Penza muzeyinde súwretlew óneri shıǵarmalarınan nusqalar kóshirip, óz tájiriybesin asırdı.

O.Tansıqbaevtıń óz betinshe dóretiwshiligi Ózbekistanda 1940-jıldan soń baslandı. Ol ekinshi jáhán urısı bolǵan jerlerde delegaciya menen barıp, óziniń tásirleriniń nátiyjesi sıpatında «Azat etilgen jerlerde», «Malunnıń jolı», «Hawa urısı» sıyaqlı shıǵarmaların jarattı. 1943-jıl oǵan «Ózbekistanda xızmet kórsetken kórkem óner ǵayratkeri» ataǵı berildi. Oral Tansıqbaev urıstan keyingi jılları «Salı hasılın jıynap alıw», «Báhár», «Paxtanı suwǵarıw», «Janajan úlke», «Issıqkól aqshamı», «Tawda» sıyaqlı shıǵarmaların jarattı. Xudojniktiń belgili shıǵarmalarınan biri «Ózbekistanda mart» — dep ataladı.

Shıǵarmada quyash nurınan ráhátlenip atırǵan maysazarlar, tolıq güllegen terekler, tolıp aǵıp atırǵan dárya, dáryaǵa bariwshı

soqpaq, dáryanıń argı jaǵasındaǵı tóbelikler hám jaǵanıń biyik-páslikleri, qarlı tawlar, quyash nurında tawlangan bultlar insańǵa zawıq baǵıshlaydı. Xudojnik, sonday-aq, «Tawda báhár», «Qayraqqum GES i tańı», «Angren oypatlıǵı» kibi shıǵarmaların dóretti. «Qayraqqum GESi tańı» dóretpesi xudojnikke tabıs alıp keldi. Shıǵarmada súwretlengen zatlar — teńiz, aspan, keńlikler koloritiniń ájayıplıǵı insandı ózine tartadı. Kóriniste shól, suw, taw, aspan úlken ulıwmalastırıp súwretlengen. Respublikamız taw bawırlarında jaylasqan gózzal bul awılдаǵı túndi súwretlewshi kórinis shıǵarmasın «Tawdaǵı tún» dep atadı.

Shıǵarmada úlken ashıq kók tawlar, endi ǵana jaǵılǵan úylerdiń svetleri, úyler janınan aǵıp ótken say, sonday-aq, kóriniske tirishilik baǵıshlaǵan jası úlkenler hám balalar súwreti kózge taslanadı. Tawda gewgim túsip, tún boldı. Názerimizde tap saydıń sıldırlawı, shegirtkelerdiń shırıldawı, iytler dawısı esitilip atırǵanday seziledi. O. Tansıqbaev 1955 — 1960-jılları «Sırdárya», «Taw jolı», «Angren — Qoqan jolı», «Angren dáryası», «Tawda», «Xumsandaǵı tún», «Sharbaq qurılısında» hám óziniń ataqlı «Gúz tańı», «Meniń qosıǵım», «Shardárya suw saqlaǵışında» sıyaqlı peyzaj shıǵarmaların dóretti.

82-súwret. Oral Tansıqbaev. «Ózbekistanda mart».

83-súwret. Oral Tansiqbaev. «Meniñ qosıgım».

O. Tansiqbaev dóretiwshiliginiń ózine tán tárepi ana-Watanga muhabbat, onı húrmetlew, Ózbekistannıń gózzal hám tákirarlanbaytuǵın tábiyatın peyzaj dóretpelerinde jırlaw edi. Ózbekistan xalıq xudojnigi O. Tansiqbaev birneshe ret xalıq aralıq kórgizbelerde óz shıǵarmaları menen qatnasıp, gúmis medal menen sıylıqlandı. Ol watanımız kórkem ónerin rawajlandırıwdaǵı xızmetleri ushın húkimetimizdiń bir qatar orden hám medalları menen sıylıqlanǵan. Xudojniktiń bir qatar shıǵarmaları Moskvadaǵı Tretyakov galereyası, Shıǵıs xalıqları kórkem óner muzeyi, Qazaqstan, Qırǵızstan, Tájikstan, Moldoviya, Latviya, Ózbekistan kórkem óner muzeylerinen orın alǵan.

Ózbekistan xalıq xudojnigi Malik Nabiyeu

M.Nabiyeu 1916-jıl Tashkent qalasında tuwılǵan. Ol súwretlew ónerinen birinshi sabaqtı xudojnik Bahram Hamdamiyden aldı. 1933-jılı xudojnikler bilim jurtına oqıwǵa kirip, 1937-jıl

oni tamamladı. Keyin M.Nabiyev bilim jurtında oqıtıwshılıq xızmetin alıp bardı. 1962-jılı Nizamiy atlı Tashkent mámleketlik pedagogika institutınıń kórkem-grafika fakultetin tamamlap, óziniń kórkem óner boyınsha dóretiwshilik xızmetin basladı. Ol tariyxıy shaxslar portretlerin hám tariyxıy waqıyalardı súwretlep, shıǵarma dóretiwe qızıǵatuǵın edi. Tariyxıy shaxslar portretin dóretiw quramalı bolıwına qaramay, xudojnik tınımsız miyneti, dóretiwshilik izleniwleri sebepli ullı tulǵalar portretlerin joqarı dárejede dórete aldı. Babur tulǵasın dóretiw procesinde birneshe jıllar dóretiwshilik izleniwler alıp bardı. Ol Babur jasaǵan Andijan, Samarqand qalalarında, sonday-aq, Awǵanstan, Hindstan sıyaqlı mámleketlerde xızmet saparında bolıp, Babur haqqında islengen miniatyura shıǵarmaların tereń úyrendi. Xudojniktiń tınımsız izleniwleri, miyneti nátiyjesinde 1962-jıl Zahiriddin Muhammed Baburdıń portreti jaratıldı. Keń jámáátshilik shıǵarmanı jaqsı qabılladı. 1973-jıl Beruniydiń tuwılǵanınıń 1000 jıllıǵı múnásibeti menen Beruniy portretin jaratıw boyınsha tańlaw ótkerildi. Malik Nabiyev islegen Beruniy portreti tańlawda birinshi orındı aldı. Bul portret haqqında YUNESKOnıń «Kurer» jurnalı, sonday-aq, shet el mámleketleriniń jurnal hám gazetaları maqala basıp shıǵardı. M.Nabiyev dóretiwshiligindegi eń belgili tariyxıy shaxslar portretlerinen biri — 1993-jılı jaratılǵan «Amir Temur» úskeneli reńli súwret portreti bolıp tabıladı. Xudojnik Amir Temurday ullı tulǵanıń portretin dóretiw ushın eliw jıldan artıq waqıt sarpladı. 1941-jıl Amir Temur qábiri ashılıp, bas súyegi alınadı. Rus músinshisi M.Gerasimov Amir Temur bas súyegi tiykarında onıń músinin islewge kirisedi. Sol dáwirler M.Nabiyev tariyx muzeyinde Sahıpqıranınıń bas súyegin óz kózi menen kóredi. Xudojnik sol waqıttan baslap Amir Temurdıń portretin jaratıwdı óz aldına maqset etip qoyadı.

M.Nabiyev dóretiwshilik izleniw procesinde Hindstan, Iran, Turkiya, Angliya, Franciya, Ispaniya sıyaqlı mámleketlerdiń muzey hám kitapxanalarında saqlanıp atırǵan Amir Temur shaxsına baylanıslı miniatyura shıǵarmaları hám de ádebiyatların dıqqat

penen tereñ úyrenip shıqtı. 1993-jıl Amir Temur tulğasın jaratıw boyınsha dağaza etken tañlawda M.Nabiyev ózi jaratqan Amir Temur portretiniñ ele pitpegen variantı menen qatnastı. Tañlawda M.Nabiyev tárepinen jaratılğan Amir Temur tulğası jeñimpaz dep tabıldı. Tañlaw juwmağı boyınsha ótkerilgen jıynalısta Ózbekistan Respublikasınıñ Birinshi Prezidenti I.Karimov qatnasıp, shıǵarma haqqında tómendegi pikirlerdi bildirdi: «Men ómiriniñ kóp bólegi áskeriy júris hám saparlarda, el-jurt táshiwishinde ótken insannıñ qolları, barmaqları, denesi qanday bolıwı, bet kózleri qanday máni ańlatıwı zárúrligi haqqında óz pikir hám usınıslarımdı aytım. Sonnan keyin Ózbekistan Xalıq xudojnigi Malik Nabiyev mine sol pikirler tiykarında portretti qayta isledi hám pútkilley basqa tulğa — búgingi kúnde xalqımızǵa jaqsı belgili bolğan sahıpqıranınıñ klassik kórinisi payda boldı».

84-súwret. Malik Nabiev.
«Amir Temur portreti».

85-súwret. Malik Nabiev
«Babur portreti».

Usı tulğa keyin jurtımızda Amir Temur babamızğa atap qurılğan barlıq mûsinler ushın tiykar bolıp xızmet etti. (I.Karimov. «Joqarı mánawiyat — jeńilmes kúsh». 2008-j 151 — 152-betler). Malik Nabiyev azatlıq ushın gúresti sáwlelendiriwshi «Spitamen kóterilisi», «Jizzax kóterilisi», «Samarqandta ónermentler kóterilisi», sıyaqlı bir Qatar shıǵarmaların da jarattı.

Ózbekistan xalıq xudojnigi Abdulhaq Abdullayev

A.Abdullayev 1918-jılı Qazaqstannıń Túrktan qalasında tuwılğan. Ol portret janrında nátiyjeli dóretiwshilik etip, pútkil ómiri dawamında insan sırtqı kórinisi hám ishki dúnyasın úyreniwge, sırların izlep, sheberlik penen súwretlewge umtılıp jasadı. Reńli súwret salıwshı xudojnik Túrktandaǵı mektep internatda tálim aldı. Onıń mekteptegi ustazı jas Abdulhaqdaǵı súwret salıwǵa bolğan talanttı sezip, oǵan mektepten soń kórkem texnikumǵa kirip oqıwdı usındı. 1932-jıl jas student óziniń «Háwız boyında» atlı birinshi etyudin dóretti. Bul shıǵarma Moskvadaǵı Shıǵıs xalıqları mámleketlik muzeyi tárepinen satıp alındı. A.Abdullayev texnikumda oqıǵan dáwirinde «Dostım portreti», «Úkem» dep atalğan shıǵarmaların dóretip, kórkem óner álemine jańa talant iyesi kirip kelgenligin kórsetti. 1937-jılı xudojnikke «Sıyır sawıwshı» shıǵarması ushın Moskvaǵa sayaxat jollaması berildi. A.Abdullayev óziniń esteliklerinde I.Repinniń Moskvadaǵı Tretyakov galereyasında saqlanıp turǵan portretleri onı ózine tartqanlıǵın tolqınlanıp jazǵan. Xudojnik Samarqandtaǵı xudojnikler texnikumın tamamlap, 1938 — 1941-jılları Moskva xudojnikler institutında bilim aldı. Ol «Abrar Hidayatovtıń Otello rolindegi portreti», «Mannon Uyǵur portreti», «Usta Shirin Muradov portreti», «Aybek» portretin isledi. «Otello» spektaklin kórgennen soń, xudojnik A.Hidoyatov tımsalındaǵı Otellonıń xarakterli kórinisin jarattı. Aktyor kórinisinde ózine isenim, erk, ıqlas, qatań hártárepleme kórinip turadı. Obraz tásin kúsheytiw ushın xudojnik aktyor qáwmetin súwret tegisliginiń shegaralarına

tarqalgan jaǵdayda súwretlengen. Shıǵarmadaǵı toyǵın qızıl, qońır reń, ashıq sargısh reńler Otellonıń ruwxıy jaǵdayın ashıp beriwge xızmet etken. Xudojniktiń 1956 — 1960-jılları Hindstan, Afrika, Indoneziyaǵa etken sayaxatı oǵan dóretiwshilik kóterińkilik baǵıshladı. 1957-jıl sapar tásirleri tiykarında «Indira Gandi», 1964-jıl «Hind hayalı», «Jaypurda», «Milliy kiyim kiygen sinx», «Indoneziya bas kiyimindegi avtoportret»ti, 1966-jılı «Francuz tili oqıtıwshısı», «Sinegallik jigit» sıyaqlı portret shıǵarmaların dóretti.

A. Abdullayev «Sabır Abdulla», «Kempir apası hám aqlıq», «Malika» sıyaqlı portret shıǵarmaların islewde jıllı hám toyǵın reńlerden paydalangan. 1973-jıl dóretken «Jer perzenti» shıǵarmasında portret fonında peyzajdan paydalangan. 1970 — 1980-jılları xudojnik ullı shayır Alisher Nawayı portretiniń birneshe variantların saldı.

Xudojniktiń shıǵarmaları haqqında kóplegen pikirler aytıw múmkin. Biraq, onıń ataqlı portretleri haqqında toqtap ótpesek

86-súwret. Abdulhaq Abdullayev.
«Kempir apası hám aqlıq».

87-súwret. Abdulhaq Abdullayev.
«Abrar Hidayatovtiń Otello
rolindegi portreti».

bolmaydı. Bular Alisher Nawayı, Furqat, Abrar Hidayatov, Mannan Uyğur, Nazarali Niyazov, Mamatisaq ata Tashmatov, Aybek, Hamza, Abdulla Qahhar, Turov Tula, Habibiy, Ibrahim Rahim, Shıngız Ahmarov, Hamid Alimjan, Said Ahmad, Shayxzada, Izzat Sultan, Qarı Niyazi, Mirtemir, Shuhrat, Usta Shirin Muradov, Sabır Abdulla, Shukrulla, Hamid Ğulam, Kamil Yashin kibi ataqılı ilim hám ádebiyat, kórkem óner ğayratkerleri, pidayılar, ulamalar tulğaları bolıp tabıladı. A. Abdullayevtıń shıǵarmaları dúnya júziniń abroylı muzeylerinen orın alǵan.

Rafael Santi

Oyanıw dáwiriniń ullı xudojnik Rafel Santi 1483-jılı Italiyanıń Urbino qalasında tuwılǵan. 1520-jıl Rimde qaytı bolǵan. Ol

88-súwret. Rafael Santi. «Sikstin Madonnası».

xudojniklik bilimin ustazı ataqılı xudojnik Perujinodan aldı. Rafael dóretiwshiliginiń bas ideyası insanıyılıq, insan gózzallığı hám hártárepleme jetikligin kórsetiwden ibarat edi. Xudojniktiń dáslepki shıǵarmaları «Ricar uyqısı», «Mariyanıń nekesi» dep atalıp, oǵan mártebe keltirdi. Rafael Santidiń portret janrında dóretken madonna shıǵarmalarınan «Madonna Konestabels», «Madonna Granduka», «Baǵman Madonna», «Madonna Alba», «Madonna di Folino» sıyaqlılar dıqqatqa ılayıq boldı.

Xudojnik tárepinen 1515—1519-jılları joqarı kórkem dárejede islengen ataqılı shıǵarma

«Sikstin Madonnasi» bolıp tabıladı. Bul shıǵarma rawiyatlar tiykarında salınǵan bolıp, Germaniyanıń Drezden galereyasında saqlanadı. Rafael bul shıǵarmasında Biybi Mariyam bala kóterip aspannan tómengen túsip kiyatırǵanı, onı áwliye Sikstin hám muqaddes Varvara kútip alıp atırǵanları, Biybi Maryam insaniyattı saqlap qalıw ushın óziniń balasın qurban etip, eki perishte arqalı adamzatqa sıylıqqa berip atırǵanı sheber súwretlengen. Xudojniktiń «Tabıtqa qoyıw», «Stansa dela Senyatura», «Papa Yuliy II», «Kardinal portreti», «B. Kastilone», «Leo X kardinallar menen», sonday-aq, sawlatlı reńli súwret shıǵarmalarınan «Munozara», «Afina mektebi», «Parnas», «Aqıl, ólshem hám kúsh» sıyaqlı súwretleri itibargá ılayıq bolıp, oǵan úlken abroy keltirdi.

Bryullov Karl Pavlovich

Ataqlı rus xudojnigi K.P. Bryullov 1799-jılı Peterurgda tuwılǵan. 1852-jılı qaytı bolǵan. Ol Peterburg Kórkem óner akademiyasında bilim alǵan. Germaniyanıń Drezden, Myunxen súwretlew óneri galereyasında bolıp, ullı xudojnikler dóretiwshiligin úyrenen. 1823 — 1835-jıllar dawamında Ispaniyada jasap, oyanıw dáwiri xudojnikleri hám tárepdarları dóretiwshiligi menen tanıstı. Italiyadaǵı xızmeti dáwirinde «Italiya tańı» (1923), «Italiyada tús waqtı» (1827), «Shabandoz hayal» (1832), «Samoylovanıń D.Pachini hám arab balası menen portreti» (1832 — 1834), «Krilov portreti» (1839) sıyaqlı shıǵarmaları menen

89-súwret. Karl Bryullov.
«Shabandoz hayal».

abroyga eristi. Xudojnik dóretiwshiliginde insan gózzallığı hám de dramatizm, realistlik dástúrlar tiykarǵı orındı iyeleydi. Onıń «Pompeydiń sońǵı kúni», «M.Lanchi portreti» atlı shıǵarmalarında xudojnik dóretiwshiligindegi dástúrlardi kóriw múmkin. Ol súwretlew ónerine romantizm aǵımın alıp kirdi.

Shishkin Ivan Ivanovich

Belgili rus xudojnigi I.Shishkin 1832-jılı Tatarstannıń Elabuga awılında tuwılǵan. 1898-jılı Peterburgda qaytı bolǵan. Ol 1852 — 1856-jılları Moskva xudojniklik, músınshilik hám arxitektorlıq bilim yurtında dáslepki bilimin aldı. 1856 — 1860-jılları Kórkem akademiya da oqıǵan. Súwretlew óneriniń peyzaj janrında dóretiwshilik etken xudojnik Rossiya tábiyatınıń gózzallıǵın, ullılıǵın súwretlegen. Onıń 1878 — 1891-jılları dóretken «Toǵaydaǵı digirman», «Emanzar», «Qaraǵayzartańı», «Qayınzar», «Biýdayzar», «Jabayı arqada», «Keme islenetuǵın terekler toǵayı», «Qıs» sıyaqlı shıǵarmaları dıqqatqa ılayıq. Shishkinniń shıǵarmaları Kiev, Moskva súwretlew óneri muzeyi hám galereyasınan, sonday-aq, Ózbekistan súwretlew óneri muzeyinen orın alǵan. Ol Akademik ataǵına sazawar bolǵan.

90-súwret. Ivan Shishkin. «Qaraǵayzar tańı».

91-súwret. Ivan Shishkin. «Qarağayzar».

Repin Ilya Efimovich

Belgili rus xudojnigi I.Repin 1844-jılı Ukrainanıń Xarkov wálayatı Chuguev awılında tuwılǵan. 1938-jıl Peterburg janındaǵı Kuokkalada qaytı bolǵan. I.Repin 1864 — 1871-jılları Peterburg Kórkem akademiyasında oqıǵan. Rossiya hám shet el mámleketleri boylap etken sayaxatı tiykarında portret, kúndelikli turmıs hám tariyxıy janrlarda kóplegen shıǵarmalar dóretti. Óziniń shıǵarmalarında adamlardıń awır turmısın, ádilsizliklerdi, rus xalqı sociallıq turmısındaǵı qarama-qarsılıqlardı realistlik tárizde sáwlelendirgen. Bunday shıǵarmalarǵa 1870 — 1885-jılları dóretilgen «Volga burlakları», «Kurs guberniyasındaǵı atanaq júrisi», «Kútpegen edi», «Tawbadan bas tartıw» sıyaqlı shıǵarmaların kirgiziw múmkin. Xudojniktiń tariyxıy waqıyalardı turmıshlıq, tásirli etip sáwlelendirgen. «Ivan Grozniy hám onıń balası Ivan», «Zaporojelikler túrk sultanına xat jazbaqta» atlı shıǵarmaları belgili. 1885 — 1891-jılları I.Repin, V.Stasov, M. Musorgskiy, L.N.Tolstoy, I.Pavlov sıyaqlı belgili kórkem óner ǵayratkerleri, jazıwshılar, ilimpazlardıń portretlerin dóretip, portret janrında nátiyjeli dóretiushilik etti. Ol kóp jıllar Peterburg Kórkem akademiyasında

rektor lavazımında islep, jas xudojniklerge bilim bergen. Onıń shıǵarmaları Moskvadaǵı súwretlew óneri muzeyi hám Tretyakov galereyasında, Ózbekistan súwretlew óneri muzeyi hám de dúnya júziniń kóplegen kórkem óner muzıylerinde saqlanbaqta.

92-súwret. Ilya Repin. «Zaporojelikler túrk sultanına xat jazbaqta».

93-súwret. Ilya Repin. «Mendeleev portreti».

18-ámeliy jumıs

Ámeliy jumıs procesinde xudojnik shıǵarmaların kórkemlep túsindirir.

Tákirarlaw ushın sorawlar:

1. O. Tansıqbaev dáslepki sabaqtı qayerde alǵan?
2. O. Tansıqbaevtıń belgili shıǵarması qalay ataladı?
3. M. Nabiyeu qashan hám qayerde tuwılǵan?
4. M. Nabiyevtıń eń belgili tariyxıy portret shıǵarması qalay ataladı?
5. A. Abdullaevtıń birinshi shıǵarması qalay atalǵan?
6. K. Bryullov qayerde tuwılǵan?
7. I. Shishkin qaysı janrda dóretiwshilik etken?
8. I. Repin óziniń shıǵarmalarında qanday waqıyalardı sáwlelendiredi?

Úyge tapsırma:

18-sabaq temasın oqıw, sáwbetlesiw dápterine Ózbekistan hám dúnya júzi xudojnikleriniń úshewden dıqqatqa ılayıq belgili shıǵarmaların hám xudojniklerdiń atı familiyaların jazıp qoyıw.

NATYURMORT KOMPOZICIYASÍ

Natyurmort — francuzsha «jansız tábiyat» degen mánisti bildiredi. Onda gúller, miyweler, palızlar, úy-ruwzıger buyımları, qus hám kishi haywanlar hám basqalar súwretlenedi. Natyurmort XVII ásirdiń baslarında Gollandiyada payda bolǵan. Natyurmort kompoziciyası dúzilgende basqa janrlar sıyaqlı ózinde qandayda bir mazmundı, maqsetti súwretleydi. Natyurmort kompoziciyası degende, tema tiykarında salıw ushın stol ústine buyım hám zatlardıń aqılǵa muwapıq dúzip jaylastırılıwı názerde tutıladı. Kompoziciya kórkem óneriniń júdá kóp túr hám janrlarında bolıp, ol xudojniktiń ideyasın tańlaǵan syujetler arqalı súwretlep beredi. Natyurmort kompoziciyasın dúziwde kishi zatlardı aldınıraqqa, úlken buyım yamasa zatlar bolsa arqaraǵında qoyılıwı maqsetke muwapıq boladı. Natyurmortǵa fon tańlawda ashıq túsli, ashıq reńdegi buyım hám zatlar ushın toyǵın fon, toyǵın túsli natyurmort dúzilmesi ushın ashıǵıraq fon usınıladı. Natyurmorttaǵı buyım yamasa zatlardıń keńislik jaǵdayın hám gezleme qoyılǵan stol üstin kórsetip súwretlew ushın, kompoziciyanı jiyek sızılǵınan tómenirekke qoyıw kerek.

Tema tiykarında natyurmort kompoziciyası dúzilgennen soń, ol jaqsılap baqlanadı hám shama menen 7x4 sm kishi ólshemde natyurmorttıń tolıq pitpegen súwreti salıp kóriledi. Onı qaǵazǵa jaylastırıw eń áhmiyetli wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Qaǵazda birinshi reje stol ústi hám natyurmorttıń ulıwma ólshemi — eni, biyikligi qaǵazda belgilenedi. Keyingi basqışta ondaǵı zatlardıń óz aldına ólshemi belgilep alınadı. Natyurmort salıwdıń keyingi basqışında simmetriyalıq zatlar ushın simmetriya sızılǵın,

zatlar formasınıń keńsilikte jaylasıwı hám perspektiv qısqarıwın kórsetiwge itibar qaratıladı. Járdemshi sızıqlar tiykarında jaylastırıp, qurıp, alıńǵan natyurmorttı artıqsha sızıqları óshirip taslanadı. Ol qálem menen anıq etip sızıp qoyıladı. Ondaǵı buyım hám zatlardıń jaqtı sayası, refleksi, túsiwshi sayası, blik bólimi,

Basqıshlı úlgiđegi natyurmort.

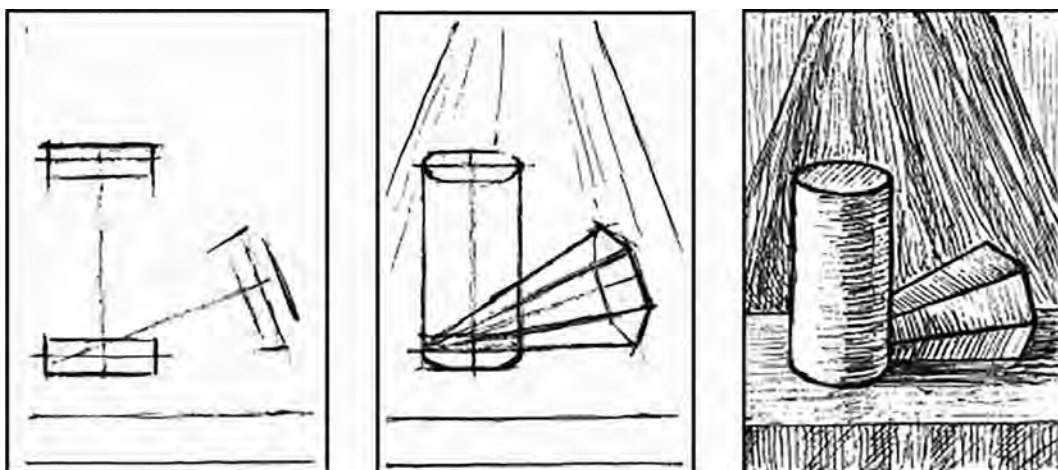
yarım sayası grafikada yamasa reńde súwretlenip, olardıń kólemi kórsetiledi. Natyurmort tiykargısına usawı ushın, salınıp atırǵan súwrettiń tiykari menen reńi, forması hám jaqtı sayasın tez-tez salıstırıp turıw kerek.

94-súwret. Qudratilla Mirahmedov. «Farfor sháynek hám milliy gúzeli natyurmortlar».

19-ámeliy jumıs

Cilindr hám piramidadan dúzilgen natyurmort eskizin islew

Tákirarlaw ushın sorawlar:

1. Natyurmort ataması qanday mánisti bildiredi?
2. Natyurmort qashan hám qayjerde payda bolǵan?
3. Natyurmort kompoziciyası qalay dúziledi?
4. Natyurmorttaǵı kólem qalay kórsetiledi?
5. «Farfor sháynekli hám milliy gúzeli natyurmortlar» kim tárepinen islengen?

Úyge tapsırma:

«Oqıw quralları» temasında úsh oqıw quralınan quralǵan natyurmort kompoziciyasın dúzip keliw.

«BÁHÁRGI JUMÍSLAR» TEMASÍNDÁ SYUJETLI KARTINA ESKIZIN ISLEW 3-BAQLAW JUMÍSÍ

Baqlaw jumısın orınlaw ushın syujetli kartina jaratıw teması boyınsha alǵan bilimlerińizdi hám de «Báhárgi jumıslar» temasında islegen kompoziciya eskizlerińizdi esleń. Atızlarda, máhálellerde, qıytaq jerlerde, háwlilerimizde báhárde ámelge asırılatuǵın jumıslar tiykarında eskizler isleń. Eskizlerde miynet procesin, obrazlar háreketin sáwlelendiriń. Syujetli kartina kompoziciyasın dúziwde qısqa waqıtta orınlanatuǵın pitpegen súwretler salıw qaǵıydalarına súyengen jaǵdaydasúwretleń.

REŇLI SÚWRETTE SYUJETLI KARTINA ESKIZIN ISLEW

Qádirli oqıwshılar, sizler aldınǵı sabaqlarda úskeneli reńli hám kórkem ónerdiń bul túrinde shıǵarmalar dóretken Ózbekistan hám de dúnya júziniń belgili xudojnikleriniń ómiri hám dóretiwshilik miyneti menen tanıstıńız.

95-súwret. Leonardo da Vinchi.
«Sırlı tün».

Olardıń shıǵarmaların kórkemlik jaqtan túsiniپ ta-
lıqladıńız. Dóretpeler qaysı
janlardaislengenine qaramay,
olardıń barlıǵında xudojnik
ideyası, pikiri, maqseti
hám dúnyaǵa kóz qarasın
súwretlewın bilip aldıńız.
Xudojnik obrazlar, waqıyalar,
zatlar, reńler járdeminde óz
ideyasın kórsetip bere alıwın
úyrendińiz.

Syujet (francuzsha — buyım, zat, háreket) degen mánisti
ańlatadı. Súwretlew ónerinde — súwretlengen buyım yamasa
waqıya túsiniledi. Syujetli kartinada — turmıslıq waqıyalar,
kórinisler háreketler súwretlenedi. Súwretlew óneriniń portret,
natyurmort, peyzaj hám basqa janrlarındaǵı shıǵarmalardan
syujetli kartinanıń mazmunın, ideyasın, turmıslılıǵın oqıw
múmkin. Syujetli kartinalar birneshe túrlerde jaratıladı.

1. Tariyxıy mazmunda dóretilgen kartinalar syujetinde tariyxıy
waqıya hám jaǵdaylar kórsetiledi.

2. Kúndelikli turmıs mazmunında jaratılǵan kartinalar
syujetinde kúndelikli turmıs, miynet kórsetiledi.

3. Mifologiyalıq mazmunda jaratılǵan kartinalar syujetinde
ápsanalıq obraz hám waqıyalar kórsetiledi.

Joqarıdaǵı xudojnik shıǵarmasın baqlań. Shıǵarma syujeti qaysı
janrda, qanday mazmunda dóretilgenligin bilip alıń.

Oyanıw dáwiriniń belgili xudojnigi Leonardo da Vincidiń eń
ataqlı shıǵarmalarından biri «Sırlı tün» dep ataladı. Shıǵarmada
Isa payǵambar ibadatxanada júz bergen waqıyanı óz shákirtleri
menen dodalawı súwretlengen. 1495—1497-jılları jaratılǵan tariyxıy
mazmundaǵı shıǵarmada tariyxıy waqıyalar sáwlelengen.

Kündelikli turmıstı sáwlelendirgen «Remont etiwshiler» shıǵarmasın xudojnik Z.Faxriddinov dóretken.

96-súwret. Z.Faxriddinov
«Remont etiwshiler».

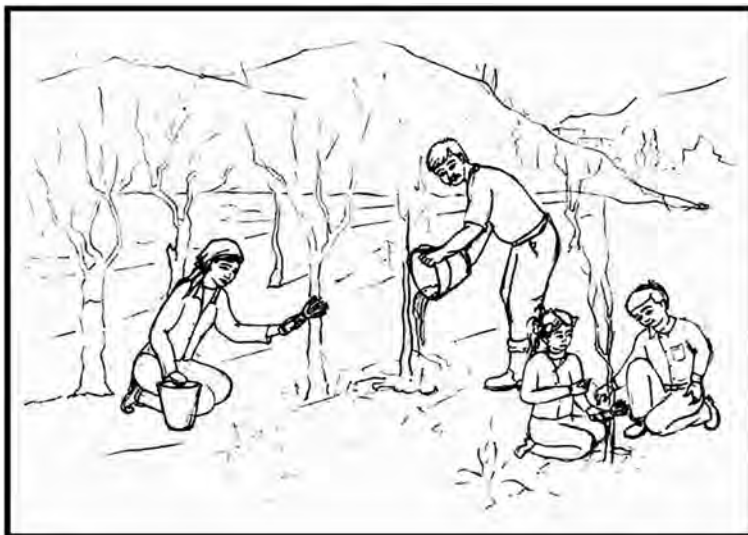

97-súwret. Vladimir Gbozov.
«Ikardıń qulashı».

Ápsanalıq obraz hám waqıyalar sáwlelengen «Ikardıń qulashı» dep atalǵan shıǵarmasın xudojnik Vladimir Gbozov islegen.

21—22-ámeliy jumıs **Ádebiy shıǵarma syujeti tiykarında kompoziciya islew**

Ózińiz oqıǵan ádebiy shıǵarma temasın tańlań. Ádebiy shıǵarmadaǵı waqıyalar, háreketler, kórinislerdi kórsetiwshi tolıq pitpegen eskiz variantların sızıń. Toliq pitpegen eskiz variantların sızıw jumısı qansha kóp islense, syujetli kompoziciyanı tabıwda jaqsı nátiyje beredi. Islegen eskiz variantlarıńız arasınan

maqul bolganin tañlap, bayıtıp, ulıwmalastırıp syujetli kartina kompoziciyasın súwretleñ.

Tákirarlaw ushın sorawlar:

1. Syujet degende neni túsinesiz?
2. Syujetli kartinada neler súwretlenedi?
3. Mifologiyalıq shıǵarma nelerdi súwretleydi?

4. Tariyxiy mazmundağı shıǵarmada nelerdi kóresiz?
5. Xudojnik Z.Faxriddinov tárepinen islengen shıǵarma qaysı mazmun da dóretilgen.

Úyge tapsırma:

Ádebiy shıǵarma syujeti tiykarında sızılǵan kompoziciyanı boyap, qádimgi qara qálemde syujetli kartinanıń basqa variantın islep keliw.

ÁDEBIY SHÍǴARMA SYUJETI TIYKARÍNDÁ ÓZ BETINSHE KOMPOZICIYA ISLEW

Syujet hám syujetli kartina haqqında alǵan bilimlerińiz tiykarında 3-baqlaw jumısın isleń. Bunda tómendegi qaǵıydalarǵa ámel etiń.

1. Ózińiz penen ádebiy shıǵarma, ertek, gúrriń, dástandı tańlań.

2. Ertek yamasa gúrrińdegi waqıyalardı jaqsılap eslep, yadıńızda tákirarlap alıń.

3. Ertek yamasa gúrrińdegi waqıya-háreketlerin, obrazların eslep, kóz aldınıızǵa keltiriń.

4. Ertek yamasa gúrrińdegi obrazlar menen baylanıslı qanday káramatlar, waqıyalar, háreketler júz beredi?

5. Mine usı waqıyalar, háreketlerdi, obrazlardı yadıńızdan qaǵazǵa kóshirip, eskiz variantların súwretleń.

6. Eskiz variantların islewde tez orınlanatuǵın shala tolıq pitpegen sızıqlardan paydalanıń.

7. Eń jaqsı shıqqan eskizdi basqa eskizler menen baylanıstırıp, ulıwmalastırıp syujetli kartina kompoziciyasın isleń.

SÚWRETLEW ÓNERINDE PEYZAJ JANRÍ

Payzaj janrı—(francuzsha «rausage») tábiyat súwreti, kórinisi degen mánisti bildiredi.

Puyzaj janrında tawlar, toǵaylar, atızlar, salma, kól, dáryalar, kóshe hám úyler súwretlenedi.

O.Tansiqbaevtiń taw peyzajları, I.Levitan hám I.Shishkinniń toǵay, I.Ayvazovskiy hám R.Kenttiń teńiz peyzajları hárqanday insandı ózine tartadı. Peyzajsúwretlew óneriniń lirikalıq janrlarınan biri bolıp tabıladı. Xudojnikler bul janr arqalı tábiyatqa, Watangá bolǵan muhabbat sezimin súwretleydi. Tábiyat kórinislerin súwretlew VII ásirde Qıtay xudojniklik kórkem ónerinde payda bolǵan.

Peyzaj janrı óz aldına janr sıpatında Evropa kórkem ónerinde XVII ásirden baslap rawajlandı. Bul janr Gollandiya reńli súwret ónerinde keń tarqaldı.

XVII ásirge shekem tábiyat peyzajı kórinisleri portret shıǵarmaları ushın fon sıpatında xızmet etken. XIX ásirden baslap peyzajdıń jańa qala, baǵ sıyaqlı túrleri rawajlanıp bardı. Adamnıń tábiyatqa bolǵan emociionallıq qatnası, psixologiyalıq mazmun, peyzajda óz kórinisin taba basladı.

Peyzaj shıǵarmalarında tek tábiyat kórinisi súwretlenip qoy-mastan, onda belgili ideya alǵa ilgerleydi.

Xudojnik peyzaj shıǵarmasın dóretiwden aldın óziniń kartinasında alǵa ilgeriletbekshi bolǵan ideyasın anıq kóz aldına keltirip aladı. Ol dóretiwshiligin shıǵarması ushın tábiyattan

98-súwret. Oral Tansiqbaev.
«Janajan úlke»

99-súwret. A. Móminov.
«Badam güllegende».

ayırım zatlardı, misalı, terek ağashın, nálin, shaqaların, úy, kóshe, transport quralların hám basqalardı ózine qarap súwretin saladı.

Peyzaj sızganda rejeni durıs súwretlep biliw, eń jaqındağı zatlar uzaqlasqanda ólshemi kishireyip barıwın názerde tutıw zárúr áhmiyetke iye. Hawa perspektivası qağıydasına qaray, xudojnik uzaqtağı zatlar reńi, jaqındağı zatlar reńine salıstırğanda ashıǵıraq hám gúńgirtlew kóriniwin óziniń, súwretinde kórsete alıwı kerek.

Xudojnik tábiyattıń hár túrli jaǵdayların óziniń shıǵarmalarında sáwlendiredi.

100-súwret. I. Ayvazovskiy.
«Toğızınshı tolqın».

101-súwret. I. Levitan. «Mart».

24—25-ámeliy jumıs. Erkin temada peyzaj islew

Tábiyattıń hár túrli jaǵdayların baqlaǵansız. Báhar hám gúzde jawın aldınnan qattı samal bolıp, shań-tozań kóteriliwi, shaxmaq shaǵıp, gúldirmama bolıwı, kúshli yamasa kúshsiz jawın jawıwı, jáne bir sekunda hawa ashılıp quyash jarqırıp shıǵıp ketiwi, ayqulaq (raduga) payda bolıwın kórgensiz.

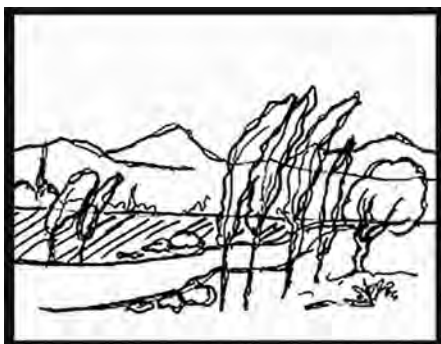
Tábiyattıń qaysı jaǵdayın sizbaqshılıǵıńızdı anıq belgilep alıń.

eskiz variant

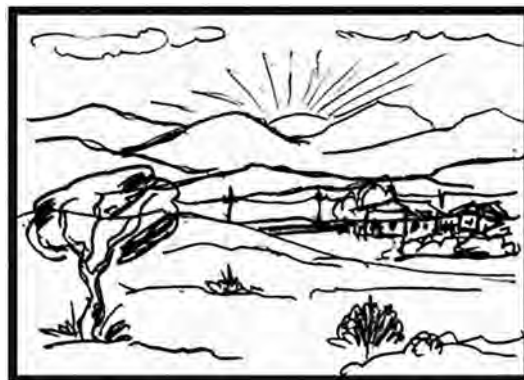
úlgili shıǵarma

I eskiz variant

II úlgili shıǵarma

III-eskiz variantı

Tákírarlaw ushın sorawlar:

1. Peyzaj ataması qanday mánisti bildiredi?
2. Tábiyat kórinislerin súwretlew qashan hám qayerde payda bolğan?
3. Qaysı ásirden baslap peyzajdın qala, baǵ sıyaqlı túrleri rawajlandı?
4. Peyzaj sıızǵanda reje ornınıń áhmiyeti barma?
5. «Janajan úlke» dep atalğan peyzaj shıǵarmasın qaysı xudojnik islegen?

Úyge tapsırma:

Erkin temadaǵı peyzaj yamasa jawınlı kún temasında eskiz variantın islep keliw.

GRAFIKALÍQ JUMÍS (MEKTEP, KLASS EMBLEMASÍN ISLEW)

Emblema — grek sózinen alınǵan bolıp, qandayda bir ideyanı shártli súwretlew mánisin bildiredi. Mısalı, vazaǵa oralǵan jılan súwreti medicina, kitap — bilim hám mánawiyat, jer sharı — xalıq aralıq kólem, kepter-tınıshlıq belgisi sıpatında qollanıladı. Mektep emblemasın súwretlegende mazmun hám ideya tómendegi baǵdarlardı óz ishine alıwı múmkin:

1. Mektep, bilim dárgayı bolǵanı ushın kitap súwreti bolıwı kerek.
2. Mektep ziya taratıwshı dárgay bolǵanı ushın quyash súwretinen paydalanıw múmkin.
3. Emblemada mektep sanı hám wálayat, qala, rayon atı jazıladı.
4. Mektep qandayda bir pánge yamasa kórkem ónerge tereńlestirilgen bolsa, pán yamasa kórkem óner belgisi súwretlenedi.

5. Mektepte b rhama birinshi h m so ng  qo n raw qa g l w n n zerde tut p, qo n raw s wretinen de paydalan w m mk n.

6. Emblema h r t rli geometriyal q figuralar ishine s wretleniwi m mk n.

 lgidegi emblemalar s wretleri.

7. Emblemada kitap s wretini  k rinisi tek tuwr dan emes joqaridan k ringen ja dayda s wretlep jaylastir w m mk n.

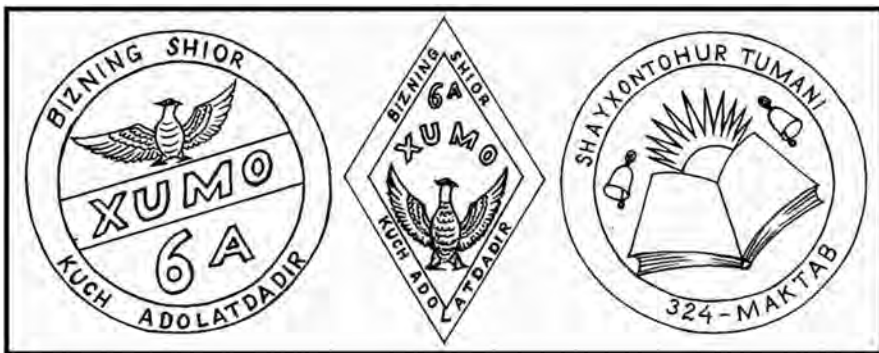
Emblemalar eskiz variantlar n baqlap,  zi izdi  mektep emblema ız varianti n s wretle . Jaz wlar n jaylastir wda simmetriya s z g n n paydalan  . Mektep s zin emblema ortas na jaylastir w ush n ortadan tik simmetriya s z g  s z lad . Mektep s zi 6 h ripten qural an. Demek, simmetriya s z g ni  shep t repine  sh, o  t repine  sh h rip jaylastir lad .

26- meliy jum s

Klass emblemas n s wretlegende mazmun h m ideya t mendegishe ba dar n  z ishine al w  m mk n:

1. Emblemada klass san n jaz w.
2. Emblemada klass topar ni  at n jaz w h m say s wret s wretlew.
3. Emblemada klass s renin jaz w.
4. Emblema h r t rli geometriyal q figuralar ishine sal n w m mk n.

Emblemalar eskiz variantlar n baqla . Sizge maqul bol an forma ishine  zi izdi  klasi ız emblemas n isle .

Emblemalardıń eskiz variantları.

Tákirlarlaw ushın sorawlar:

1. Emblema qanday mánisti bildiredi?
2. Tábiyat embleması qanday súwretke iye?
3. Jer sharı súwreti neni ańlatadı?
4. Mektep embleması ushın neler súwretinen paydalanıw múmkin?

Úyge tapsırma:

Klass emblemasınıń basqa variantın islep keliw

IV SHEREK

Qádirli oqıwshılar, sizler bul sherekte tiykarınan súwretlew óneriniń portret janrı haqqında teoriyalıq hám ámeliy maǵlıwmatlarıńızdı bayıtasız. Xudojniklerdiń portret shıǵarmaları menen tanısıp, olardı talqılawdı úyrenesiz. Ózbek hám dúnya júzi súwretlew óneri ustaları tárepinen islegen tariyxıy, mifologiyalıq, syujetli portretlerdi kórip, ózińiz hám bul baǵdarda ullı ata-babalarımız, ápsanalıq qaharmanlarımız portretlerin isleysiz.

Sonday-aq, portret salıwdıń eń tiykarǵı qaǵıydaların úyrenip alasız. Islegen súwretińizdi kórgizbege tayarlap bezew kerekligin bilip alasız.

SÚWRETLEW ÓNERINDE TARIYXÍY YAMASA MIFOLOGIYALÍQ TEMALARDA ISLENGEN PORTRETLERDI KÓRKEMLIK JAQTAN TÚSINDIRIW

Portret — francuzsha «portrait» sózinen alınǵan bolıp, insan yamasa adamlar kórinisin súwretlew mánisin bildiredi. Portret janrında insanniń sırtqı kórinisi ishki dúnyası menen birge súwretlenedi, Xudojnik portret saladı eken, onıń birinshi maqseti, súwretleniwshini súwrette tap ózine uqsatıp salıwǵa umtıladı hám onıń tiykarǵı maqseti uqsatıp salıw menen shegaralanbay,

súwretleniwshiniń áhmiyetli ózgesheligi hám belgilerin, jeke ózgesheliklerin, dáwirdi ulıwmalastırıp obraz jaratıwdan ibarat.

Portret birneshe túrlerge bólinedi:

1. Individual portret (bir obraz súwretlenedi).
2. Juplıqta islengen portret (eki obraz súwretlenedi).
3. Topar súwretlengen portret (bir topar obrazlar súwretlenedi).
4. Saltanatlı, rásmiy, shah portret (eń shıraylı kiyimde súwretlenedi).
5. Psixologiyalıq portret kúlki, qayǵı, jılaw, qorqıw jaǵdayı súwretlenedi.

6. Avtoportret (xudojnik aynaǵa qarap ózin súwretleydi).
7. Tariyxıy portret (tariyxıy shaxslar obrazları súwretlenedi).
8. Mifologiyalıq portret (ápsanalıq obrazlar súwretlenedi).

Tariyxıy shaxslardıń obrazların dóretiwdе xudojnikten júdá úlken izleniw, miynet talap etiledi. Tariyxıy shaxs haqqında maǵlıwmatlar — fotolar, súwretler, qoljazzbalar toplaw, tereń úyreniw, eskiz variantların islew usılar qatarına kiredi. Bizler aldınǵı sherekte babamız Amir Temur tulǵasın jaratıw ushın xudojnik

102-súwret. M.Muzahhib.
Alisher Nawayı portreti.

103-súwret. V.Kaydalov
«Alisher Nawayı» portreti.

M.Nabiyevtiń alıp bargan izleniwleri haqqında oqıp úyrenген edik. Bul tariyxiy portret dóretiwdiń nátiyjede quramalılıǵına mısál bola aladı.

Mifologiyalıq portretlerdi jaratıwda xudojnikten tema boyınsha dástan, ráwiyat, ápsanaǵa aylangan obraz haqqında maǵlıwmat toplaw, tereń úyreniw, oqıw hám ápsanalıq obraz eskizlerin jaratıw, izlew talap etiledi. Ullı ata-babamız Alisher Nawayı portreti ushın tańlaw dagazalanganda, V.Kaydalov tárepinen 1947-jılı jaratılǵan «Alisher Nawayı»nıń tariyxiy portreti dıqqatqa ılayıq.

Xudojnik kóp jıllar izleniw alıp barıp, dóretiwshilik zawıqqa tolı, hár tárepleme jetik shayır, mámleketlik ġayratker tulǵasın jarattı. Portrettegi tereze aldına qoyılǵan gúl, shayırdıń dóretiwshiliginiń güllegen dáwirin ańlatıwshı mazmundı bildirip turadı.

XV ásirde Kamaladdin Begzad, M.Muzahhib tárepinen miniatyura usılında, XX ásirde V.Kaydalov, K.Basharov hám basqa xudojnikler tárepinen grafikalıq hám reńli súwret usılında jaratılǵan Alisher Nawayı tulǵasın, Ózbekistan xalıq xudojnigi Abdulhaq Abdullaev hám on jıllıq izleniwleri nátiyjesinde ózine tán tárizde nátiyjeli jarata aldı.

104-súwret. Abdulhaq. «Alisher Nawayı» portreti.

105-súwret. Alisher Aliyulov. «Alisher Nawayı» portreti.

Portret shıǵarmaları talqılanıwına baylanıslı bilimler tikkeley ózine tán sistemada úyrenildi. Bilimler deregi bolsa shıǵarmanıń ózinde jámlegen. Shıǵarmadaǵı áhmiyetli tárepler kórip shıǵılıp, usılar tiykarında xudojnik oylap ulıwmalastırǵan kórkem óner belgilenedi.

Xudojnik dóretpelerin túsindiriw hám talıqlaw, dóretpе haqqındaǵı ideyanı áńlap alıp tolıq túsinike iye bolıwǵa járdem beredi. Temaǵa baylanıslı reprodukciya hám slaydların kóriw, baqlaw, talqılaw, baqlaǵan soń jazba yamasa awızeki túrde tákirarlaw shınıǵıwların orınlaw úyreniwshide dóretpelerin túsiniw hám talqılay alıw kónlikpelerin rawajlandıradı.

Kartinanı túsiniw sisteması shıǵarma menen dáslepki tanısıw procesin óz ishine aladı. Portret shıǵarmasın túsiniw shama menen úsh basqıshta ámelge asırıladı.

Birinshi basqıshta — súwrettiń ulıwma mánisi menen tanısıw obraz hám obrazlardı seziw, kompoziciya orayın, detallardı, keńislikte jaylasıwın anıqlaw sıyaqlı wazıypalardı óz ishine aladı.

Ekinshi basqıshta — shıǵarma jáne bir márte dıqqat penen úyreniledi. Talqılaw maǵlıwmatları ulıwmalastırıldı. Shıǵarma tili, obrazlı dúzilisi, ideyalıq mazmunı úyreniledi. Bunda xudojnik pikiri, ideyası, talqılawshınıń pikirine aylana baslaydı.

Úshinshi basqıshta — shıǵarmanı tolıq hám hár tárepleme túsiniw bahalanadı. Shıǵarma keń dóretiwshilik penen talqılanıp, túsindiriwshi ideyalıq, ádep-ikramlıq, estetikalıq tásir etiwshi faktorına aylanadı. Portret úyreniledi eken, onnan adamlardıń turmısı, ádep-ikramlıq ádetleri, jámiyetlik qatnasıqları, dáwirge tán basqa zatlar kórsetilgenligin kóriw múmkin.

Portret shıǵarmaların talqılaǵanda tómendegi sorawlardan paydalanıw usınıs etiledi:

1. Portrette kim súwretlengen?
2. Portret tiykarında qanday ideya jatadı?
3. Portret qanday kóriniste súwretlengen: ádettegideyme yamasa saltanatlı ma?

Usı sıyaqlı ulıwma sorawlar berilip, kiyin shıǵarma ideyası, xudojnik pikirın kórsetiwshi súwret hám kórsetpe qurallarına toqtaǵı ótıledi.

Kompoziciya — tiykarǵı obraz hám onıń átirapındaǵı zatlardıń jaylasıwı, súwrettegi predmetler, olardıń ornı hám áhmiyetli, detallar, olardıń wazıypası.

Sızıw — súwretlenetuǵın zatlar forması, kólemi, jaylasıwı, xarakteristikasını ashıwdaǵı áhmiyeti.

Perspektiva — tiykarǵı figuranıń kompoziciyalıq jaǵdayında onıń áhmiyeti.

Kolorit qanday?

Reńniń ulıwma gamması, portret ideyasın qalay ashadı?

Reń — sıpatları, bir reńniń basqa reńge ótiwi qanday?

Reńler — bir-biri menen garmonikalıq gammaǵa qosıladı ma?

Reń kólem hám perspektivanı qalay kórsetpekte?

Bas, qollar, kiyim qanday reńlerde kórsetilgen?

Súwret fonı qanday, onıń áhmiyeti neden ibarat?

Faktura — xudojnik mazoki, qol qoyıwı zatlardıń súwretleniwi qanday?

106-súwret.
T.Sadullaev. «Nawayı
hám Begzad»

107-súwret.
V.Kaydalov.
«Alpamis».

108-súwret.
T.Quryozov.
«Manguberdi».

Xudojnik portretti o'gan tan individual psixologiyaliq xarakteri menen do'rete alganba?

Portrettegi obrazdin jasi, waziypasi, adamlarga qatnasin aniqlan.

Obrazdin xarakteri (jilli juzlik, salmaqliq, aqilli, ziyrek, biyg'am) qanday?

Xudojnik obrazdagi qaysi ozgeshelikti aytpaqshi?

Obrazdin qiziqiwshiligi, ruwxiy omiri, omir bayani qanday?

Portrette tusindiriw waqtında sizde qanday sezim ham pikirler payda boldi?

Joqaridagi portret shigarmasin talqilaw sorawların paydalanıp, usınıs etilgen tariyxıy ham mifologiyalıq portretlerden birewden tusindirin ham de sawbetlesiw dapterinızge jazıp qoyın.

Takirlaw ushin sorawlar:

1. Portret soziniń manisi ne?
2. Tariyxıy shaxslardıń portretin do'retiwde xudojnikten qanday miynet talap etiledi?
3. Xudojnik V. Kaydalov tarepinen islengen «Nawayı» portreti qashan jaratılğan?
4. XV ham XX asirlerde «Alisher Nawayı» tulgasın do'retken xudojniklerdi aytn.
5. Portret shigarmasin tusiniw neshe basqishta amelge asırıladi?
6. «Alpamıs» mifologiyalıq portretin qaysı xudojnik islegen?
7. A. Abdullaev «Alisher Nawayı» portretin do'retiw ushin neshe jıl izlendi?

Uyge tapsırma:

Sawbetlesiw dapterine tariyxıy ham mifologiyalıq temalarda islengen shigarma fotoların tawıp jelimlew. 27-sabaq temasin oqıw.

TARIXIY PORTRET ISLEW

Qádirli oqıwshılar, sizler aldınğı sabaqta portret, onıń túrleri, tariyxıy hám mifologiyalıq portret islewde xudojnikler qalay izlengenlikleri haqqında bilip aldınıız. Búgingi tariyxıy portret islew sabağında tariyxıy obrazlardan biri—1455-jılı Geratta tuwılğan, XV ásir Shıǵıs miniatyura kórkem óneriniń iri wákili miniatyurashı xudojnik Kamaladdin Begzad portretin ózine qarap isleysiz. Tariyxıy portret salıwda sabaqlıqtan paydalanasız.

109-súwret. Malik Nabiev «Abu Rayhan Beruniy» portreti.

110-súwret. Reyx «Kamaladdin Begzad óziniń ustaxanasında».

Portretti islewden burın Kamaladdin Begzad portretiniń basqıshlı úlgiligi súwretinde kórsetilgen sızıw basqıshların dıqqat penen úyreniń. Sızıw izbe-izligin baqlap úyrenegenińizden keyin, usı qaǵıydalar tiykarında Begzadtıń tariyxıy portretin isleń.

1. Begzadtıń hárekettegi jaǵdayı boyınsha járdemshi kósher sızıǵın ótkeriń.

2. Kósher sızıqqa bas ólshemin 5 ese jaylastırıń.

3. Ekinshi bas ólshemniń ortasınan moyın, iyin hám qol ushın járdemshi sızıq sızıń.

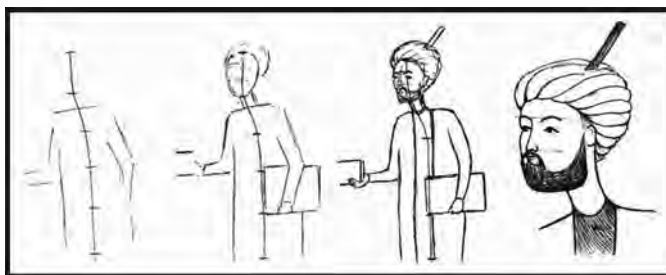
4. Bas bólimi, bas kiyimi, dene shegarası, qol qalınlığı, qoldağı kitaptı tolıq pitpegen tárizde jeńil sızıqlar menen sızıp alıń.

5. Portret islew qağıydaları tiykarında bas formasın 3 bólimge bólip, kóz, qas, murın, erin sıyaqlı aǵzaların sızıp jaylastırıń. Qoldağı qaǵaz, kitap, kiyim sıyaqlı buyımlar shegarasın anıǵıraq etip sızıń hám arqa fondağı qosımsha toltırıwshı zatlardı sızıń. Súwret tayar bolǵannan keyin oǵan reń tańlań.

28-ámeliy jumıs

Tariyxıy portret súwretine qarap nusqa kóshiriw

Tariyxıy portretti dıqqat penen baqlań. Kamaladdin Begzad bet dúzilisi qatnasın durıs sızıwda, adam betin salıw qağıydalarına tiykarlangan járdemshi sızıqlardan paydalanıń.

Kamaladdin Begzad portretiniń basqıshlı úlǵidegi súwreti.

Tákirarlaw ushın sorawlar:

1. Kamaladdin Begzad qashan tuwılǵan?
2. Begzad tariyxıy portretin salıwda birinshi hám ekinshi basqıshında qanday jumıs islenedi?
3. Kóz, qas, murın, ernin jaylastırıw ushın bas forması neshe bólimge bólinedi?
4. Tolıq pitpegen tárizde jeńil sızıqlar menen sızıw neshinshi basqıshta ámelge asırıladi?

Úyge tapsırma:

Ápiwayı qara qálemde sabaqlıqtaǵı tariyxıy portretlerden birin ózine qarap sızıp keliw.

MIFOLOGIYALÍQ TEMADA PORTRET ISLEW

4-BAQLAW JUMÍSÍ

Mifologiyalıq (ápsanalıq) janr — xalıq awızeki dóretpesi tiykarında súwretlew óneri shıǵarmaların sáwlelendiredi. Mısalı, dáw, aydarha, suw perisi, qar qızı sıyaqlılar usılar qatarına kiredi.

Mifologiyalıq temalarda jaratılǵan shıǵarmalar tiykarınan reńli súwret hám músinshilikte islenedi.

«Alpamıs», «Góruǵlı» sıyaqlı dástanlardaǵı, sonday-aq, Alawaddinniń shehri shıraǵı, Semurg, Bunyad hám Parızad

111-súwret. Shamahmud Muhammadjanov. «Urıs»lakli miniatyura.

112-súwret. V.M.Vasnekov. «Úsh batır».

113-súwret. Valentin
Lugovskiy. «Ápsanalıq dáw».

114-súwret. Anatoliy
Bobrov. «Semurg»

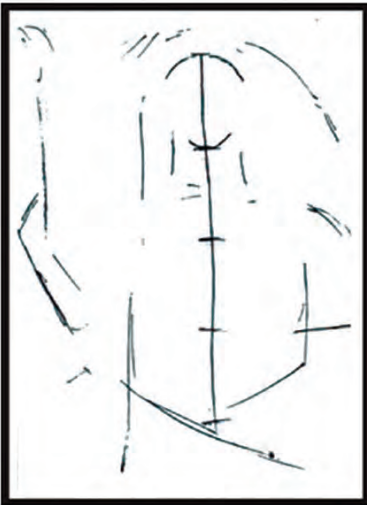
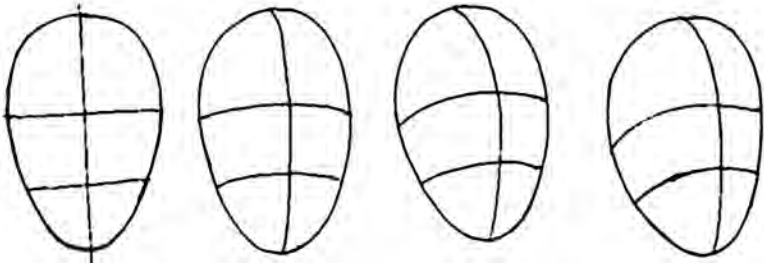
siyaqlı shıǵarma qaharmanları ápsanalıq mifologiyalıq obrazlar bolıp esaplanadı. Xudojnikler tárepinen islengen mifologiyalıq portretlerdi baqlań.

29-ámeliy jumıs **Xudojnik V.Kaydalov tárepinen islengen «Alpamıs»** **mifologiyalıq portretin ózine qarap salıń**

V. Kaydalovtıń islegen mifologiyalıq portretin baqlań.

Portret sızıw qaǵıydalarına ámel etken jaǵdayda portretti ózine qarap sızıp keliń.

Insan bas súwretin salıwda, biraz qaptal tárepke burılǵan betti salıw ushın tómendegi salıw sxemalarınan qaysı biri say keliwin úyreniń.

Tákirarlaw ushın sorawlar

1. Mifologiyalıq janrda neler súwretlenedi?
2. «Ápsanalıq dáw» dep atalğan shıǵarmanı qaysı xudojnik islegen?
3. Xudojnik Anatoliy Bobrov islegen mifologiyalıq shıǵarma qalay ataladı?
4. V. Kaydalaovtıń mifologiyalıq shıǵarması qalay ataladı?

Úyge tapsırma:

«Alpamıs» mifologiyalıq portretin salıp, juwmaqlap keliw.

TARIYXÍY TEMADA PORTRET ISLEW

Qádirli oqıwshılar, sizler tariyxıy portretlerdiń xudojnik tárepinen qanday quramalı miynet, izleniw nátiyjesinde dóretiliwi haqqında dáslepki sabaqlardan maǵlıwmatlarga iyesiz. Xudojnik individual portret salar eken, súwretti tiykarına uqsatıw ushın barlıq derekti (kóz-qastıń jaylasıwı, murın, erin, qulaq, jaqtı saya, xarakteri) salınıwshınıń ózine qarap bet dúzilisin aladı. Portreti salınıwshıǵa qarap birneshe eskiz variantların saladı. Xudojnik tariyxıy portret jaratıw ushın tariyxıy obraz haqqında derekleri qoljazba ádebiyatlardan, ol haqqında islengen súwret hám fotolardan izleydi. Usı maǵlıwmatlar tiykarında eskiz variantların isleydi. 115-súwrettegi «Sultan Ali Mırza» tariyxıy portreti xudojnik Malik Nabiyev tárepinen sheberlik penen islengen. 116-súwrettegi «Ulıǵbek Mırza» tariyxıy portreti bolsa xudojnik A.Ikramjanov qılqáleminne tiyisli. 117-súwrettegi «Pushkin» tariyxıy portreti xudojnik Orest Kiprenskiy tárepinen islengen bolıp, maqtawǵa ılayıq. Búgingi sabaqta sizler tariyxıy portretti Ózbekistan hám dúnya júzi xudojnikleri tárepinen sabaqlıqta berilgen tariyxıy obrazlar súwretine qarap isleysiz. Tariyxıy obrazlardı baqlań. Olardıń ishinen birewin tańlań hám portret islew, qaǵıydaları tiykarında ózine qarap isleń.

115-súwret.
M.Nabiyev. «Sultan
Ali Mirza».

116-súwret.
A.Ikramjanov.
«Ulugbek Mirza».

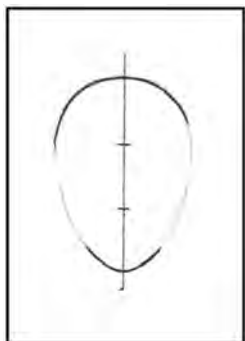
117-súwret.
O.Kiprenskiy.
«A.S.Pushkin».

Portret islew qağıydaları

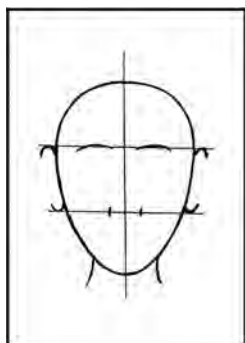
1. Simmetriya kósher sızıgın súwret dápterinizge salıń.
2. Qağaz orayınan joqarıraq orıńǵa simmetriya sızıǵı ústine máyek formasın sızıń.
3. Máyek formasın teń úsh bólekke bóliń.
4. Birinshi sızıqqa qas hám murın hám qulaqtıń tómengi bólimin jaylastırıń.
5. Qas astında kóz ushın járdemshi sızıq sızıń, kóz eniniń ólshemi bet enine 5 márte jaylastırasız.
6. Murın menen awız arasındǵı aralıq orayınan biraz joqarıraqqa erin orta sızıgın sızıń.
7. Simmetriya sızıǵına qoyılǵan ekinshi bas ólsheminiń gorizontál sızıǵı boylap ortasında iyin jaylasadı.
8. Qas, kóz, qulaq, murın, erin sıyaqlı aǵzaların sızıń, keyin bas kiyim, lipas hám basqa mayda bólimlerin súwretleń. Sızıw procesinde salınıp atırǵan portretti sabaqlıqtaǵı tariyxıy portretke salıstırıp turıń

30—31-ámeliy jumis

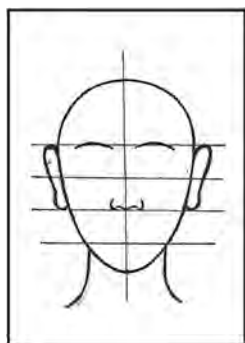
Súwretti jeńil sızıqlar menen ashıq túste sızın.

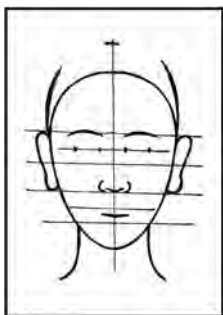
Simmetriya sızıǵın ashıq túste sızın, sızıq joqarısına úlken hám tómengi bólimine kishi doǵa sızın. Úlken doǵadan kishi doǵaǵa shekemgi bolǵan aralıqtı teń úsh bólekke bólip noqat belgileń.

Eki doǵanı birlestirip máyek formasın payda etiń. Formanı járdemshi sızıq penen teń úsh bólekke bóliń. Moyın bólimin sızın. Qulaqtıń joqarı hám tómengi bólimin hám ekinshi járdemshi sızıq ishine belgilew: Qulaqtıń tómengi bólimi járdeminde sızıqtıń ortasında murın ushın noqatlar menen belgileń.

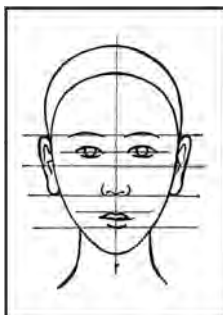

Birinshi sızıqta qas hám qulaqtıń joqarı bólimi, ekinshi sızıqta, murın hám qulaqtıń tómengi bólimi sızıladı. Qas penen murınǵashekem hám murınnan awızǵa shekem bolǵan aralıqtı teń ekige bólip járdemshi sızıq sızın.

Bastıń joqarı shegara sızıǵın qas penen murın aralıǵın yarım ólshemde belgilep noqat qoyıń.

Qas penen murın aralıǵı ólshemin teń yarımın jáne teń ekige bólip kózdi sızıw ushın járdemshi sızıq sızıń hám kóz súwreti ushın noqat belgileń. Tap sonday murın menen awız aralıǵı ólshemi teń yarımın jáne teń ekige bólip erin ushın járdemshi sızıqsha sızıń.

Belgilengen noqatlarga kózdi hám erindi sızıp jaylastırıń. Bastıń joqarı bólimi shegara sızıǵın birlestirip qoyıń.

Sońǵı basqısıhta sızbaqshı bolǵan tariyxıy portret súwretine qarap, qas, kóz, murın, erin, bas kiyim yamasashash saqal sıyaqlı bólimlerin kóshirip sızıp sońǵı sxemaǵa jaylastırıń.

Tákırarlaw ushın sorawlar:

1. Xudojnik individual portretti salıwda barlıq derekti qayerden aladı?
2. Tariyxıy portret salıw ushın xudojnik zárúr derekti qayerden izleydi?
3. «Sultan Ali Mırza» tariyxıy portretin qaysı xudojnik islegen?

Úyge tapsırma:

Sabaqlıqtan salıp atırǵan tariyxıy portretti tolıqtırıp tamamlaw.

YADÍÑÍZDAN TEMALÍ NATYURMORT ISLEW

Qádirli oqıwshılar, sizler aldınğı sabaqta natyurmort hám natyurmort kompoziciyasın dúziwde nelerge itibar beriwdi bilip aldınıız. Sonday-aq, xudojnikler tárepinen islengen natyurmort kompoziciyaların talqılap úyrendińiz. Búgingi sabağımız yadıńızdan temalı natyurmort islew bolıp, sizler berilgen temalardan birewine natyurmort kompoziciyasın yadıńızdan dúziwińiz kerek boladı.

Úlgili temalar menen tanısip shıǵıń.

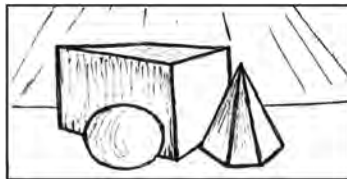
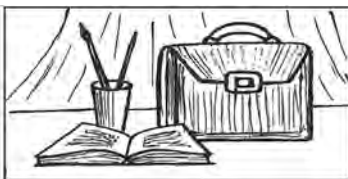
Temalar ishinen birewin tańlap, tema tiykarında yadıńızdan eskizler sızıń. Eskizlerdi ulıwmalastırıp, yadıńızdan temalı natyurmort dúziń. Natyurmorttı yadıńızdan dúzip atırǵanıńızda úyrenge bilimlerińizge tiykarlanıń:

- buyımlardı salıwda simmetriya sızıǵınan paydalanıw;
- súwretlenip atırǵan buyım hám zatlar keńislik jaǵdayın kórsetiw ushın olardı jiyek sızıǵınan tómenerikte sızıw;
- úlken buyım hám zatlardı arqaraqta, kishi zatlardı bolsa aldında súwretlew;
- toyǵın buyım hám zatlardı ashıq fonda, ashıq tústegi zatlardı bolsa toyǵın fonda súwretlew;
- natyurmortdaǵı birinshi reje stol ústin kórsetiw;
- natyurmort 3—4 buyım yamasa zattan dúziw;
- natyurmortdaǵı buyımlar kólemin kórsetiw ushın jaqtı sayadan paydalanıw;

Úlgidegi temalar:

1. Miywe hám palızlardan dúzilgen natyurmort.
2. Oqıw qurallarınan dúzilgen natyurmort.
3. Sport ánjamlarınan dúzilgen natyurmort.
4. Asxana buyımlarınan dúzilgen natyurmort.
5. Gúzedegi güldáste natyurmort.
6. Geometriyalıq figuralardan dúzilgen natyurmort.
7. Milliy ıdıs-tabaqlardan dúzilgen natyurmort.

32-ámeliy jumıs Yadıńızdan temalı natyurmort islew

shamalaw eskiz variantı shamalaw eskiz variantı shamalaw eskiz variantı

Tákırlaw ushın sorawlar:

1. Buyımlardıń keńislik jaǵdayın kórsetiw ushın ne islew kerek?
2. Natyurmort dúzgende úlken hám kishi buyımlar qalay jaylastırıladı?
3. Natyurmortdaǵı buyımlar fonı qalay tańlanadı?
4. Natyurmortdaǵı buyımlar kólemi qalay kórsetiledi?

Úyge tapsırma:

Yadıńızdan basqa temada natyurmort kompoziciyasın ápiwayı qara qálemde salıp keliw.

MIFOLOGIYALÍQ TEMADA SYUJETLI KARTINA ISLEW

Qádirli oqıwshılar, sizler aldınıǵı sherekte ádebiy shıǵarma syujeti tiykarında, báhárgi jumıslar teması boyınsha syujetli kompoziciyalar eskizlerin islediniz. 4-baqlaw jumısınan aldınıǵı sabaqta bolsa tariyxıy temada syujetli kartina kompoziciyasın dóretiwdi úyrendiniz. Búgingi sabaqta sizler ápsanalıq temada syujetli kartina kompoziciyasın dúziwdi úyrenip alasız. Mifologiyalıq temada islengen syujetli kartinalarda dâw, aydarha, suw perileri, qar qızı sıyaqlılar súwretlenedi. Sonday-aq, xalıq awızeki dóretiwshiligi tiykarında jaratılǵan dástanlardaǵı Alpamıs, Góruǵlı kibi obrazlardıń súwreti dóretiledi.

Xudojnikler tárepinen islengen mifologiyalıq temalardaǵı shıǵarmalardı baqlañ. Shıǵarmalardaǵı ápsanalıq waqıya hám

obrazilardan xudojnik dúzgen kompoziciyanı talqılań. Xudojnik ideyası hám pikirın úyreniń.

33-ámeliy jumıs

Ózińiz bilgen ápsanalıq shıǵarma temasın tańlań.

Tema tiykarında ápsanalıq obraz hám waqıya súwretlengen syujetlerdiń tolıq pitpegen sızıqların isleń. Mısal ushın, Semurg, Bunyad hám Parizat ápsanası ushın syujet tańlawımız múmkin.

118-súwret. Pavel Voronkin. Nadiranıń qosıqlar kitabına illyustraciya.

Syujette ápsanalıq obrazlar háreketin kórsetemiz. Bunyad penen dáwdiń urısın salatuǵın kartinamız ushın bir syujet bola aladı.

Tákirarlaw ushın sorawlar:

1. Mifologiyalıq shıǵarmalarda neler súwretlenedi?
2. Ózbek xalıq ertegine mifologiyalıq temadaǵı grafikalıq shıǵarmanı qaysı xudojnik islegen?

Ўйге тасвирма:

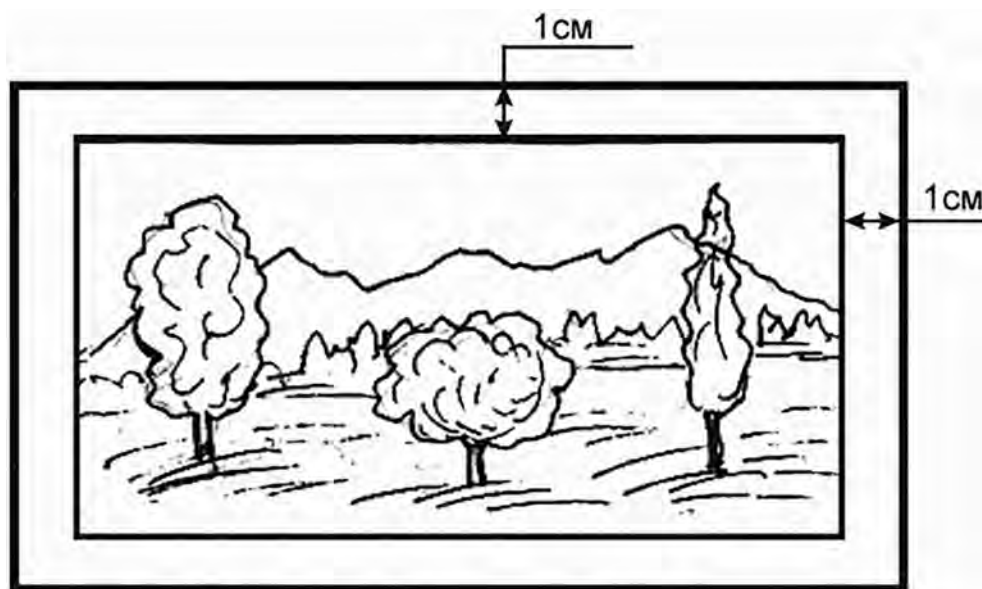
Мифологиялиқ темادا исленген сюжетли картинани жузмақлап келив.

MENIŇ ÓNERIM DOSLARÍM KÓZ ALDÍNDÁ (JUWMAQLAWSHÍ SABAQ)

Oqıwshılardıń súwretlew óneri pánine bolǵan qızıǵıwların asırıwda, olardıń dóretiwshilik jumısların xoshametlewde, oqıwshılar iylegen bilim, kónlikpe, tájiriybelerin bekkemlewde жузмақlawshı sabaq procesinde shólkemlestiretuǵın kórgizbelerdiń áhmiyeti úlken.

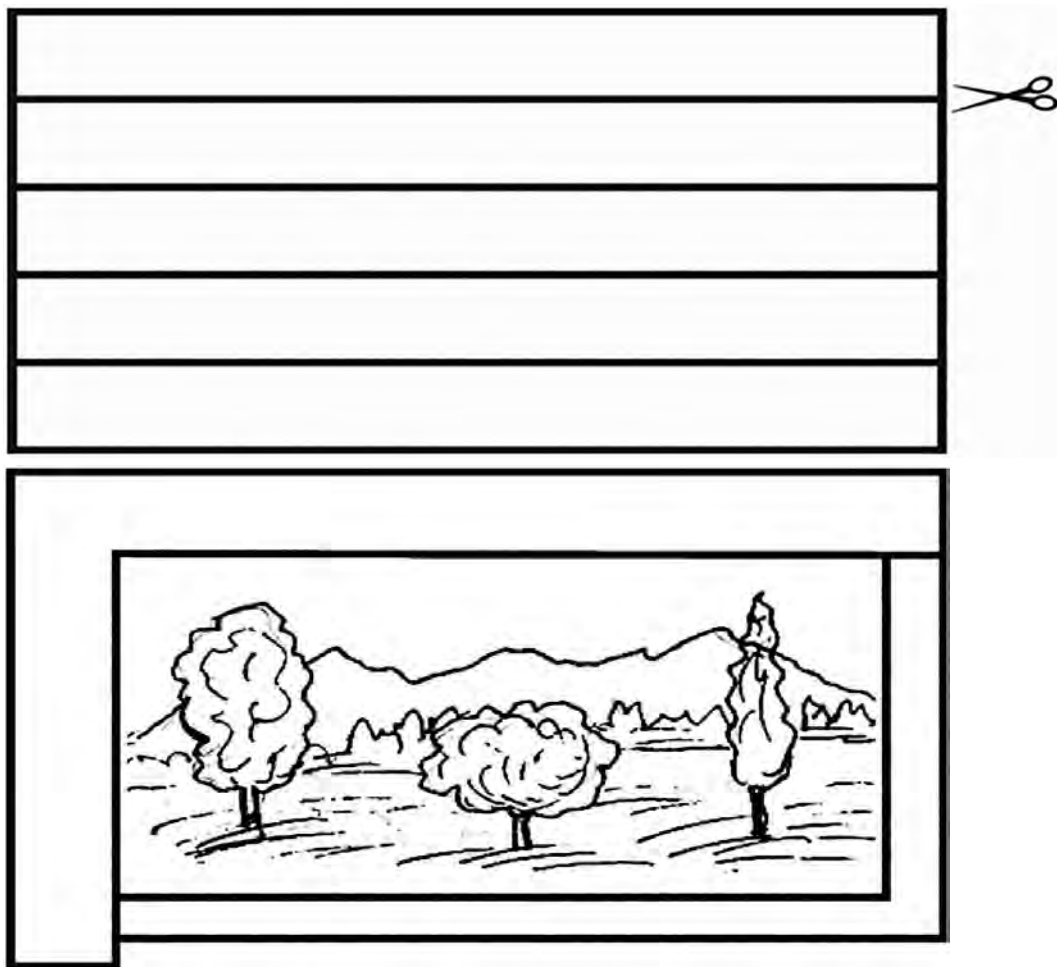
Oqıwshılar jumıslarınan kórgizbe shólkemlestiriwdiń birneshe túrleri bar:

1. Oqıwshılardıń sabaq barısında islegen eń jaqsı jumısları boyınsha ulıwma tańlap alınǵan súwretler kórgizbesi;
2. Súwretlew óneri dóğeregine qatnasatuǵın mekteptegi intalı birneshe oqıwshılardıń jumıslarınan payda bolǵan súwretler kórgizbesi;

3. Mektep kóleminde súwretlew ónerinen tema boyınsha tañlaw dağazalanıp, tañlawğa jıynalğan úlgili súwretlerden payda bolğan kórgizbeler bolıp tabıladi.

Oqıwshılar jumıslarınan payda bolğan kórgizbelerdi hár túrli stend formasında yamasa stendsiz diywalğa jaylastırıw múmkin. Oqıwshılar tárepinen islengen súwretler A-4 ólsheminde salınğan bolsa, stend formasında jaylastırıw maqsetke muwapıq bolıp tabıladi. Eger mekteptegi intalı oqıwshılar tárepinen islengen súwret A-2 ólsheminde salınğan bolsa, úlken ólshemdegi súwretti aғashtan, kartonnan tayarlanğan ramka (bagetga) ornatıp, diywaldıń

özine jaylastırıp ildiriledi. Oqıwshılardıń jıl dawamında islegen jumısların kórgizbege tayarlaw ushın dáslep súwret dápterdegi hárbir jumıs kórip shıǵıladı. Qaǵazǵa jaqsı jaylastırılǵan, boyalǵan jumıslar tańlap, ajratıladı. Súwrettiń qaptal táreplerine eni 1 sm jiyek sıızıp alınadı. Saylanıp ajratılǵan jumıslardıń hárbirin tort shetine eni 2 sm aq qaǵazdan jiyek jelimlenedi.

Jiyegi jelimlengen súwrettiń kólemi úlkenirek kórinedi, sonday-aq, estetikalıq jaqtan súwretti shıraylı kórsetedi.

Stend súwretlerin jaylastırıwda súwret reńlerine itibar beriledi. Ashıq reńde islengen súwret kórgizbe stendiniń joqarı bólimine, toyǵın reń gammasında islengen súwretler stendtiń tómengi bólimine jaylastırıladı. Hárbir salınǵan súwrettiń tómengi oń múyeshine súwret teması hám oqıwshınıń atı-familiyası jazıp qoyıladı.

Muǵallım jazıw taxtasına stendtiń tolıq pitpegen eskizin saladı. Bas tema jazıp oqıwshılar tayarlaǵan jumısların jıynap, skotch penen jazıw taxtasında stendtiń eskizin payda etedi.

Oqıwshılar kórgizbe stendin tamashalap, ózleriniń doslarınıń dóretiwshiligi menen tanısadı. Alınǵan tásirleri bolsa oqıwshılar jańa dóretiwshilik izleniwge baǵdarlaydı.

Qádirli oqıwshılar, sizler 6-klasta súwretlew ónerinen kórkem-óner tanıw tiykarları, naturaǵa qarap súwretlew, kompoziciyalıq jumıs baǵdarları boyınsha júdá kóp temalardı úyrenip, ózlestirip aldınıız. Shereklerdiń tiykarǵı temalarınan bolǵan I sherekte «Orta ásirler kórkem óneri», II sherekte «Shıǵıs miniatyura kórkem-óneri», III sherekte «Úskeneli reńli súwret», IV sherekte «Súwretlew ónerinde syujetli kartinalar» haqqındaǵı kórkem óner sırları menen tanıstınıız. Kórgizbege alınǵan jumıslarınıızdan 6-klass wazıypa hám tapsırmalardı qanshelli ózlestirip alǵanıńızdı ańlaw múmkin. Sizler 7-klasta házirge shekem alǵan bilimlerińizdi jáne de bayıtıp, I sherekte «Kórkem ónerde aǵım hám baǵdarlar», II sherekte «Ámeliy bezew hám dizayn kórkem óneri», III sherekte «Arxitekturalıq kórkem óneri», IV sherekte «Kitap kórkem óneri» sıyaqlı tiykarǵı temalar boyınsha jańa bilim hám kónlikpelerin iyeleysiz

MAZMUNÍ

I SHEREK

Sóz bası	3
Orta ásirler kórkem ónerinde usıl hám baǵdarlar.....	5
Qıtay hám yaponiya xudojnikleriniń texnologiyalıq usılı. Íǵal qaǵazǵa kompoziciya kórinis (peyzaj) terektiń shaqası, gúl hám basqa islew.....	14
Hárekettegi adam, sportshı denesin grafikalıq hám músinshilik usılında súwretlew.....	19
Muǵallimler hám tárbiyashılar kúnine baǵışlangan qutlıqlaw islew 1-baqlaw jumısı.....	22
Reńli súwretlew yamasa qálem menen súwretlewde 2—3 figuralı temalı kompoziciya islew.....	26
Músinshilikte lirika hám dramatizm 2—3 figuralı temalı kompoziciya islew (sport, kórkem óner).....	29
Mayda plastika músinshiligi.....	32

II SHEREK

Shıǵıs miniatyura kórkem óneri.....	35
Shıǵıs miniatyura kórkem óneri shıǵarmaları úlgileriniń elementlerinen nusqa kóshiriw.....	46
Ózbek xalıq ertekleri syujetleri tiykarında miniatyura usılında illyustraciya islew.....	51
Shıǵıs klassik ádebiyatı syujetleri tiykarında miniatyura usılında ózbetinshe kompoziciya islew.....	54
Miniatyura islew ushın qutılar tayarlaw hám kompoziciya islew.....	55

III SHEREK

Súwretlew ónerinde úskeneli reñli súwret. Úskeneli reñli súwreti dóretpelerin kórkemlik jaqtan túsindiriw.....	61
Úskeneli reñli súwret tarawında dóretiwshilik etken Ózbekistan hám dúnya júziniń (ataqlı) belgili xudojnik-leriniń ómiri hám dóretiwshilik xızmeti.....	71
Natyurmort kompoziciyası.....	83
Reñli súwrette syujetli kartina eskizin islew.....	86
Ádebiy shıǵarma syujeti tiykarında kompoziciya islew....	88
Súwretlew ónerinde peyzaj janrı.....	90
Grafikalıq jumıs (mektep, klass emblemasın islew).....	94

IV SHEREK

Súwretlew ónerinde tariyxıy yamasa mifologiyalıq temalarda islengen portretlerdi kórkemlik jaqtan túsindiriw.....	97
Tarixıy portret islew.....	103
Mifologiyalıq temada portret islew 4-baqlaw jumısı.....	105
Tarixıy temada portret islew.....	108
Yadıńızdan temalı natyurmort islew	112
Mifologiyalıq temada syujetli kartina islew.....	113
Meniń ónerim doslarım kóz aldında (juwmaqlawshı sabaq)....	115

Q. Mirahmedov, B. Karimov, I. Nurullayev

TASVIRIY SAN'AT

6-sinf uchun darslik

(Qoraqalpoq tilida)

Awdarmashi *S. Aytmuratova*

Redaktor *U. Yusupova*

Kórkem redaktor *I. Serjanov*

Tex. redaktor *Z. Allamuratov*

Operatorler *B. Tuxtarov, A. Atağullaeva*

Baspa licenziyasi AI № 290. 04.11.2016

2017-jil 6-iyul basiwğa ruqsat etildi. Formatı 70x90 ¹/₁₆.

Times garniturası. Ofset baspa usılında basıldı.

Baspa tabağı 7,5 Shártli baspa tabağı 8,7 Esap beti 8,92.

Nusxası 12460 Buyurtpa

Ózbekistan Baspasóz hám xabar agentliginiń

G'afur G'ulom baspa-poligrefiyalıq dóretiwshilik úyi.

100128. Tashkent. Labzak, 86.

Telefonlar: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29

Faks: (371) 241-82-69

www.gglit.uz

info@gglit.uz